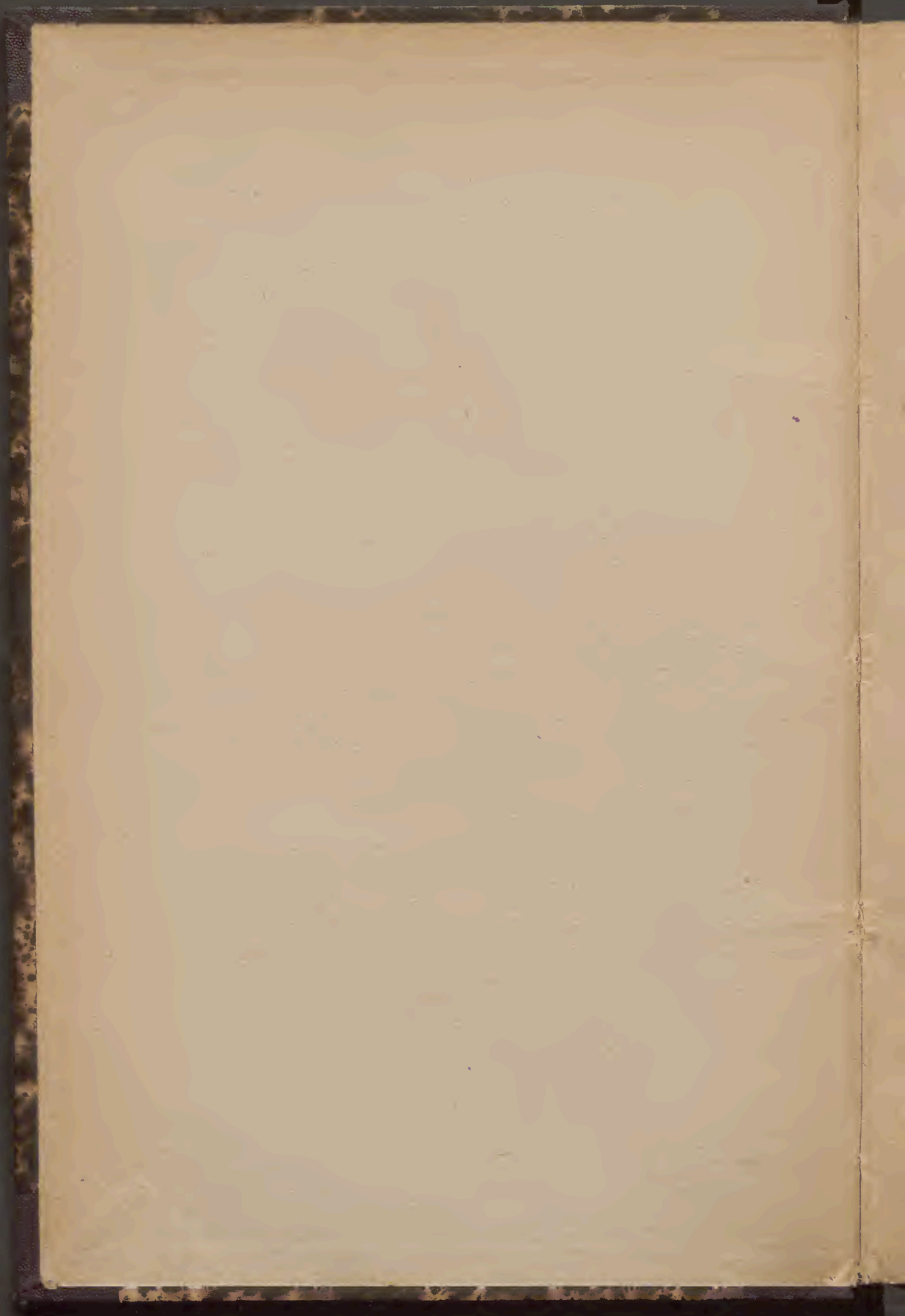
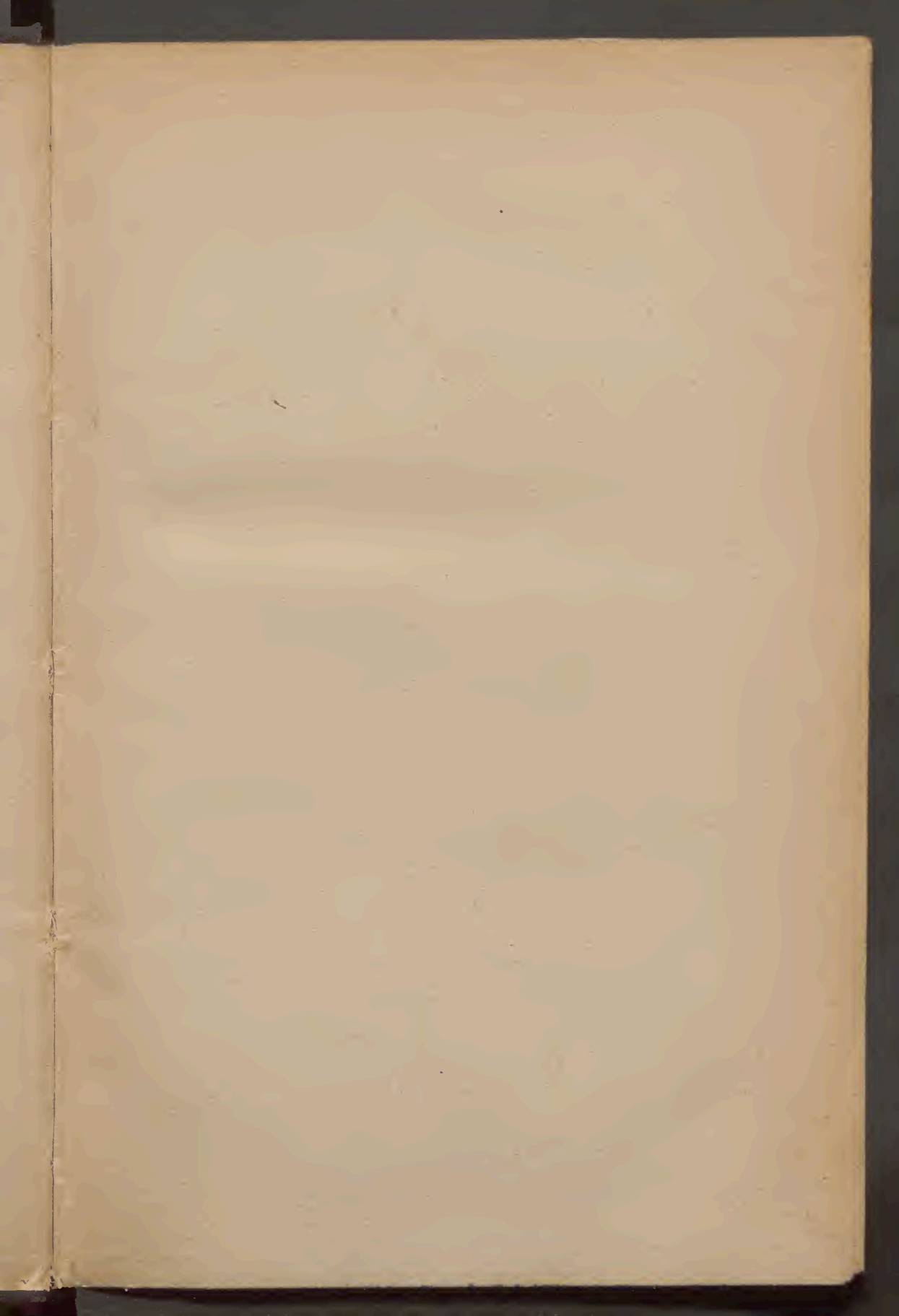
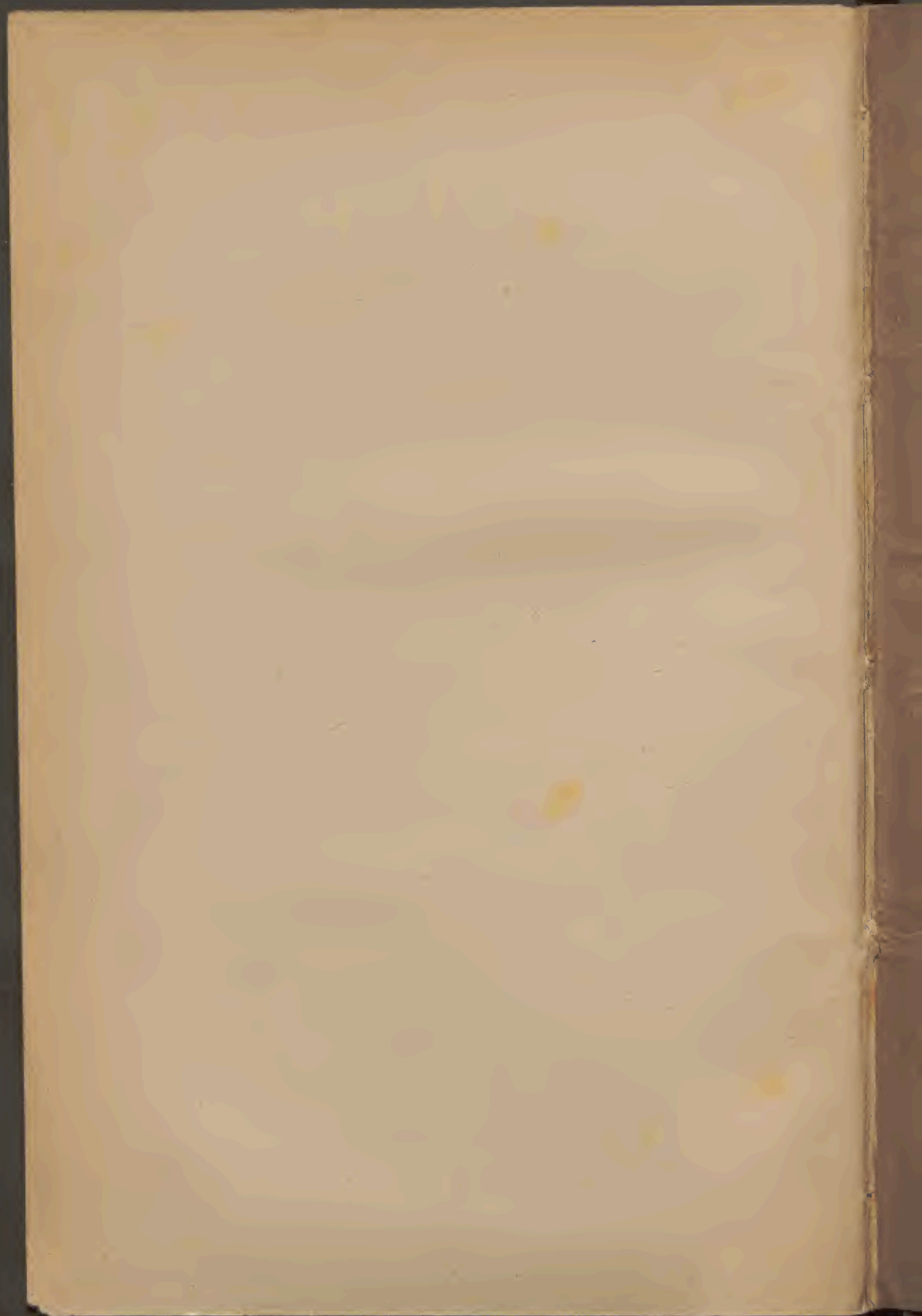

I-277

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍԵԱՅ

ԵՐԵՎԱՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

1883

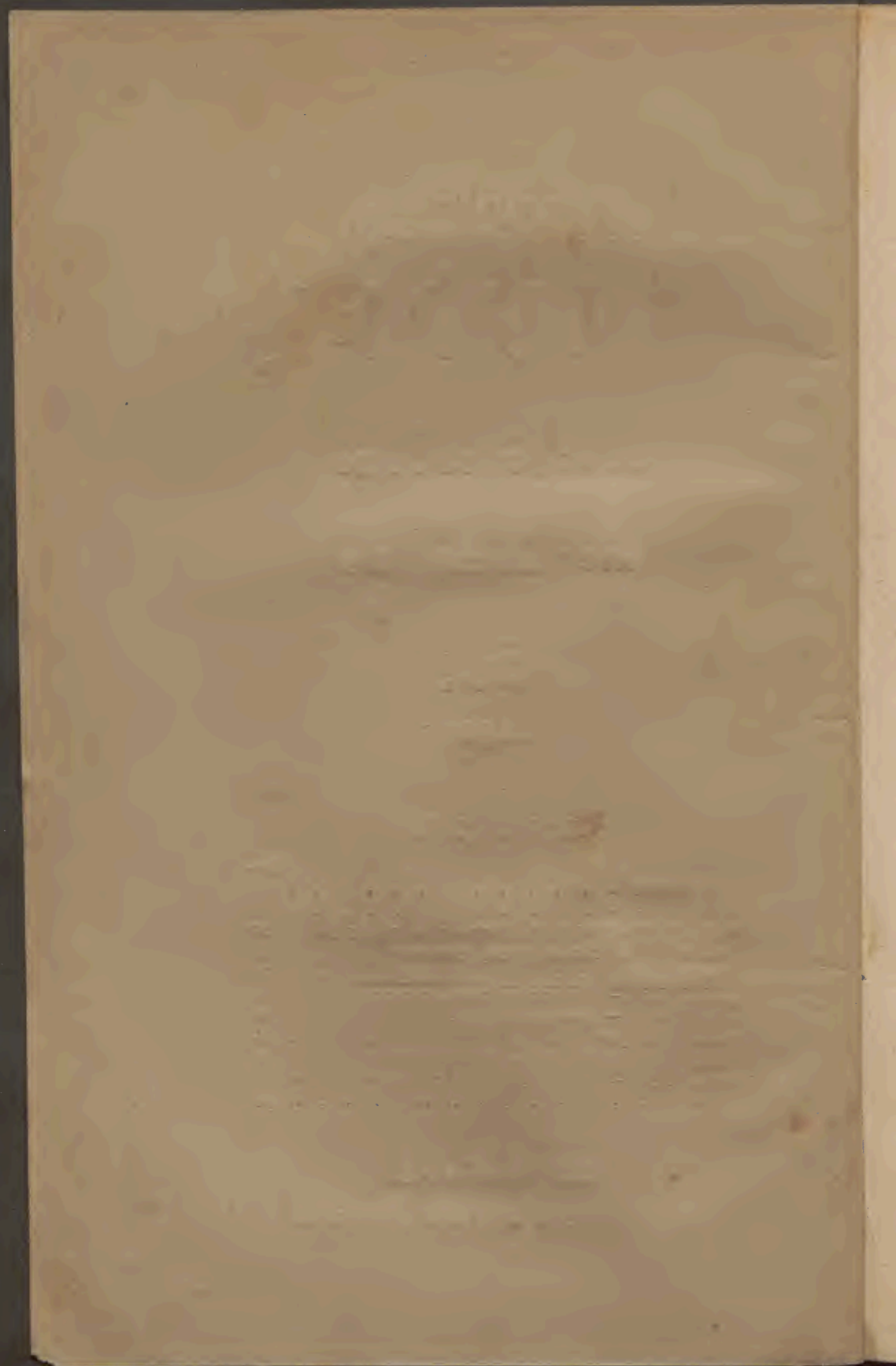
ՅՈՒՆՈՒՄ

ՊԱՐՈՒՆԱԿԱԹԻՒՆ

	Երե-
Նոր ՀրձԱՆ	3
1882	6
ՅԵՂԵՊԵՐԻՐ ՀԱՅԿԱԶ ՈՒՍՈՒՄՆ ԸՆԿ ՓԱՐԻԶՈՒ	27
ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԽՐԱՑԱՑԵՐԱԿԱՆ ՀԱՐՈՒՄ	31
ԾԻԾԱԼ	32
ՎԱՐՎԱՐԱՆ — ԴԱՆՏԵՎԱՐԱՆԻ ԱՐՄԱԳԻՐ	33
ԹԱՏԵՐԱԲԱԼ — ՅՈՒՆԵՆ ԿՈՒՄ	34
ԳԱՒԱՐԱԿԱՆ ԵՐԻ	39
ՄԱՐՍԻԼԻՈՅ ՀԱՅ ԿԱԼԹԱԿ ԵՒ Խ ՄԱՏՈՒՈՂ	42
ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ — ՀԱՆԳԻՍՑ ՎՍԵՄ ՅԱՅՈՒ ԷՓ ՍՊԱՐԹ	49
ԱԶԳ	64

ԶՄԻՒՈՆԻԱ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՂԵՐԸ ՏԷՏԵՆԵՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ
Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

ՀԱՆԴԻՍ ԱՄՍԵԱՅ

ԵՐԵՎԱՆՆԵՐՈՐԴ ՅԱՐԻ

ԽՐԱՍԳԻՐ—ՏՆՕՐԷՆ

Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ԶՄԻՒՌՆԻԱ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՂԲԱՐՑ ՏԷՏԷՆԱՆ

1883

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ

Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

ԺԳ. ՏԱՐԻ

1883

ՅՈՒՆՈՒԱՐ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

Նոր տարւոյն հետ կ'սկսի ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՄԼՈՅ եւ
ընթացածներորդ շրջանը: Ազգային եւ գրական կենաց մէջ
տասն երկու տարին՝ եթէ արդիւնաբեր անգամ չի, մի
րոպէի արժէք ունի. մեր ընկերական անթիւ պիտոյից բաց-
դատմամբ՝ պարբերական թերթի մը՝ այդ շրջանին մէջ
մատուցած ծառայութիւնն հազիւ կրնայ նշանակութիւն
մ'ունենալ: Բայց միթէ այդ արժէքն ու նշանակութիւնն
եւ վիճելի չեն: Եւր խմբագիր մ'իւր գտնուած վիճակին
եւ միջավայրին յատուկ զանազան արգելքներ կ'ունենէ առաջ

օրին փորձով, արգելքներ՝ որ կ'ծաղին նիւթական միջոց-
ներու անձկութենէ, աշխատակիցներու նուազութենէ, հա-
ղորդակցութեանց դժուարութենէ, նախապաշարմանց բռու-
նութենէ, ճշմարիտ ազատութեան չգոյութենէ, և որ մեծն
է, թագուն նախանձու, թշնամութեանց և մատնութեան
խլրտումներէ, կ'զգայ և կ'գուշակէ որ իր թերթին ըրած
կամ ընելիք ներգործութիւնը՝ յօգուտ հասարակաց՝ կ'սահ-
մանափակուի, և ինք՝ խմբագիրն որքան հաստատամիտ,
որքան յօժար լինի և բարոյական ու մտաւոր հանգամանքն
իսկ ունենայ դոնէ առաջագրած նպատակին մօտենալու,
դարձեալ՝ իր խմբագրական ընթացքին մէջ՝ կ'պատահին
ժամեր ուր՝ եթէ ոչ յուսահատութեամբ, վատութեամբ
կ'համակուի ու զրիչ մէկդի գնելով՝ կ'ըսէ իւրովի. — Ար-
դի պայմաններուն մէջ՝ կարելի է որ թերթ մ'օգտակար
լինի Ազգին: Թող նիւթական փնտն, բարոյական և մը-
տային յուզմունքն զոր կ'կրէ խմբագիր մը, թող սրտի և
մտքի անձուկներու և գաղափարներու վրայ հսկելու հարկն,
կան նաև բռնութիւններ, կան հասարակաց կարծեաց կող-
մէ ճնշումներ և անհեթեթ յարձակումներ որ կ'ջատեն
կամք ու զրիչ և կ'անպատուեն ազատ մտածմունք և ան-
կեղծ քննադատութիւն: Աստի՛ քանի որ անկախ դիրք,
հետեւողէս և անկախ զրիչ, կարծեաց ազատ արտայայ-
տութեան իրաւունք կ'պակսի մեզ՝ այս գրական ու լրա-
գրական ասպարիզէն մէջ, ուր ընդհանրապէս կեղծ ու սա-
տիր ու կերպ մը պայմանադրական փոխադարձ շողմարա-
րութիւն և երեսպաշտութիւն կ'աիրեն, ուր բազմաթիւ
զեղծմունք կ'քօղարկուին, ստութիւններ կ'յարդուին, հա-
սարակաց խիղճը վատթարելու, ազգային բարոյական զգա-
ցումն հրճելու ճիգ մը կ'աեսնուի, լաւ ևս է լռել և ու-
րիշ գործով զբաղել, քանի որ ճշմարտութեան, իրաւանց

և արդարութեան պաշտպան և արձագանք եղող օրագիր
և գրիչ կ'արհամարհուին ու կ'հալածուին։”

Այսպիսի վհատութեան ժամեր, այսպիսի տխուր խոր-
հրդածութիւններ ունեցած է նաև Աբե. Սահեյ խըմ-
բագրութիւնը, սակայն նկատելով որ դժուարին է իր բաղ-
ձանաց համեմատ տնօրինել ամեն բան, և ձեռք ձգել
այն պայմաններն որ թերթի մ'ազատ զարգացման և աղ-
դեցիկ ներգործութեան կարևոր են, ստիպուած է համա-
կերպիլ իր վեճակին, և նոր շրջանը մտնելու առթիւ՝ ըստ
կարողութեան արժանն ընել ազգային վերաշինութեան
գործին գործակից գտնուելու իր կողմէ։ Այս գործակցու-
թեան սահմանն՝ թէև անձուկ՝ կրնայ ընդարձակիլ՝ եթէ
միայն հասարակութիւնն յօժարի աւելի ևս քաջալերել
Աբե. Սահեյ-ը, որ սակայն տրամադիր չէ իր սկզբանց և
ուղղութեան զոհողութեամբ շահիլ ժողովրդականութիւն։
Իր միակ փառասիրութիւնն է շահիլ այն անձանց հա-
մակրութիւնն որ գիտեն յարգել ազատախօսութիւնն, որ
չեն զիջանիր իրենց բաժանորդագրեցին չափեմ չափել թեր-
թի մ'ուղղութիւնն, այլ աւելի ընդարձակ և լուսամետ
գաղափարներ ունին կարծեաց ազատութեան և անոնց ան-
կեղծ արտայայտութեան վրայ։ Աբե. Սահեյ-ը իր կենաց
յարատելութիւնը մեծ մասամբ կ'պարտաւորի այն ազնիւ
Նաժանորդաց որ վստուց անտի անոր յաջողութեան կը
փափաքին և աջակից կ'գտնուին։ Աստի իր սրտագին շնոր-
հակալէքն յայտնելով ամեն անոնց որ պարտուց և իրա-
ւանց փոխադարձութիւնը քաջ կ'ճանչնան և այս տեսու-
թեամբ կ'չարժին, Խմբագրութիւնս՝ առանց մեծամեծ
խոստումներ ընելու՝ կ'մանէ նոր տարին, և տրամադիր է
զանազանել իր նիւթերն, միշտ պահելով այն սկզբունքն
և ուղղութիւնն, որ արդէն ծանօթ են, և որոց համար
աւելի գործել կ'սիրէ քան թէ խօսիլ։

1882

Ամեն նոր տարւոյ սկիզբն՝ նախորդին վրայ ականարկ մը ձգելն և ազգային կենաց այլ և այլ լաւ ու վատ կողմերը նշանակելն որքան որ իր օգտակարութիւնն ունի, նաև ունի այնպիսի դժուարութիւններ որոց պատճառն մասամբ ազատ քննադատութեան և մասամբ լիութիւն անդեկութեանց պակասութիւնն է: Պարզասէս ուրուագիծ մեր նախորդ տարուան ընտանեկան, ազգային և կրօնական վիճակն լաւ պորձ մ'է, իբրև յիշատակագիր, սակայն լաւագոյն կը լինէր եթէ խմբագիր մը զիտնար կամ կարենար այդ վիճակին ներքին ու արտաքին պատճառներն ազատօրէն իմաստասիրել և ամփոփ, հասկանալի պատկեր մը ներկայել, իբրև զգուշական միջոց ապագային համար: Բայց չունենալով մէկ կողմէ պատմական ժամանակակից ծանօթութիւններ և վիճակագրական հմտութիւն, և միւս կողմէ քաղաքական, ընկերական և այլ նկատումներու մէջ մանեւ ազատութիւն՝ բաւ կ'համարինք հարեանցի խորհրդածութեամբ քննել այլ և այլ իրողութիւններ, որով տեսակ մը տարեգրի պաշտօնը կատարելու հարկին համակերպելու կ'ստիպուինք:

Նախորդ տարին՝ մեզի համար զարգացման զոյալի նշաններ չընծայեր, ընտանեկան, անհատական, ընկերական, վարչային, տնտեսական, կրթական, գրական, առևտրական կարգին մէջ, եթէ ոչ զլիովին ամուլ, զոհացուցիչ չեն երեցած արդիւնքն, որ չեն համապատասխաներ մեր ժամանակի պահանջմանց և յառաջդիմական պայմաններու ու մեր բազմագիծի պիտոյից. մեր արդէն ունեցած նիւթական ու մտային դրամագլուխին վրայ նոր պաշար մը չեն աւելցնէր: Եւ այս անուրանալի է, որ ազգ մը յետադիմական դիրք մը պահած կ'լինի երբ բացասական առաւելութիւններով կ'շտապանայ, կամ երբ միայն իր ունեցածովն կ'պարծենայ, մինչդեռ բոլորտիրը գտնուող ազգեր՝ ներկայէն դժուր հեշտ յառաջ կ'նկրտին:

Առ հասարակ հայ ընդանեկան կենաց մէջ շատ տեղ կ'տիրեն այն քայքայման տարրներն, որով կ'խանգարին և ազգայնութեան ոգին եւ հիմունքը և զարգացման ջիւերը կ'ջլատին: Այս տարրներն են

օտարասիրութիւն, այլ և այլ խառն յարաբերութիւններ և արձ-
նասիրութիւն՝ այնպէս որ մանաւանդ բարձրագիւր և ստորին կարգի-
րու մէջ՝ կ'պատրաստուի հետզհետէ սերունդ մ'որ հայկական բն-
տանի զուտ դաստիարակութենէ կ'զրկուի, իր զգացմունքն, իր բն-
զուն, իր բնաւորութիւնը կ'փոխուին, կ'խառնուին. կ'ծագին մե-
ծեր ու պառակտմունք՝ որ դատաստանական ատեաններու տօնի
առունին յաւալի համութիւններ, անկանոն և անյարմար խառ-
նութիւններ՝ մէկ խօսքով՝ այնպիսի իրողութիւններ երեւան կ'երևան,
որ բոլորը կ'հաստատեն այս ճշմարտութիւնը թէ՛ սիւսից, թո՛ւ
ցամուխան, նորաձեական և երբեմն շահասիրական արդիւն-
ներ չափէն աւելի կ'ներդործեն հայ ընտանեաց վրայ, և մեզ
ղետալի հետեանքներ պիտի բերեն: Արդէն մեր ընկերային և քա-
ղաքական դիրքով զանազան օտարութիւն և երբեմն վնասաբեր սոցա-
ւորութեանց ենթակայ՝ դիւրին է մտաբերել թէ՛ սրբան աւելի կ'ա-
ւերեն ընտանեկան բարոյական հանգամանքն, երբո՞ւր Հայք գտնե-
ինքնապաշտպանութեամբ, ընտանեկան հոգասիրութեամբ մաքա-
ռելով այդ յարձակումներու դէմ, որ մերթ հրապուրելի և մերթ
սպառնական ձեւով կ'երևին, չպաշտպանեն իրենց ներքին էութիւնն:
Արդէն այլ և այլ տեղեր՝ ոչ միայն հայերէն լեզուն չմշակուի ըն-
տանեաց մէջ, այլ ինչ որ հայութեան կ'վերաբերի, իրրե խորթ
և անհեթեթ կ'անդոսնուի, օտարներու հետ՝ այդ անտարբերութեան
ու նորասիրութեան համեմատութեամբ՝ յարաբերութիւններն ու իր-
նամութիւնները կ'աւելնան, հայ ծնողաց որդիք օտարութեան մէջ
կ'մեծնան, կ'կրթուին, կ'համակրին, կ'կարդուին, և այստեղ օտա-
րացած զաւակներ պիտի ունենան: Ոչ միայն խառն, անյարմար,
գրամական ամուսնութիւններն, որ անթուելի չարիք յառաջ կ'բե-
րեն, այլ և մեր երիտասարդներու ամուսնական և ընտանեկան վի-
ճակի վրայ սառնութեամբ նային և սիրային ասպարէզի մէջ բաղ-
դանդիւր և մերթ ախտալիւր կեանք վարելն հայ ընտանեկան հիմ-
նարկութեան դէմ աղետալի հարուած մ'է: Ինչպէս երբեմն կան-
խահաս, կամ ապաժամ, անյարմար և բռնի ամուսնութեանց՝ նոյն-
պէս հիմակ ամուրի կենաց հետեանքը մեր ընտանեկան էութեան
կորստաբեր է: Ճիշդ այս խառնուշփոթ առունին վիճակն է ընդհան-
րապէս պատճառն՝ որ ազգային կրթութեան զործն այսբան դան-
դաղ կ'յառաջէ՝ հակառակ եղած ջանից, և շատ անգամ և շատ
կողմեր ապարդիւն և անկերպարան կ'մնայ: Անշահ, անոպայ, վայ-

Եւակներ կ'երևին ստէպ ազգային վարժարանաց նստարաններու
 վրայ, իշխանի արարածներ, որ բարոյականութեան և պարկեշ-
 տութեան տիպարներ չեն, և որ աւելի իրենց գտնուած անկանոն
 ու խառն միջավայրին արգասիքն են քան թէ չքաւորութեան: Եւ
 սակայն այն ի բնէ անմեղ և տնային անհոգութեամբ և աղտեղու-
 թեամբ վառվարացած մանկտին՝ անտարակոյս աւելի ընդունակ պի-
 տի դասնային դպրոցական հրահանգաց և կրթութեան՝ եթէ ըն-
 տառիկան շրջանին մէջ ընդունին անընդհատ դէթ բարոյական
 գաւառարակութեան մը սարերքը, եթէ իրենց աչքին առջև ունե-
 նային դոնէ ընտանեկան պարզութեան և միութեան օրինակներ,
 էական պայման և հիմ գպրոցական աւելի արդիւնատու և արադ
 յառաջդիմութեան: Սակայն երբ ընտանիքներ կան արդէն կամ
 տղէտ ու մուկ, արդէն կ'աւելցուի շայլութեան, զեղխութեան և ամեն
 պլանդակ նորսմեակութեաց կոյր սիրահար, և կամ թաղուն գծու-
 թեան և շփութեան երթակայ, բնապէս հոգով մարմնով անձ-
 անաւոր իրենց լոկ նիւթական կենաց ստորնագոյն հաճոյից, հեշ-
 տաւորութեան, վայրահաշտութեան, բամբաստանաց, քուութեան, ան-
 կրօնութեան և խաղամոլութեան, և այսպիսիք ինչ կրթութիւն կըր-
 ան տղ մանկտայն: յայտնի է: Անհրաժեշտ է ուրեմն նախ Հա-
 յոց ընտանի տուր, քայքայեալ շէնքը նորոգել, և անով ազգա-
 յին անուն: Այս քեան ան խնդիրն մեր եկեղեցական և աշխար-
 հայան օրէնս իրենք և բարոյագէտներու խորին ուշադրութեան
 առժանի: Ընկերական օտարոտի բարք, քաղաքական օրէնք, քա-
 ղարայրութեան ստու պատիր հրապոյրներն ուղղակի կամ ան-
 ուղղակի արձալին մեր ընտանեկան տան վրայ և անոր հիմունքը
 կ'աղքատեն, սակայն այդ յարձակումներու և ամեն բռնութիւննե-
 րու առջեւ կարելի է անուշ եթէ միայն այդ առանին վառարանն
 ոչ մըայ կրօնական աղէ բարոյական և մոտուր հաստատ, տու-
 կուն և հայրենասիրական զոյգմանց: Խորհրդոց և արիութեանց կա-
 յանը գտնայ: Գէթ մասամբ՝ հնար է ամրապնդել արդի անային
 կենաց թոյլ կապերն եթէ նախապէս արուի կանանց սեռին պար-
 տաւորութեանց զգայմունքն: զոր կոչած են կատարել, եթէ նոր
 սերունդին հայրամայրուի ուսման ճաւախ, եթէ հիմնապէս տարա-
 ծու անոց մէջ կրթութեան, գործասիրութեան և ազգայնութեան
 ոգին երբ միջոց և կարճ անան պալ իրենց բարձր առաքելու-
 թեան պաշտօն թէ ընտանեաց և թէ Ազգին մէջ:

Եթէ զանազան առաջնորդանիստ քաղաքներու և Պատրիարքարանի դատաստանական խորհրդոց արձանագիրները թղթատուէին՝ անտարակոյս պիտի տեսնուէին անթիւ օրինակներ ընտանեկան անհաւատարմութեան, անբարոյութեան, կրկնամոսնութեան, տարամոսնութեան, բռնութեան, շնութեան, որով պիտի ապացուցուէին որ առ հասարակ Հայոց ընտանեկան կեանքն անբանաւոր վիճակի մէջ կ'գտնուի, թող այն ներքին գծաութիւններն և ընտանի վերքերն որ նուազ գծնդակ ու քայքայիչ չեն համարուիր թալուս մնալով, Գաւառացի պանդուխտներու բնիկ երկրէն հեռանալն՝ իբր թէ հարստահարութեան, վաշտաւութեան և չքաւութեան երեսէն՝ չկրնար արդարանալ, յլիստորապէս ծովութեան և բաղդախնդրութեան արդիւնք լինելով, քանի որ մեծ քաղաքներու մէջ թափառող և երբեմն շահաւետ պաշտօն վարող և զբամիջներ եղող պանդուխտներ ստէպի սպառ կ'մուսնան զաւակ և ընտանիք և խառնակ կեանք մը կ'վարեն, երբեմն իրենց բնիկ երկիրը դառնալով ծանր ախտերու սերմերը միասին կ'տանին՝ թող այդ օտարամուլ և բաղդախնդիր տարագրութենէ յառաջ եկած նիւթական և բարոյական չարիքն հայրենաբնակ ընտանեաց պատուոյն և պահպանութեան, նոյնպէս ժողովրդեան աճման դէմ : Իրաւի՝ թէ և ուղիւ չէ՝ հետաքրքրաշարժ վիճակալիութիւն մը պիտի լինէր, եթէ հրատարակուէին, թէ գաւառներն և թէ այլուր պատահած ամուսնական և տնային վէճերն, և պիտի ցոյց տային Հայոց առանին կենցաղավարութեան բարոյութեան աստիճանը : Անուրանալի է, որ մեր ընկերային խառն վիճակն, մեր մի քանի կրօնական օրինաբխտութիւնը, որով անհաշտ ամուսիններ անբաժան կ'ուզէ պահել, որ կ'միացնէ կրօնապէս մարմիններ որ արդէն սրտովին անմիանալի են, որ կ'թոյլատրէ վաւերել անյարմար և օտարոտի միութիւններ և որ՝ ազգակցութեան խնդրոյն մէջ անողոքելի, իր գործադիրներն անպատիժ կ'թողու, երբ ապօրէն միութիւններ զպատուող լի կ'կատարեն, այսպիսի տեղական և օրինական պարագաներ կ'ըսենք, ստէպ ընտանեկան անկարգութեանց զրդիւ են թէ և, ևակայն մեծ մասամբ մեղաւորը Հայք են իրենց օտարամուլ հակառակութեամբ : Բայց հայութեան շահը կ'պահանջէ թուով զնել ազգային դատաւարալիութեամբ, օրէնսդրութեամբ և աւելի համաստ բարոյից միջոցաւ մեզ շօշապատող հոսանքին դէմ, քանի որ մանաւանդ մեզի համար, ինչպէս ազգային եկեղեցին, նոյնպէս ընտանեկան

հիմնարկութեան զուտ և անխառն մնալը Լաիան պայման մ'է աջ-
դայնութեան պահպանութեան , քանի որ հասած չէ մեզի համար
այն օրն , ուր ամուսնային օրինաց մէջ կրնայ անսահման ազատութիւն
ներմուծուիլ , քանի որ նոյն իսկ քաղաքակիրթ ազգերու օրէնսդիր-
ները զողալով կ'զպչին Եկեղեցւոյ բեմին և տան սեմին , և քանի
որ այսօր անկամ սաքսօնեան ցեղերու մեծութեան և զարգացման
մէկ գլխաւոր պատճառն է տնասիրութիւնն և լուսամբտ կրօնասի-
րութիւն : Այս վիճակագրական պատկերին մէջ պիտի տեսնուէր
նաև այլ և այլ կողմեր ցիր ցան եղած հայ հասարակութեանց ըն-
տանեկան բարոյութեան տարբերութիւնն , աստիճանն ու չափը . . . :

Ընտանեկան պարկեշտ , լուրջ և կենսատու մթնոլորտի մէջ կըր-
նան ծաղկիլ , մշակուիլ և արդիւնաւորիլ՝ ոչ միայն լաւ տնտեսու-
թեան , անդորր կեցութեան , սիրոյ և միութեան սկզբունքն , այլ
և հայրենասիրական , բարեգործական լաւ խորհուրդներն , հասար-
ակաց բարոյն վերաբերող խնդիրներն , և անհատական ազգօգուտ
ձեռնարկներու և յառաջդիմական նպատակներու նախաձեռնութիւնն :
Եւ իրաւի՝ ուր որ ընտանեկան յարկերն սիրայօք , առաքինական
զղացմունքով և լուսամբտ գաղափարներով զննուած ամբողջներ են ,
ուր որ կանայք ոչ միայն սիրապէս և բարոյապէս կ'իշխեն այդ ամ-
բողջներուն մէջ՝ այլ և մտաւորապէս կ'ընդունին , և իբրեւ արթուն
պահակներ կ'հսկեն ընկերային գործերու վրայ , հասարակաց խիղճն
դէպ ի արդարութիւն և ճշմարտութիւն կ'ուղղեն , անխառնութեան ,
նենկութեանց անհաշտ թշնամի և դատաւոր կ'կանգնին , սնտա-
ւութիւն և կեղծիք ու կեղծաւորութիւն կ'ատեն , այդ տեղ ան-
հատական կարողութիւններն ալ կ'զարդանան , օգտակարին և ար-
դարին կ'հսկին , աւելի եռանդ , աւելի անձնօրութիւն ցոյց կը
տան ազգային գործերու շրջանին մէջ , և աւելի միանալու կ'նկըր-
տին ազգային կենսական ոյժերը՝ մի և նոյն նպատակին դիմելու :
Այս գործունէութեան փափաքն նախանձայնութեան մէջ ունի իր
զրդիւն , որ բարենպատակ մրցում մը յառաջ կ'բերէ , մրցում
որմէ կ'օգտի ժողովուրդը : Մեր մէջ հազիւ ուրեմն կ'տեսնուի այս
երեւոյթն , ընդ հակառակն՝ շատ պարագայից մէջ ոչ միայն չոր-
ծեր կ'ինն իր տան մէջ , չմասնակցիւր ազգաշահ ձեռնարկութիւն-
ներու , այլ և քարտաներ կ'հանէ իր կենակցին , իր եղբոր , իր
ղաւկին առջև , եթէ ասոնք ինքնայորդոր զոհողութիւն մ'ընելու
ենեն ի նպաստ Ազգին , կամ ազգային պարտաւորութիւն մը կա-

տարեւ փափաքին, կ'մարէ եռանդ ու փափաք, եստիրական պատ-
ճառներով: Ա'երկնչի նա որ ազգային հող, զբաղմունք, նպաստ,
քոհողութիւն իր հանգիստը չվրդովեն, նիւթական միջոցները չնուա-
զեցնեն, զբօսանայ ժամերը չգրաւեն: Եթէ կարեւոր ազգային գոր-
ծառնութեանց, պաշտօններու և ընկերութեանց սահմանէն դուրս
կ'մնան և կ'խուսեն հայ մարդիկ զլիաւոր պատճառը տան մէջ տի-
րած անզոյաութիւնը, սառնութիւնն և ինքնասիրութեան զգայմունքն
են՝ որոց ոյժ կ'տան երբեմն տղիտութիւնն ու յիմարութիւնը:

Տնասէր, պարկեշտ և կիրթ կանանց օգտաւէտ ներգործութիւնը
քիչ շատ զոյալի է զանազան հայաքնակ երկիրներու մէջ: Այժմ
չենխօսիր միայն նորածնութեան, հագուստի ու կապուստի և սին
նիւթերու վրայ, այլ սկսած են հետաքրքրիլ նաև ազգային կարևոր
խնդիրներու, և մանաւանդ կրթութեան և բարեգործութեան վե-
րաբերող իրերու, և իրենց պաշտօնն զգալ ազգային վերաշինու-
թեան գործին մէջ: Ուստի ընկերութիւններ կազմուած են արդէն,
որ մանկաւոյն դաստիարակութեան ձեռնտու դառնուելու հոգ կ'տա-
նին: Իրաւ է, որ Ա. Պօլիս, Զմիւռին, Թիֆլիս և այլուր մի-
քանի տարիէ ի վեր երևան ելած ընկերակցութիւններն չունին շատ
զօրեղ միջոցներ գործելու և աւելի արդիւնք ցոյց տալու, նա մա-
նաւանդ չունեցան հետևողներ յառաջդիմութեան ուրիշ ճիւղերու
մէջ, սակայն յուսադիր երեւոյթ մ'է այս կանացի շարժումն, որ
հետզհետէ պէտք է որ տարածուի և մրցում մը դոյանայ կանանց
և մարդոց մէջ: Աղբանուէր, Դպրոցաւէր, Հոգաբար, Սանդուխտուհի
և այլ ընկերութիւններ, թէ և կարի աշխատաւէր, դեռ ևս գրե-
թէ ամենուն գործողութեան միջոցներն ու նպատակները համանը-
ման են. դրամ հաւաքել, կրթութիւն տալ, վարժուհի պատրաս-
տել, աղքատիկ մանկաւոյն պիտոյքը հոգալ, գեղեցիկ հոգասիրու-
թիւն մ'է, միայն երբ օրինաւոր մատակարարութիւն, հսկողու-
թիւն, բարերարութեան մէջ ընտրողութիւն և ձեռնհաս ու գոր-
ծող մարմիններ կ'պակսին՝ հաւաքուած ոյժերն ըստ կարի արդիւ-
նաւորելու և չցրուելու համար, այն ժամանակ՝ ակնունեւի օգուտը
չարտադրիր: Առ հասարակ մեր ընկերութիւններն չափէն աւելի տա-
րածուիլ փափաքելով կ'սկարանան, և աւելի շուկ և հոչակ հա-
նելու հետամուտ կ'երևին քան թէ ամփոփ, կեդրոնացած և իրա-
կան արդիւնք: Արդէն ծանօթ ընկերութիւններն, Միացեալ, Առեւտր.,
Տնտեսական, Դրամական, Բարեգործական, զրեթէ նոյն հիւանդութեամբ

կ'ճարակին . մեծ մեծ փափաքներ , ընդարձակ հաշուեցոյցներ , բաժանորդներու երկար ցանկ , բաժիններու թեթեւ կշիռ , շատ դժուարոցներ բնաւալու , շատ գործեր տեսնելու եռանդ ունին , այլ քիչ գրամագլուխ , աւելի քիչ գործելու տրամագիր մարդիկ , թէ և շատ ատենաբաններ : Իսկ Միացեալ Ընկերութիւնն գաւառներու մէջ կըրթասիրական ոգին ծաւալելով՝ յաջողած է թէն մշակել նաև յարարերութեանց ընթացքն և գաւառական պիտոյից ծանօթութիւնն , որ իր օգուտն ունի , սակայն՝ մի քանի բացառութեամբ , հազիւ կըրցած է գաւառայնոց աշխատասիրութեան և ինքնօգնութեան ոգին զրդոել , այնպէս որ կարենան՝ առանց ամեն բան կեդրոններէ սպասելու , իրենց կըթութեան գործն և պիտոյից հայթայթումն ի կատար հանել : Մի քանի գաւառական կեդրոններու մէջ միջնակարգ վարժարաններ բնաւով՝ Միացեալ Ընկերութիւնն թերևս աւելի ատիկի նպաստել Հայաստանի կըթութեան , թոյլ տալով և քաջալերելով որ տեղացիք լոկ տարրական ուսմունք տարածեն իրենց մէջ , միշտ իր հսկողութեան ներքեւ , քան թէ մինչև իսկ զիւրերու մէջ բանալ վարժարաններ , որոց վրայ մեղի հասած լուրերը շատ զսհացոյցիչ չեն : Ջարմանալի է արդարև որ Ազգն , ինչպէս ամեն մի քանի տարուայ , այսինքն հին սեպած բանի՝ նոյնպէս այդ քառամայ Ընկերութեան հաստատուն գոյութիւն մը տալու խնդրոյն գրեթէ անհոգ կ'դտնուի , և կ'խոնարհի որ օտարներու և պարահանդէսներու սատարութեամբ ապրի այն , մինչդեռ ինք , սակայն , երբ պարծենալու համար նիւթ մը փնտռէ , Միացեալ Ընկերութեան անունը փքալով կ'արտասանէ , և ազգային վերակենդանութեան մի կարևոր տարրը կ'հուշակէ . . . լոկ խօսքով :

Վարչային գործերն միայն տարօրինակ և ապարդիւն շփոթութեամբ և վէճերով կ'զնազանին նախորդ տարիներու աւանդական ամշութեան : Այս շփոթութեան և անիշխանութեան առաջին շարժառիթը կ'գաւառայ Ամեն Ս . Պատրիարքի հրաժարականն , որ Բ . Դրան կ'մատուցուի , նոյնպէս և Ազգային Ժողովին , տարբեր պատճառաբանութեամբ : Ազգային Վարչական մարմնոյն զլուխն է Երեսփոխան Ի. Բէնտին , նրբամիտ , լեզուանի և ճապուկ դիւանագէտ , քաջ զանազանող մութր լուսէն , որ կ'ճգնի հարթել Բ . Դրան և Ազգ . Պատրիարքարանի ճամբուն վրայ դտնուած դժուարութիւնները , նոյնպէս Պատրիարքի վերահաստատութեան կամ Տեղապահի ընտրութեան երկնքի շուրջն , և անիշխանութեան տալ կանոնաւորութեան

զոյն մը : Գրեթէ ամբողջ տարի մը կ'սպառու խորհրդարանական ձեռ-
բանութեանց և քաղաքագիտական ունայն և երկդիմի բանակցու-
թեանց մէջ, և Ս. Պատրիարքը մինչև վերջն անհամոզելի կ'մնայ
իր հրաժարագիրը յետս կոչելու, Ազդին և Ժողովներուն աղերսա-
ցին թախանձանաց հակառակ : Արդէն Սոյ Վաթողիկոսութեան յա-
ւիտենական և անլուծանելի խնդիրն Վաթողիկոսին անձին հետ վրայ
եկած լինելով, կ'նորոգուին այլ և այլ թիւր մեկնութիւններ և ան-
խմանալի հակասութիւններ Վիլիկիոյ վիճակներու իրաւասութեան,
կաթողիկոսական յարաբերութեանց, Վաթողիկոսի անձարակութեան
վրայ : Եւ Սոյ Մկրտիչ Վաթողիկոսն, որ կ'բամբասուի իբրեւ ար-
ծաթասէր, բոլորովին անհմուտ չլինելով ընթացիկ քաղաքականու-
թեան և Սոյ Աթոռին պահպանութիւնն ապահովելու կարևորու-
թեան, Ազգային Վարչութեան երկարաձգական քաղաքականութենէ
և խուլ հակառակութենէ տաղտկացած՝ ինքնին կ'ենէ զուլ կ'հա-
նէ իր գործն և կ'յաջողի իսկ Տէրութենէ ստանալ շքանշան, ամ-
սական թոշակ, և Պէրաթ, ի հարկին ուղղակի Բ. Դրան հետ բա-
նակցելու արտօնութեամբ, արտօնութիւն՝ որ Ազգ. Պատրիարքա-
րանի իրաւացութեան դէմ ահապին հարուած մը կ'համարուի : Այս
արտօնութիւնը վառօգի տակաւին վրայ բնկած կայծ մ'էր : Վար-
չային և Ժողովային մարմիններն իրար կ'անցնին, կառուութեան մօտ
զայրոյթ մը կ'բորբոքէ հակասիսականներն և միաբերան դաւաճանու-
թիւն Աշգէն Գէօ աղաղակը կ'լսուի, թէ և քիչ մ'առաջ ուսանա-
նէր կարգացուեր և հանդէսներ տրուեր էր ի պատիւ Վաթողիկո-
սի, որ ելած փոթորկին առաջն առնլու համար կ'հրաւիրէ Վար-
չութիւն ու Ժողով փոփոխել տալ Պէրաթին փաստերը համարուած
տրամադրութիւններն, և վաւերել Էջմիածնայ Վաթողիկոսին ձե-
ռօք յարաբերութեանց ծրագիրն, որու ինք հաւանած ու ստորա-
դրած էր : Բայց ի զուր. իր հրաւերն անլսելի մնալով կ'ստիպուի
նա հեռանալ Մայրաքաղաքէն՝ կանխաւ ազդարարելով Վարչապե-
տին, որու պաշտօնէութեան ամենէ նշանաւոր գործն է այն Շըր-
ջաբերականն՝ որ կ'արգիլէր Վիլիկիոյ Առաջնորդաց յարաբերու-
թիւն հաստատել փախստայ Սոյ Վաթողիկոսին հետ, իսկ մի քա-
նի լրագիրներու ամենէ անհեթեթ և ծիծաղաշարժ աղաղակն էր և
ցարդ է՝ Վաթողիկոսի ապիկարութեան և անգործութեան դէմ, ոչ
աննման այն բողոքին որով երբեմն կ'ամբաստանուին և կ'գանա-
կոծուին՝ իբրեւ դանդաղ և անշարժ, այն զերիններն որոց ձեռքն ու

ոտքն զանհաճար բռնապետն արդէն կապած է . . . : Սակայն Բ. Դուռն՝ ո՛ր և է նկատմամբ՝ կ'յապաղի վճռական որոշում տալ պատ-
րիարքական հրաժարագրի մասին, և Ընդհանուր ժողովը ճարա-
հատ՝ կ'ընդունի զայն, և կ'յայտարարէ ի պաշտօնէ առ Բ. Դուռն՝
Տեղապահի մ'ընտրութեան հրաման խնդրելով: Հրաժարականի խն-
դիրն առ երևոյթս զոցուած կ'համարուի, Պաշտօնէական զբութիւնը
մէջը կ'խաղայ՝ ըստ Սահմանադրութեան՝ խառն ժողովներու կազմու-
թեամբ, Տեղապահի ընտրութեան համար, ընտրելեաց ցանկի առ-
թիւ Համադրումար և Ընդհանուր ժողովներու մէջ ծագելիք վէճին
և սահմանադրական տաղնապի մ'առաջն հազիւ կ'առնուի, տեղա-
պահական ընտրելեաց գլուխը կ'կանգնի Գեր. Խորէն Նար-Պէյ և
իւր պերճ լեզուով ու պերճագոյն ձեւերով արդէն կ'յաջողի շահիլ
մինչև անգամ այն զլուխներն՝ որոցմէ ոմանք արտաքին փայլէ և
շպարէ ազգային օգուտ կ'սպասեն քան թէ իսկական արժանիքէ,
և ոմանք ծինելոյցի կատարին յարաշարժ աքլորին նման կ'դառնան
այս անգամ այն կողմն ուսկից կ'փչէ հոյն զձուձ կրից, փոքրօգու-
թեան և շահամոլութեան . . . : Եւ այսպէս՝ մինչպէս մէկ կողմէ
նոր ֆաղաքական ժողովն Ազգին խանդարեալ վիճակին դարման բե-
րելու և Բ. Դրան ու Ազգ. Պատրիարքարանի յարաբերութիւնները
սեղմելու կ'նկրտէր հռչակաւոր Շրջաբերական մ'որ ներքին քաղա-
քականութեան լուրը կ'աւետէ, միւս կողմէ Գեր. Նար-Պէյ թե-
թեակի կ'քալէր գէպ ի տեղապահական աթոռն և անտի պատրի-
արքական դահլ՝ երբ յանկարծ գէպ մը, պարագայ մ'ամեն իր հա-
շիւներն ու ծրագիրներն վեր ի վայր կ'տապալէ, այնպէս որ իրեն
հետ բոլոր հացկատակները ծակէ ծակ կ'խուսին և ապա տարբեր
գիմակ և նոր բուրվառ առնելով դուրս կ'ելնեն: Վեհ. Սուլթանը
կ'խօսի, կ'հրամայէ որ Տ. Ներսէս Վարժապետեան իր դահլ վե-
րադառնայ, վասն զի Նորին Վեհափառութիւնը կ'ճանչէ Ներսէսի
հաւատարմութիւնն և Հայ ազգին դարաւոր ծառայութիւնը, և այս-
պէս մեզ կ'ազատէ Տեղապահ մը կամ Պատրիարք մ'ընտրելու տաղ-
տուկէն: Թէ ինչ որ լինի այս պետական հրամանին շարժառիթն,
այս ակներև է, որ Ազգային ժողովին հին քաղաքականութեան
արդիւնքը չէ: Ամեն. Ներսէս Սրբազանը կ'ներկայի Վեհ. Սուլ-
թանին և սիրալիւր ընդունելութիւն և զանազան նիւթական պարզե-
ներով կ'ստանայ նաև Ազգին վիճակին բարւոյժման համար խոս-
քողմներ: Այս փառաւոր ներկայացման վրայ կարծիքները կ'յեղա-

ջրջին, նոր դրօշակներ կ'պարզուին, աղղային մամլոյ թղթակիցները զարմանալի պատրուակներ կ'փնտռեն իրենց քաղաքական նախորդ գաւանդութիւնը միաբանելու նոր քաղաքականութեան հետ, որպէս զի հակասութեան կասկածներ չտան: Ամեն. Ներսէս Սրբազանն Աղղ. Ժողովով ևս կ'ընդունուի հանդիսապէս, և իրեն նշանաբան կ'ընտրէ. «Ներքին Բարեկարգութիւն և Խնայելաշարժութիւն»: Անհամբեր ենք տեսնել, առանց շնանալու այս շքապանծ ցոյցերէն, յետադարձ բնաբանին յառաջագէմ վերջաբանն և աղղային բարենորոգմանց սկիզբն ու շարունակութիւնն, որոց համար անշուշտ Աղղին բարոյական, մտաւոր և նիւթական ոյժերուն օժանդակութիւնն անհրաժեշտ է:

Մեր Կրօնական վարչութիւնն և եկեղեցական դասն՝ այս տարի ևս, աղղային յառաջդիմութեան համար շատ տեղ իր սովորական անտարբեր և աննշան դիրքը պահեց, և ստէպ աղղօգուտ ձեռնարկութեանց վրայ փնտասկար ներդրածութիւն ունեցաւ: Եկեղեցւոյ բարեկարգութեան մասին որոշումներ, Առաջնորդներու գործունէութեան նշաններ ուր ուրեմն կ'տեսնուին, իսկ եկեղեցականութեան հին, յետագէմ ստուար մարմնոյն մէջ նորամուտ լուսամտ, հայրենասէր և յառաջդիմասէր տարրեր չեն տեսնուիր. նա մանաւանդ՝ այս կարգէն գտնուող սակաւթիւ կրօնաւորներ անձայն և ուժածածափ կ'մնան չնորհիւ այն դրութեան, ուր միայն յանդուգն, մոլի, զոշաքաղ և ոսկեսէր կրօնաւորներ կ'փառաւորուին և հրօշակ կ'հանեն: Այնպէս կ'թուի թէ՛ մեր եկեղեցական դասն ընդհանրապէս դատապարտուած է թերեւս դարուս ողիւն՝ նոյնպէս իր անուս, անլինդան և անզղայ բնաւորութեամբ թափառիլ՝ իրրեւ ստուերային մարմին՝ եկեղեցիներու մութ սիւններուն, խոր աւանդատան, շիրիմներու և աւերակներու բոլորտիքն Սաղմոս, Բապտիստ և Կոնդակ ի ձեռին, առանց հաղորդ գտնուելու այն շարժման որով աշխարհական դասը քիչ շատ կ'նկրտի գէպ ի լոյս, և այս՝ այնպիսի ազդի մը մէջ, որ իր եկեղեցական հիմնարկութիւններով, զրականութեամբն ու մարտիրոսներովը քան թէ պատմական էութեամբը կ'պարծի, որ իր եկեղեցիովը քաղաքական աշխարհի առջև նշանակութիւն մ'ունենայ կ'կարծէ և որ իր բարոյական ու կրօնական զարդացումն իր քահանաներէն ու վարդապետներէն կ'ըստպասէ: Պաշտօնեաներ որ, սակայն, եթէ մեր քաղաքական կացութեան բերմամբ՝ վարչային գործերու մէջ պաշտօն վարելու կոչուած

չլինէին՝ վաղուց կորուսած էին իրենց նշանակութիւնն՝ որ պարզապէս անուանական է ժողովրդեան նկատմամբ : Այս տարի իրենց ամենէ մեծ դործն եղաւ Եփեղեցական Դոմէնիսն , Ժէզվիկներու դէմ մաքառելու և եկեղեցին թշնամիներէ ազատ պահելու յայտնի նպատակաւ , սակայն Կ. Պօլսէն չեղնելու և նոր տեսակ Յիսուսեան ընկերութիւն մ'Ազգին ծոցը հիմնելու թաղուն նպատակաւ , որ բարեբաղդաբար վիժեցաւ , իբրեւ ծնունդ անկենդան գլուխներու : Շատ քիչեր իրենց հօտը հայրաբար խնամելու , անոնց կրօնական , ազգային և քաղաքային պիտոյքը հոգալու կարողութիւնն ունին , շատ քիչեր ունին , ապրելու և ստէպ ոսկի գիգելու բնազդէն զատ , եկեղեցական կոչում , հմտութիւն և իրենց պաշտաման կարեւորութեան ու պարտաւորութեանց զգացումն , մինչդեռ մեծագոյն մասն , մանաւանդ շատ ճարպիկ են վիճակներու և թեմերու մէջ խռովութիւն գրգռել , ժողովուրդը կեղեքել , ազգային դրամները խորել և մինչև իսկ Ազգին թշնամեաց , մարդորսներու , կրօնավաճառներու , և մերթ աւաղակներու աջակցիլ՝ երբ այդ աջակցութեան մէջ կ'տեսնեն իրենց անձնական շահը : Եղիպտոսի նախկին Առաջնորդ Մեսրոպ Եպիսկոպոսն և հռչակաւոր Ամբրոսիոս վարդապետն այս տեսակ անբարոյական և ազգակործան գործերու բացայայտ օրինակներ եղան , միանգամայն Վարչային անարգարանալի թոյլտուութեան ապացոյց : Մին Եղիպտոսի ազգային կայուածները կ'ըրաւէ , միւսն՝ յանուն Ազգին՝ մի քանի հազար ոսկի կ'ըրպանէ , և երկուքն ևս անպատիժ կ'մնան , ինչ կ'ըսենք , պաշտօն և պատիւ ունին : Անթիւ են այսպիսի եպեղեցի իրողութիւններ , որ կ'արատեն ազգային արդարութիւն և պատիւ և ժողովրդեան գիտակցութեան աստիճանը կ'ցուցնեն : Գրեթէ նոյն աղէտալի տեսարանը կ'ընծայեն Էջմիածնայ և Իրուսաղէմի անկանոնաւոր Վանքերն , որ Մանկունի մը՝ մինչդեռ Վեհ. Կաթողիկոսն հոգին կ'աւանդէր , կ'եղնէ թալելու և ամփոփելու իր այնքան տարիներէ ի վեր դեզած կողոպուտին մնացած մասն , և Ս. Պատրիարք մը՝ Կ. Պօլիս կ'ուղևորի , որպէս զե՛րստ հաճոյս զոյացած ահագին պարտք մ'Ազգին կոնակը բեռնաւորէ : Եթէ Մշոյ Ս. Կարապետի , Արմաշու և այլ երբեմն հարուստ վանօրէք այնքան աղմուկ և շփոթ չեն հասներ այժմ , եթէ Միաբաններ զիրար չեն վաներ և չեն արտաքսեր պատճառն անշուշտ այս է , որ կողոպտելու և իրարու ձեռքէ յափշտակելու ոչ ինչ մնացած չպիտի լինի վանական հաստատութեանց մէջ , և վանական-

ներն առ հասարակ դուրսերը կ'ընթանան, մայրաքաղաք, քաղաքներ, գիւղ կ'ընթանան խեղճ ժողովուրդը կեղեքելու կամ մուրալու համար։ Ազգին հոգեբանական դրութիւնն աւելի ողբալի է այժմ քան թէ նախորդ տարիներ։ Ազգային հարստութեանց և արտադրութեան աղբիւրներն, որ երբեմն բաւական առատ լինելով անգամ՝ վարչ-չութեան եւլամտից վիճակին բարոյութեան չէին նպաստեր՝ մասամբ կանոնաւոր տրոյց հաստատութեան չղոյութեան և մասամբ անհատներու դժկամակութեան, այսօր ընդհանրապէս չորացած լինելով՝ ազգային եկամտից միջոցները նուազած կ'երևին և այդ միջոցներու չնորհիւ մանաւանդ յառաջ գալիք գործերն և մատակարարելի հիմնարկութիւնները կ'տառապային, ամենօրեայ տապալակ մէջ թողնուի Վերականգնման Վարչութիւնն։ Աղքատութիւնը հետզհետէ կ'տարածուի ժողովուրդեան մէջ, գործերը կ'նստալին Հայոց համար և առհասարակ դանդաղ կ'բալէ։ Ներքին և արտաքին պարագաներու վեհազորել են այս ձախորդութեան պատճառներն, որ զպայապէս կ'ընդգործեն նաև ազգային գանձուն վրայ։ Արդարև վերջին քաղաքական պատահարներն, անստոյգ և տարտամ վիճակ մը, տեղաշարժ և երբեմն վարչային տնօրէնութիւններ և ստեպ անսպասելու թիւնը կ'խանդարեն արտադրութեանց և յաջողութեան կանոնաւորութեան, սակայն այս ևս անուրանալի է որ անգուց զործունէութիւնը, բաղդի ձեւնարկներու վստահելու զգուշութիւնը, խնայասիրութիւնն և առևտրական ասպարէզին մէջ օտար գործատէրներու գէմ մրցելու ճարտարամիտ յաջողակութիւնն ու արիւթիւնը, հանգամանքներ որ Հայոց վաճառական և արհեստագէտ դասերու վրայ միշտ չեն տեսնուիր, կարող են բարօրութեան դռներ բանալ գործունի և ճարտար ժողովուրդեան մ'առջև, ինչպէս Յունաց, և մեր մէջ՝ կարգ մ'աշալուրջ և արթուն վաճառականներուն՝ որոց ձեռքն են այսօր Արեւելքի առևտրական գործառնութեանց մի մասը։ Կարողութեան սէր հայ մարդիկ խորհուրդներ յղացած էին՝ թէ անձնական և թէ ազգային նկատմունքով, առևտրական ընկերութիւններ կազմել, գրամատուներ բանալ, փոխտուութիւններ ընել Հայաստանի բանւորներուն և վաճառուներու ճանկերը կտարել և խնայութեան արկղեր հիմնել դաւաճական կեդրոնները, վաճառք չէին մէջ չղկենալ բանեցնել ևայն, սակայն բոլոր այս մեծ խորհուրդներն այս տարի ևս անիրանալի մնացին, որմէ կ'հետեի թէ հայ գրամատէրներն ոչ միայն Ազգին ընդհանուր բարօրութեան օգտին

նող ձեռնարկներու , այլ և իրենց անձնական շահերուն համար նախաձեռնութեան և գործունէութեան ոգիէ զուրկ են : Իսկ Տէր-
աբեան Միւլիւնն՝ որու անունը միայն մի քանի տարիէ վեր մերթ
ընդ մերթ կ'լսուի , դեռ ևս գործի սկսած չէ :

Արդարեւ առևտրական գործունէութեան և հմտութեան կողմէ
կրնան պարծիլ իրաւամբ Մանչեսթերի , Մարսիլիոյ հայ զաղթա-
կանութիւններն , Կ. Պօլսոյ , Չմիւռնիոյ և Թիֆլիսի հայ բնակիչ-
ներու մի փոքր մասն , որ Արևելքի և Եւրոպիոյ գլխաւոր վաճա-
ռատեղիներուն հետ ընդարձակ յարաբերութիւններ հաստատած են ,
ինչպէս նաև այն հայ արհեստագէտներն որ նշանաւոր են մեքենա-
գործութեան , դարբնութեան , հիւսնութեան , ոսկերչութեան մէջ ,
սակայն այս ամենն Ազգին ընդհանուր գործունէութեան վիճակին
հետ բաղդատելով՝ մասնական կարևորութիւն ունին , քանի որ տա-
կաւին անոր միջին և ստորին դասերուն մէջ արտադրութեան եղանակ-
ներն ու գործիներն միշտ իրենց նախնական պարզութիւնը կ'պահեն ,
նահապետական արհեստներ՝ որ հազիւ կ'բռնուին , տակաւին կ'բա-
նուին , ինչպէս սափրիչութիւն , վերմակագործութիւն ևայլն , մինչ-
դեռ ամենէ շահաւոր գործերն , ամենօրեայ պիտոյից ծառայող ար-
հեստներն օտարներու ձեռքն են :

Եւ սակայն շատ ազգային հարստութիւններ անդործ և անար-
դիւն , իբրև զարդ , ցոյց կամ ազգային ու օտար ելուզակներու
համար իբրև պատրաստ կողոպուտ կ'մնան , և բնաւ չեն կազմեր
դրամագլուխ , այսինքն հարստութեան այն մասն որ իրօք մեզի պէս
կարօտ և աղքատիկ ազգի մը համար կրնայ արդիւնաբեր յարատեւ
արտադրութեան և ազգաշահ ձեռնարկներու աղբիւր լինիլ : Այսօր
Պեդրոնական Վարչութիւնը չգիտէ տակաւին մինչև անգամ այս
անդործ ազգային հարստութեան քանակութիւնը , տեսակն ու տեղն ,
չունի ընդհանուր արձանագիր անշարժ և շարժուն կալուածոց , չու-
նի վանական , դպրոցական , եկեղեցական հաստատութեանց , ամեն
հողային և ոսկեղէն , արծաթեղէն և այլ ստացուածոց և եկամտից
ցանկ , չունի վերջապէս և ոչ գաղափար մ'անգամ ազգային հա-
մայն նիւթական վիճակին վրայ , թէև Տնտեսական ու Ելմտական
խորհուրդներն անընդհատ իրարու կ'յաջորդեն մեքենապէս , այնպէս
որ՝ ամեն հսկողութենէ զուրկ՝ շատ տեղ՝ վանք , հող , անօթներ
ևայլն ազգեցիկ անհատներու կամ Խոռակէր վանահայրներու յա-
տուկ սեպհականութիւնը դարձած են , և դաւառներէն շարունակ

շատերուն համար անլուր գողութեանց և յափշտակութեանց զուգ-
կաններ կ'հասնին, մինչդեռ և մեզի զարմանք կ'պատճառեն միայն
թէ՝ ինչպէս տակաւին կողուպտելու նիւթ մնացած է Ազգին մէջ:
Այս Հայ ազգն որ կ'դանդատի անդադար թէ ազքատ է, թէ գործ
չկայ, թէ ապահովութիւն չկայ, թէ դպրոց չկայ, թէ եկամուտ
չկայ, ճոխութեան մէջ կ'մուրայ, կ'հանգանակէ, իր տան դռները
բաց կ'պառկի, իր նախահարց կտակած ժառանգութիւնն իսկ տըն-
տեսութեամբ պահպանելու ոչ խելք, ոչ կամք ունի, թող թէ
գործածելու և աւելցնելու: Չենք ուզեր կրկնել աստ ինչ որ ար-
դէն տարիներ առաջ ստէպ ըսած ենք թէ՝ ինչ մեծ ազգային շա-
հեր վտանգի մէջ կ'գտնուին ներկայ ժամանակներս՝ մասնաւորապէս
ընտանի հայազգի թշնամիներու երեսէն, և թէ ինչպէս կարելի է
շահագործել՝ փոքր ինչ նախատեսութեամբ, գործունէութեամբ և
ճարտարութեամբ ազգային վանքեր, որ որջեր ու ծուլարաններ ե-
ղած են, աղարակներ որ մի քանի դաւակից աշխարհականներու և
կրօնաւորներու քսակներն ու փորերը կ'պարարեն, եկեղեցական զար-
դեր ու անօթներ, որ յանկարծ՝ հրաշքով անշուշտ՝ կ'աներևութա-
նան և ապա ասոր անոր ձեռքը շուկային մէջ աճուրդի կ'հանուին,
կամ կ'հալին ու կ'ձուլուին որպէս զի փիլիսոփայական քարի վե-
րածուին, և ուրիշ անթիւ հարստութիւններ՝ թէ հողագործական,
թէ առևտրական, թէ կրթական և ընկերակցական ձեռնարկներու
ծառայեցնել: Ներքին բարեկարգութեան հիմն ու պայմանն և միան-
գամայն գրաւականն է այս անտեսական խնդրոյն յաջող լուծումն
ու գործադրութիւնն, և Ամեն, Ներսէս Սրբազանը շատ դժուարու-
թիւններ պիտի հարթէ, շատ տաղնապներէ պիտի կրնայ ազատել
միւս ամեն ազգային գործերն ու հիմնարկութիւններն և անոնց կա-
նոնաւոր ուղղութիւն մը տալ, եթէ՝ փոխանակ հաստատելու ըն-
թայարան կամ իշխանոց այնպիսի քահանայից կրթութեան համար ու-
րոնք արդէն եկեղեցւոյ և Ազգին համար մեռեալ մարմիններ են,
իր ուշադրութիւնը դարձնէ ազգային հարստութեանց քայքայուն
վիճակին վրայ և եթէ հարկը պահանջէ, ոչ միայն ազգային իշ-
խանութեան, այլ և Տէրութեան պաշտպանութեան օժանդակու-
թեան գիմելով, ապահովելու և արգիւնաւորելու փոյթ տանի, իր
վայելած ազդեցութեան շնորհիւ, հարստութիւններ ու շահեր՝ որ
կորստեան դատապարտուած են արդի դրութեամբ: Եւ այս կա-
լուածական վերանորոգումն, այս անտեսական յեղաշրջումն պէտք

է սխիլ Երուսաղէմի վանքէն : Անտարակոյս դժուարին գործ , որ դործադրութեան առաջին օրէն իսկ նախապաշարմանց , հաստա-
յութալ սովորութեանց և եղծումներու պիտի ընդհարի , անձնական
շահերու դէմ պիտի մաքառի , մանաւանդ կրօնական դասուն ամենէ
բանալէտ կոկորդներուն աղաղակն և աշխարհական դասէն ազգային
կալուածոց շնորհիւ ապրող անձերու փոթորկալի հակառակութիւ-
նը պիտի յարուցանէ , սակայն ի վերջէ իրաւունքի , ընդհանուր
շահու և ապագայ բարօրութեան ու վարդաքման նպատակներու ,
հոյնպէս հաստատուն կամաց և զօրութեան առջև պիտի դադրին
բամն անձնական նկատմունք , ամեն շահագիտական ընդդիմութիւն :
Մաքրել վանքերն դատարկապօրտ , ազէտ վանականներէ , ծախել
բամն անօգուտ կալուածք և պաճուճանք , վճարել նաև ստուգեալ
պարտք , շահու դնել գոյացած գումարներն , հաստատել մի քանի
դրամատուններ , իրենց դիրքով յարմարութիւն ունեցող վանատուն-
ներ վարժատուններու վերածել , յատուկ հաւատարիմ վերատեսուչ
ներու ձեռօք և տեղական վարչութեանց խորհրդով ընդհանուր հըս-
կողութեան ներքև առնուլ արդիւնաբեր կալուածներն , և շահա-
գործել , վերջապէս որոնել գտնել այն հարստութիւններն որ կամ
կորսուած և կամ մանաւորներու ձեռքն անցած են , առաջադրեալ
նպատակին յաջողութեան առաջին պայմանն է :

Իւ ի՞նչ կրնայ լինիլ այս նպատակն եթէ ոչ . կազմաւորել , ա-
պահովել աշխատութիւնն , արդիւնաւորել արտադրութեան գործի-
ներն , առաջն առնուլ պանդխտութեան , և մանաւանդ ոյժ տալ
հրէական գործին , որ տակաւին հաստատ ուղղութիւն մ'առած չէ
քոյն իսկ Ա. Պօլսոյ մէջ՝ նիւթական և մտաւորական միջոցներու
պակասութենէ և անխորհուրդ տնտեսութենէ : Մայրաքաղքի Հայք ,
որ կ'պարծին թէ դաւառները կրթութիւն կ'ձաւալեն , դեռ ևս ի-
րենց վարժարանները կազմաւորած չեն : Մի քանի անհատական
ձեռնարկներն , անկախ ուսումնարաններն աւելի կ'յառաջեն , աւել-
լի արդիւնք և գործունէութիւն ցոյց կ'տան քան թէ ազգային դըպ-
րոցներն՝ որ թաղական հոգաբարձութեանց հսկողութեան ներքև կը
դառնան և իրաքանչիւրն իր յատուկ ծրագիրն , իր ուսուցման ե-
ղանակն , իր տեղական նախապաշարումներն ունի : Ինչպէս նախօրոք՝
հոյնպէս այս տարի չգիտենք թէ ի՞նչ պիտի ցոյց տային Ա. Պօլ-
սոյ Հայք՝ իբրև կրթութեան արդասիք , եթէ Մեզպուրեան , Պէր-
պէրեան և Գուրգէնեան կրթարանները չփայլէին : Բայց միթէ աչ-

տոնք բաւական են , միթէ անհրաժեշտ չէ՞ որ Պօլսաբնակ Հայք մի քանի կեդրոնական բարձրագոյն վարժարաններ ունենալէ զատ՝ ուր կրնան կրթուիլ նաև եկեղեցականութեան փափաք ունեցող աշակերտներ ազատօրէն , փոխանակ յատուկ ^{կէրական} մը յաճախելու՝ ինչպէս որ հիմնել կ'առաջարկուի և մեզի համար բնաւ նշանակութիւն չունի , հաստատէին մանաւանդ վարժապետանոց մը՝ բարեկարգելով միանգամայն թաղային նախակրթարանները : Ազգին մէջ կրթելու պաշտօն ստանձնող հեղինակութիւն մը պարտի նախ ինքն կրթուած լինի , իր շրջանին մէջ կրթութեան և զոհողութեանց փորձերը ցոյց տայ , որպէս զի խօսքը գործին յարմարի և ակնածութիւն գրաւէ , և ապա ըսէ . — Չեն կարող գաւառները կրթութուիլ առանց իմ օժանդակութեան :» Արդէն քաջ գիտենք , որ Միացեալ Ընկերութիւնն մի քանի տարի առաջ զօրացաւ Ռուսսերակ Հայոց առատաձեռն հանգանակութեամբ և պարահանգեսներու շնորհիւ , և այժմ՝ գրեթէ այս վերջին միջոցաւ իր զոյութիւնը դժուարաւ ապահովելու ստիպուելէն զատ՝ հազիւ ուրեմն կ'աջողի վարժ , փորձ դասաւորներ գտնել , գոհացուցիչ և երբեմն չափէն աւելի վարձք տալով , և երբեմն կ'ստիպուի այնպիսի անձեր ուղարկել գաւառներն որ կ'աւրեն քան թէ կ'չինեն :

Եթէ վարչային մարմիններն՝ զէթ իրենց շրջանին մէջ՝ կրթութեան ծաւալման համար՝ Միացեալ Ընկերութեան չափ եռանդ ունենային և միջոցներ հայթայթէին՝ թերևս Վ. Պօլիս կարող լինէր նաև գաւառացի համար շատ շատ մտաւոր բանւորներ պատրաստել հեազհետէ , և կրթական ընկերութիւնները չստիպուէին երբեմն թեթևօրիկ և անճարակ ուսուցիչներ գործածել , որոնք ստեպ աւելի մնաս կ'պատճառեն միամիտ ու խաղաղասէր ժողովրդեան մը մէջ դժպէտի և գայթակղեցուցիչ գաղափարներ տարածելով : Սահմանադրութեան հաստատութենէ ի վեր՝ Ազգային Ժողովին ներկայացած ուսմանց հիմնադիրներու և կրթական կանոնադիրներու տեղեկագիրներու թիւը չկայ , սակայն և ոչ միոյն գործադրութիւնն , և վերջին անգամ՝ Արթական Խորհրդականին երևան հանած ^{կրթական} իր ստորաբաժնէն ու մեր միջավայրին և գրից նկատմամբ անյարմարութեամբը՝ կասկածներ կ'յարուցանէ գործնականութեան մասին , և երկիւղ՝ որ իր նախորդներուն բաղդին հանդիպի : Օրէնք և կանոնադիր կ'չինուին այն մարդոց համար որ գիտեն գործադրել , և յաւալին այս է , որ մեր մէջ ոչ միայն զործադիր

մարդիկ կ'պակսին այլ կնճռոտ օրէնք մը գործադրելի ընող պայ-
մանները : Յուսալի է , որ նորընտիր Ոսումնական Խորհուրդն կըր-
թութեան խնդիրն գործնական ոգւով լուծելու յաջողի , և ինչպէս
Մայրաքաղաքին , նոյնպէս գաւառներու տեղական պիտոյից և կարո-
ղութեան յարմար այնպիսի ծրագիրներ և հրահանգներ կ'պատրաս-
տէ և նախակրթարաններն այնպէս կ'կազմաւորէ , որ մօտաւոր ա-
պագայի մէջ իրական արդիւնք յառաջ բերեն : Մեզի գեղեցիկ ա-
նուրջ մը կ'թուի ազգային ընդհանուր կրթութեան միաձև և միա-
պաղաղ ուղղութիւն մը տալու և զայն բոլորովին կեդրոնացման ու-
ղորուտ դրութեան վերածելու խորհուրդն , անտես առնելով զլիա-
ւոր վայրերու տեղական պայմանները և ինքնօրնութեան իրաւունքը :
Ի բաց առեալ մի քանի գաւառներ՝ ուր կրթական շարժում և քիչ
շատ զարգացում ու ջանք կ'երևին , ընդհանրապէս կրթութեան
գործը թոյլ ու անստոյգ է մեր մէջ , հին դրութիւն , հին եղանակ ,
և դասադիրք կ'տիրեն շատ տեղ , և եկեղեցեաց դանձանակէն , կամ
ազգային կալուածոց արդիւնքէն , կամ կատարուած հանգանակու-
թենէ դպրոցներու համար չնչին գումար մը յատկացնելու տրա-
մադրութիւնն ամենուրեք կ'տեսնուի , մինչդեռ համեմատաբար ան-
պէտ բաներու կամ երկրորդական պիտոյից համար աւելի ծախք կը
լինի : Ռուսաբնակ Հայերն աւելի հոգածութիւն , աւելի մեծ կա-
րևորութիւն ցոյց կ'տան կրթական խնդիրներու լուծման և վարժա-
բաններու լաւ կազմաւորութեան համար , աւելի ընտիր ուսումնա-
բաններ և ձեռնհաս մանկավարժներ ունին քան թէ մենք , գերմա-
նական կրթութեան և ազգայնոց բրած զոհողութեանց շնորհիւ , և
Թիֆլիս դումարուած Ուսուցչական ժողովն՝ թէև ակնկալեալ ար-
դիւնքը բոլորովին յառաջ չբերաւ , թէև արդէն ծեծուած և մա-
շած մանկավարժական և դպրոցական խնդիրներ և լուծուած կըր-
թական կէտեր չափէն աւելի քաշքշեց ու լեզու թափեց , թէև գեր-
մանական մանրազննութեամբ ուղեց բովէ անցընել այնպիսի լեզուա-
դիտական ու բնախօսական բաներ , որ մեզի համար դեռ ևս կան-
խահաս են կամ անժամանակ կ'թուին , թէև՝ եթէ ոչ ձեռնհասու-
թիւն , ժամանակ չունեցաւ Հայոց համար հասկանալի կրթական
հիմնադիր մ'երևան հանել , սակայն այն ոգին , տաղանդն ու ման-
կավարժական կարողութիւնն որով երևեալի հանդիսացան նոյն ժո-
ղովին մէջ ձեռնհաս անձեր՝ ցոյց տուին , որ ապագային մէջ պի-
տի արդիւնաւորին ձգած սերմերն , նա մանաւանդ երբ ազգային սի-

տոյից և պահանջումներու աւելի կատարեալ գիտակցութիւնը գայ միանայ տեսական գաղափարներու որոց արձագանքն եղաւ Ուսուցչական Ժողովը :

Իրաւ է որ՝ ոչ այնքան գիտական, պատմական ու բարոյական որքան ~~դասական~~ զրականութիւնն աւելի շատ պտուղներ յառաջ բերաւ այս տարի, և թէ՛ Կ. Պօլէս, թէ՛ Թիֆլիս դպրոցական այլ և այլ լաւ զրեանք լոյս տեսան : Ինչպէս Միսգեաւ և Գրախանյան Ընկերութեանց սատարութեամբ, նոյնպէս մասնաւորներու ճղանց շնորհիւ՝ Փիլիքական, բնական գիտութեանց և բանասիրութեան վերայ հրատարակուած դասագիրքերն սփոփելի երեւոյթներ են և մեզի համար աւելի մեծ կարեւորութիւն ունին քան թէ բարձր գիտութեանց և իմաստասիրական տեսութեանց վրայ գրուածներ, միայն թէ այդ նոր հրատարակութիւնները մուտ գտնէին ազգային կրթարաններու մէջ, որ դիւրաւ չեն բաժնուիր իրենց սիրական թերափներէն : Ոչ նուազ նշանակութեան արժանի են ազգային վիպասանական երկերու հրատարակութիւնն, որոց մասին աւելի համբաւ ունին Ռուսարեակ մատենագիրներն, որ ի մօտուս կ'ձանչեն հայկական բարք և սովորութիւնն և իրենց գրուածոց յատուկ ազգային դրոշմը կ'տան : Անտարակոյս աշխարհիկ ~~գրականութիւնն~~ աւելի մեծ քայլեր կրնար առնուլ իր զանազան ճիւղերուն մէջ՝ թէ՛ մէկ կողմէ կառավարական խտուրթիւններ և գրաքննութեան դիւաններ, թէ՛ ի Թուրքիա և թէ՛ ի Ռուսիա, արդեւքներ չհանէին այն մտային շարժման դէմ որ առ հասարակ կ'երևի ազգային դրագէտներու և ուսումնականներու մէջ, և միւս կողմէ նիւթական միջոցներու անձկութիւնն և հասարակաց ընթերցասիրութեան թոյլութիւնը չլատէին միտք ու գրիչ : Այս պայմաններու մէջ՝ գրագէտներ և գրչակներ իրենց շունչն օրագրական էջերուն ու ստորոտներուն մէջ սկսան առնուլ և յառաջ բերին լրագրական խառն մատենագրութիւն մ'որ թէ՛ ոճի, թէ՛ իմաստի և թէ՛ նիւթերու ընտրութեան կողմէ ցոյց կ'տան գրողներն որ ապրելու մեծ փոյթ ունին գրական ասպարհին մէջ : Օրն օրին ապրող բանւորին պէս՝ հայ գրագէտն երկար, ծանր, յարատեւ աշխատութեան համար ոչ ժամանակ ունի, ոչ գլուխ և ոչ դրամ, ուստի լաւ ևս կ'ընտրէ ճղակտոր երնիլ օրագիրներու մէջ, աւելի կ'սիրէ թռչուն թերթերու աւանդել իր հարեանցի խորհրդածութեանց արդիւնքն քան թէ ստուար մատենաներու, հասուն տքնութեանց և խուլարկութեանց ծնունդը : Հասա-

բախութիւնն՝ միւս կողմէ՝ հրահանգիչ վէպերու ընթերցանութեամբ արդէն քիչ շատ գրականութեան համար ճաշակն ու հետաքրքրութիւնը գրողած տեսնելով՝ սկսած է նաեւ աւելի լուրջ գրողածներու ուշադիր լինիլ, այլ ոչ գրադէտները սնուցանելու չափ։ Միայն Երազման գրականութիւնը նշանաւոր յառաջդիմական քայլեր չառաւ այս տարի, նոր թերթեր լոյս չտեսան ի Թուրքիա, որքան ի Կովկաս, ուր Գրք, Արշագան, Աւարճարան ծնունդ առին, թէեւ միայն վերջին երկու թերթերը կ'յարատեն, մինչդեռ այս կողմերը միայն պատկերազարդ Բարասարան Մանկանց, որ միակ է իր տեսակովը Ազգին մէջ, երեան ելաւ և կ'շարունակուի։ Իրաւ է, որ նոր տարուան համար կ'աւետեն մեզ մի քանի նոր թերթեր, ինչպէս Երազման, Ծիծաղ և Գրական ու Իմաստասիրական Հարձուժ. և այլն, բոլորն ալ իմաստալից անուններով, և անտարակոյս պիտի լինին և պարունակութեամբ և պիտի ճոխացնեն՝ երբ հրատարակուին, յարատեւելով ազգային նոր գրականութիւնը։

Սակայն Ազգին համար ամենէ տխուր և վշտալի դէպքն եղաւ Էջմիածնայ Հայրապետ՝ Գեորգ Գ Վաթողիկոսի մահն, որով կը փակի հին տարին և կ'սկսի սուգով նորը։ Պատմութեան քան թէ մամուլը կ'պատկանի քննել և ցոյց տալ թէ Գեորգ Գ ինչպէս վարեց իր կաթողիկոսական պաշտօնն և հայութեան համար ինչ բրաւ։ Բարձրացոյց թէ նուաստացոյց իր զիրքը, պահպանեց Արարատեան Աթոռին իրաւունքն և կարող եղաւ բոլոր Հայոց վրայ ներդրո՞ծել իր բարձր իրաւասութեամբն։ Ինչ անպատկարծիք և դատում որ երեան զան Վաթողիկոսի հոգեւորական և քաղաքական արարմանց և չափէն աւելի մի քանի անձերու և զլիսաւորապէս Մանկունիի մասին ունեցած տկարութեանց վրայ, այս իրաւ է, որ կ'փափաքէր նա անուն մը թողուլ։ Այս փափաքը հաստատ սկզբունքի, համոզման ու լուսաւոր հայրենասիրութեան արդիւնք չէր, այլ փառասիրութեան մ'որով ի սկզբան կարծեց իր նպատակին հասնիլ, չէ թէ իր խոստման համեմատ Աթոռը կաշկանդող օրէնքին մի քանի տրամադրութիւնները փոփոխել տալով, չէ թէ անկեղծօրէն Ազգին օլոտը մտածելով, այլ չափէն աւելի կառավարական հրամաններուն զուլիս ծռելով և աղարտելու ջանալով իր նախորդներուն և մանաւանդ Ներսէս Աշտարակեցիին յօգուտ Ազգին ըրած գործերն ու հիմնարկութիւնները, միջոց մ'որ յատուկ է միայն նախանձայոյզ սրտերու և անճարակ մտաց։ Բայց երբ տեսաւ որ հաս-

տարակնաց կարծեաց և պատմութեան վճռոյն դէմ չէ կարող ընդ
վիզիլ, երբ նկատեց՝ որ Ազգն իրմէ իրական գործ կ'սպասէ, ի՞նչ
փառասիրութիւնը դարձուց անոր կողմն, իսկ Եջմիածնայ Աթոռին
իրաւանց պաշտպանութեան համար թէ և բարոյական զիմակալ հոգ
թութեան նշանները ցուցուց այլ քաղաքադիտական հարամութիւն
չունենալով՝ ազգային կրթութեան խնդիրն իր մտածութեան առար-
կայ ըրաւ և հիմնեց ճեմարանն իր հովանաւորութեան ներքեւ: Այս-
կասու Հայք ըմբռնելով հանդերձ այդ հիմնարկութեան շարժառիթն
և անոր գրից անյարմարութիւնն, չմերժեցին իրենց օժանդակութիւնն
և դիմանալու սկսան հոսիլ առատօրէն դէպ ի Եջմիածին: Վասն
զի՞նք իմէր Աթոռիկոսն անոր մէջ իր փառաց պատիւ կ'տեսնէր խըն-
դադին, Ազգը կ'տեսնէր անոր մէջ անուղղակի բողոք կառավարու-
թեան դէմ, նոյնպէս Եջմիածնայ հոգեւոր իշխանութեան վերանորո-
գումն և ազգային միութեան և յարաբերութեանց բարոյական և
մտաւորական մէկ նոր և փրկաւտ կապը: Հայ զաւակներ՝ տար-
բեր կլիմայի և բարուց ծնունդ՝ պիտի դիմէին Գէորգեան ճեմա-
րանն և պիտի վերածնէին հոգեպէս Հայաստանի օգուտ ու ջրով,
աշխարհագրական և պատմական յիշատակներով, պիտի սնանէին
հոգեւոր իշխանութեան ծոցն և պիտի վերադառնային կիրթ և ուս-
եալ՝ այս համոզումով թէ արդարեւ Ազգն իր ամեն հայրենական և
քաղաքական շքեղութիւններէ թափուր, ունի սակայն Աթոռ մ'որ
իր գոյութեան կեդրոնն է և իր յարատեւութեան գրաւականն, և
այս սկզբունքով զօրացած չպիտի դադրէին սփռել իրենց բնիկ եր-
կրին մէջ բարոյական միութեան ոգին և կրթութեան սէրը: Բայց
դարձեալ իմէ ճեմարանին այդ բարձր նշանակութիւնը առողջ տա-
րրները չլինէին, եթէ հոգեւորս Աթոռիկոսը թողուր զայն եկե-
ղեցական հսկողութեան ներքեւ, եթէ լոկ վանական դասուն յանձ-
նէր այդ հիմնարկութիւնը վարելու պաշտօնն, դաս մ'որ՝ առ հա-
սարակ՝ անզգայ է տակաւին դարուս ոգւոյն և Ազգին պիտոյից, շատ
հաւանական է, որ ճեմարանը մնար ամուլ, քարակոյտ կոթող մը
փառամոլութեան և շահագիտութեան: Առստի Գէորգ Աթոռիկոսի
մէկ պարծանքը պիտի լինի՝ ոչ այնքան ճեմարանի հիմնարկու-
թիւնն, որքան այդ հիմնարկութեան կենդանութիւն տալու մտք՝
խումբ մ'ընտիր մանկավարժներու և ուսուցիչներու զայն յանձնելն
և դրամական զօրութեամբ յաղթելն այն անպատեհութեանց որ տե-
ղւոյն ամայութենէ և հեռաւորութենէ, կլիմայի անյարմարութիւնէ

և հաղորդակցութեանց դժուարութենէ կրնային ծագիլ ի վնաս կըր-
թական գործին և ճեմարանի նպատակին : ճեմարանի Տնօրէն՝ Պ.
Ա. Նահապետեանի 1881-82ի տեղեկագիրն՝ որ Արարայ մէջ
տպուած էր, թէ և բոլորովին գրաբաւ հին ոճովն անյարմար ար-
տայայտած նոր և լուրջ դաղափարներուն և ուսուցչական ընտիր ե-
ղանակներուն բացատրութեան համար, գործնական արդիւնք կ'իտոս-
տանայ ճեմարանին և Ազգին համար, և որ ապացոյց մ'է թէ ինչ-
պէս մանկավարժական հմտութիւնն ու գիտութիւնը կրնան մշակել
և արդաւաւորել ամենէ անբերրի համարուած վանական հողերը . . . :
Կ'մնայ միայն տեսնել թէ՛ այդ կարգն ու ընթացքն և արդիւնքը
պիտի շարունակուին Վեհ. Կաթողիկոսի մահուամբն և թէ ճե-
մարանի նիւթական վիճակն առաջուան պէս պիտի պահուի, թէ ոչ
այդ հիմնարկութիւնն՝ կորուսելով նիւթական և մտաւորական մի-
ջոցներն՝ Վեհարանի մէկ մասը, վանական հաստատութեան մէկ
թեւը, Ժառանգաւորաց տխուր դպրոց մը պիտի դառնայ :

Բայց Կաթողիկոսի մահուամբ ուրիշ աւելի կենսական խնդիր մը
կ'ծագի, որմէ կախումն ունի և ճեմարանի գոյութեան խնդիրն, և
որ արժանի է բոլոր Ազգին խորին ուշադրութեան : Այսօր Թա-
փուր է Եջմիածնայ Աթոռն և հաւակալէ յ'Արարայի պիտի լինի,
ընտրութիւն՝ որու ուղղակի և անուղղակի մասնակից պիտի զըտ-
նուին Թուրքիոյ, Ռուսաստանի, Պարսկաստանի, Հնդկաստանի,
և գրեթէ բոլոր Հայք : Այս կ'նշանակէ թէ Ազգն ունի գործադրել
ազգային բարձր իրաւունք մը՝ զոր իր Եկեղեցին վաւերացուցած և
մեր վըայ տիրապետող Տէրութիւններն յարգած են, և ուրիշ կերպ
չէին կարող վարուիլ՝ առանց կրօնից ազատութեան և մեր գաւա-
նութեան դէմ գործելու, քանի որ մեր հաւատոյ մի մասն է այդ
իրաւունքն և մեր Կաթողիկոսական իշխանութեան ազգիւրն ու հե-
ղինակը նոյն ինքն Ազգն է, այնպէս որ առանց համայն Ազգի հա-
ւանութեան և ընտրութեան՝ ըստ իրաւանց, չկայ Կաթողիկոս : Արդ՝
այսպիսի հանդիսաւոր վայրկեաններ՝ ուր ժողովուրդ մ'իւր ազգային
կրօնական էութեան կամ չէութեան խնդիրը լուծելու պիտի կո-
չուի, բնական է որ այդ ժողովուրդեան բոլոր կրօնասիրական զգաց-
մունքն յուզուին, միտքն ու սիրտը շարժին արժանաւոր դահակալ
մ'ընտրելու խղճահարութեամբ, և այս ողևորումն ու շարժումն այն-
քան աւելի օղտակար է, այնքան աւելի կ'զօրէ ազգութեան այլ և
այլ մասերն բարձր պաշտաման մը համար հաղորդակից և հոգե-

կից ընելու, որքան որ կենդանի են անոր հողւոյն մէջ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ աւանդութիւններն, որքան որ մտաց մէջ սա համոզումը կայ, որ ազգային բարոյական միութեան խարխիւն և վերակենդանութեան էական կայանն Արարատայ Աթոռն է: Ուրեմն Ազգն ունի պատրաստուիլ այդ Աթոռի դահակալին ընտրութեան, որու եղանակն արդէն զծուած է, միայն այդ Աթոռն այսօր՝ մեր քաղաքական տարրեր դրից պատճառաւ, բացառիկ վիճակի մէջ է, այնպէս որ անոր կցուած է և Պալատիկոս ըստած կանոնադրին խնդիրն, որով ընտրութեան դործը կ'կնճուտի: Թէ ինչ կերպով այդ կնճիւրը պարզել և ինչ տեսակ մարդ ընտրել պէտք է, ուրիշ անգամ այս տեսութենէ զուրս՝ առիթ պիտի ունենանք յայտնելու:

Միայն կարեւոր է՝ որ գէթ 1883 նոր տարւոյն հետ նոր, լուրջ և լուսամբտ դադափարներով, առանց կրից և կանխակալ ոգւոյ նկատել ոչ միայն կաթողիկոսական այլ և բոլոր այն խնդիրներն որոց խոհական և օրինաւոր լուծմամբը կրնայ Ազգը հուշակել թէ նոր բարին ազգային վերաշինութեան նոր թուական մը պիտի բանայ:

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՀԱՅԿԱՍՏԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆ. ԸՆԿ. ՓԱՐԻԶՈՒ

. . . Խմբադիր Արև. Մանուկ,

Խնդրելով որ հաճիք հրատարակել Ձեր պատուական ամսաթերթին մէջ Հայկազեան Ռեսուրսսիքաց Ընկերութեան ներփակեալ Տեղեկագիրն, կը փութամք կանխաւ ներկայել Ձեզ մեր անկեղծ շնորհակալութիւններն:

Մնամք յարգանքօք

Ի դիմաց Տնօրէն Ժողովոյ

15 Յունվար 1883

Արեւադար

Արեւադար

Փարիզ.

ՀՐԱՆՏ ԱՍԱՏՈՒՐ

Մ. ԹՈՒՎԱՆԵԱՆ

Ծանօթ է արդէն ընթերցող ազգայնոց թէ 1879ի վերջերը կրթական նպատակով «Հայկազեան Ուսումնասիրաց» անուամբ ընկերութիւն մը կազմուած է Փարիզու մէջ, նախաձեռնութեամբ և ջանիւք Պ. Սիմէօն Ռաֆայէլեանի : Սոյն ընկերութիւնն, իր նպատակի գործադրութեան ձեռնարկելէ յառաջ, իր զոյլութիւնն ապահով հիմանց վըայ բարձրացնելու հետամուտ, ցարդ գործած է անձայն . սակայն այժմ, նկատելով որ արդէն հեռաւոր քաղաքաց մէջ ճիւղեր հաստատած է և անդամներ ունի, և նկատելով որ անօգուտ չլինի որ համայն ընկերք և նուիրատուք զաղափար ունենան ընկերութեան վեճակին վըայ, Աեգրոնական ժողովն Տնօրէն ժողովոյ յանձնած է հաշուոց և գործառնութեանց վըայ համառօտ Տեղեկագիր մը հրատարակել ազգային լրագրաց մէջ :

Տնօրէն ժողովս, որ հազիւ ամիս մ'առաջ ստացած է իւր վերջնական կազմակերպութիւն, քննելէ յետոյ նախօրդ Տնօրէն ժողովոյ պաշտօնավարութեան միջոցին կատարուած բոլոր գործառնութիւններն, կը փութայ ուրեմն համառօտապէս ներկայել Ազգին՝ ընկերութեան ունեցած վեճակն իւր հիմնուած օրէն ի վեր :

Աեգրոնին մէջ, ընկերութիւնն միութեան կապ մ'եղած է Փարիզի հայ դպրեկանութեան անդամոց միջև, որոց մի կարեւոր մասն կը կազմէ իւր Աեգրոնական ժողովն : Իւր մատենադարանն, որ հաստատուած է 1880ին, կեդրոն մ'եղած է ուր մայրաքաղաքիս Հայք կրօն երբեմն համախմբիլ : Մատենադարանն կ'սլարու նակէ այսօր 200է աւելի հայ և օտար գրեանց հաւաքածոյ մը, քուէր բարեսէր ազգայնոց, և կ'ըստանայ ազգային լրագիրներէն Արարաց, Արեւելեան Մասուլ, Աւետաբէր, Մասուլ, Մանգուսի Էֆէս, Մեղու, Մշակ, Պատի, շնորհիւ նոցա խմբագրութեանց որք ազգասիրաբար կ'յլեն իրենց թերթերն առանց փոխարինութեան, և երկու օրինակ Արշաթան, որոց մին նուիրած է Տիկին Հրաչեայ Գարայ և միւսն Պ. Իզմիրեան :

Աեգրոնէն դուրս, ընկերութիւնն ղիմած է ամեն կողմ և ազգայնոց նիւթական և բարոյական աջակցութիւնն խնդրած : Հոգեւոյս Գէորգ Վաթողիկոս և Բարձրաշնորհ Եսայի Պատրիարք քաջալերեցին ընկերութիւնն օրհնութեան կոնդակներով և նուիրեցին մատենադարանին զանազան գրեանք : Բարձրաշնորհ Ներսէս Պատրիարք շնորհեց ընկերութեան իւր բարձր հովանաւորութիւն յատուկ կոնդակաւ :

Ընկերութիւնն համակրական ընդունելութիւն գտաւ ամենուրեք ուր դիմեց , այնպէս որ այսօր 14 հայաբնակ քաղաքաց մէջ ունի դործօն ներկայացուցիչներ , որոցմէ ոմանք բաւական կարեւոր դումարներ յղած են արդէն . հարկ կը համարիմք յիշատակել աստ մեր Յարիցիին և Սարատովի ներկայացուցիչ Պ. Արասելնիկեանցն որ բայց ի յ'օգուտ Ընկերութեան ըրած հանդանակութիւններէն , մշտնջենաւոր անդամակցութեան համար անձամբ 200 ռուպլի նուիրած է , մեր Թիֆլիսի ներկայացուցիչ Ադյս Եղիսարէթ Թայերեանց և Պ. Ծատուրեան մծ օժանդակիչներ եղած են Ընկերութեան . Ադյս Թայերեանց 100 ռուպլի մշտնջենաւոր անդամ լինելու համար նուիրելէ յետոյ 420 ռուպլի ալ նուիրատուներէ և նոր ընկերներէ հաւաքած և յղած է . Պ. Ծատուրեանց 618 ռուպլի 36 կոպէկի դումար մը յղած է (նուիրատուութիւնք և ընկերաց բաժնեգիրնք) :

Ներկայացուցչաց յղած գումարներէն զատ յօգուտ Ընկերութեան հանդանակութիւններ եղած են զանազան քաղաքաց մէջ , որոցմէ կը յիշատակենք Պաթավիայի մէջ Պ. Աղանուրի ջանիւք հաւաքուած 871 ֆրանք , Պ. Փափանցի ջանիւք Մոսկուա հանդանակուած 720 ֆրանք , Պ. Իզմիրեանէ (նուէր և հանդանակութիւն) 350 ֆրանք , Պ. Սուրենեանի միջոցաւ Յարիցիին մէջ հանդանակուած 100 ռուպլի , Պ. Սուպաշիի միջոցաւ Բեդրսպուրկէ 43 ռուպլի (ընկերաց բաժնեգիրնք և նուէրք) :

Ուրիշ մասնաւոր նուէրներ ալ եղած են թէ ի Փարիզ և թէ այլուր , որոց վրայ մանրամասն տեղեկութիւններ պիտի հաղորդէ Տնօրէն Ժողովն իւր հրատարակելիք մի մասնաւոր տեղեկագրին մէջ , որ պիտի պարունակէ բոլոր ընկերաց և նուիրատուաց անուանքն և մանրամասնութիւններ Ընկերութեան հաշուոց վրայ :

Հարկ կը համարիմք յիշել աստ նաև թէ Ընկերութեան նախորդ Ատենապետ և անխոնջ աշխատաւոր Պ. Ռաֆայէլեանէ տեղեկացած եմք որ ականաւոր արուեստագէտ Պ. Ալվազովսքի իւր նկարներէ մին պիտի նուիրէ Ընկերութեան , ի փոխարէն Նոնտօնի մէջ դանուած իւր մէկ ձեռակերտին որոյ վաճառման գնոյն կէսը շնորհել խոստացած էր :

Գալով դրամական դործաւոնութեանց , կը փութամք առ այժմ հաղորդել հետեւեալ համառօտ և ամփոփ հաշիւն .

Ընկերութիւնս 1879 Սեպտեմբեր 11է՝ յվերջ 1882ի ունեցած է .

Մ Ո Ւ Տ Ք

Ընկերաց բաժնեղիններէն	2973 40	Ֆր.
Հանդանակութիւնք և մասնաւոր նուէրք	6228 80	»
Արժէթղթերէ ստացուած տոկոս	63 75	»
Գումար	<u>9265 95</u>	Ֆր.

Ե Լ Ք

Գնուած է 5 արժէթուղթք, Լիօն քաղաքի փոխ .		
1880ի 'ի դին 98 60 Ֆր.	493	Ֆր.
Մատենադարանի համար կարասիք	521	»
Կեդրոնատեղի ղյ վարձք	1034 25	»
Զանազան ծախք	708 65	»
	<u>2756 90</u>	Ֆր.
Պատրաստ դրամ	6509 05	»
Գումար	<u>9265 95</u>	Ֆր.

Գ Ո Յ Ք Ընկերութեան Ի 1 ՅՈՒՆՎԱՐԻ 1883.

5 արժէթուղթք Լիօն քաղաքի	493	Ֆր.
Մատենադարանի կարասիք	521	»
Պատրաստ դրամ	6509 05	»
Գումար	<u>7523 05</u>	Ֆր.

Կեդրոնական ժողովն ամիս մ'առաջ վերջնապէս վերալազմած է իւր Տնօրէն ժողովն հետեւեալ կերպով .

Արեւապէս	ԹՈԹՎԱՆԵԱՆ ՄԱՐԹԻՆՕ
Արեւադպէր	ԱՍԵՏՈՒՐ ՀՐԱՆՏ
Դէր-Արեւապէս	ԻՍԷԷՆՏԻՐ ՅՈՎՍԷՓ
Դէր-Արեւապէս	ՏԵՐ ՄԿՐՏՁԵԱՆ ԳԱԼՈՒՍՏ
Դէր-Արեւադպէր	ՓԱՓԱԶԵԱՆ ՌՈՒԲԷՆ
Գանձապէս	ԷԳՆԱՆԵԱՆ ԳԱԲՐԻԷԼ
Համարակալ	ԷԹՄԷՔՃԵԱՆ ԳԵՈՐԳ

Տնօրէն ժողովոյ նորընտիր անկամք որոշած են լրջօրէն աշխատիլ ի զարգացումն Ընկերութեան, իրենց առաջին դործն եղած արդէն վերջնապէս վերաքննել Կանոնադիրն, զոր Կեդրոնական ժողովն քուէարկեց վելջին նստին մէջ և որ պիտի ներկայացուի Փրանսական կառավարութեան ի վաւերացումն :

Տնօրէն ժողովն, այս համառօտ տեղեկութիւնները հաղորդելէ յետոյ, խորին շնորհակալութիւններ կը ներկայէ, յանուն Կեդրոնական ժողովոյ, բոլոր այն հայրենասէր անձանց որք նիւթապէս և բարոյապէս աջակցեցան ցարդ Հայկազեան Ռ.սոմնասիրաց Ընկերութեան, և աներկբայ է թէ նոքա պիտի չ'զլանան նաև այսուհետև զօրացնել Ընկերութիւնն իրենց օժանդակութեամբ և թէ մանաւանդ ներկայացուցիչք պիտի շարունակեն միացնել իրենց ճրգունքը Տնօրէն ժողովոյ ջանից ի բարգաւաճումն այնպիսի միութեան մը, որ կոչուած է օր մը իրական ծառայութեաններ մատուցանել Հայաստանի հայ մանկաւոյն :

Ի դիմաց Տնօրէն ժողովոյ Հայկ. Ուսումն. Ընկերութեան

Արեւադպր
ՀՐԱՆՏ ԱՍԵՏՈՒՐ

Արեւապէր
Մ. ԹՈԹԱՎԱՆԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄ

Մեր բարեկամ՝ Մեծ. Պ. Ե. Տէմիրճիպաշեան, որ արդէն ծանօթ է հասարակութեան իր այլազան յօդուածներով՝ զորս կ'հրատարակէր՝ ընդհանրապէս Գրասէր Արամ և երբեմն տարբեր սուտանուններով, ձեռնարկած է Յունվար ամսէն սկսելով՝ տետր առ տետր հրատարակել հաւաքածոյք այլ և այլ գրական և իմաստասիրական խնդիրներու վրայ : Ա. տետրն՝ զոր հաճեր էր յղելու Խմբագրութեանս, ընթեռնելով՝ կ'փութանք շնորհաւորել մեր ուշիմ և հմուտ պաշտօնակիցն այս նոր ձեռնարկին համար, որ անտարակոյս իր անուան և գրչին արժանի ընելու համար՝ պիտի ջանայ ի գործ գնել իր մտաւոր կարողութիւնները : Գրասէր Աստու՝ աւելի արժանաւոր դիրք մը կ'բռնէ սոյն գործին մէջ քան թէ օրապիշներ

քու էջերուն մէջ, և արդէն իր խայրիքը ցոյց կ'տայ՝ որ մարդկային իմացականութիւնն ու ընկերական վիճակն զբաղեցնող խնդիրներ պիտի ընէ նիւթ իր խորհրդածութեան և յօգուածոց, չմուշաւով նաեւ՝ կարելի եղածին չափ՝ ազգային կենաց վերաբերութիւն ունեցող հարցեր զրգուել և օգտակար լինելու սկզբունքն, այս է՝ իր Դրամա-Բեան սկզբունքն՝ ի դործ դնել:

Աներկմիտ լինելով որ այս անգամ Պ. Ե. Տէմիրճիպաշեան յառաեութեամբ իր թերթը շարունակելու պիտի ջանայ՝ յաջողութիւն կ'մաղթենք: Սակայն յաջողութեան մի կարևոր պայմանն ալ ժողովրդեան համակրութիւնն է ու քաջալերութիւնը, և կ'հրաւիրենք ուսումնասէր ընթերցողներն այդ համակիր և իմաստալից թերթին բաժանորդ գրուիլ: Բաժանորդայինն՝ զրչին և նիւթերուն կարևորութեան նայելով ծանր չէ, 20 դահեկան Կ. Պօստը և 25 դահեկան զաւառաց համար: Աստահ ենք որ տեղւոյս մտասէր և ընթերցասէր դասն պիտի խթախուսէ այդ նոր հրատարակութիւնն:

Բաժանորդ գրուիլ փափաքողը կրնայ դիմել Աբե. Մամբայ խմբագրութեան:

ԾԻԾԱԼ

Կեծ. Պ. Յ. Պարոնեան՝ ազգային այս երդիծաբանն, այս Կեդ-ն որ միայն խայթելով կարող է ապրիլ, թէ և այս վերջին տարիներս՝ ծաղիկներու անհամ հիւթէն թերեւ, չափէն աւելի ճիւղէ ճիւղ կ'թռթռի, այս անգամ միտքը բերել է Զեքուէ: Ուստի տալուց սկիզբէն Զեքու անուն տեսար մ'սկսած է հրատարակել: Ա. տետրը ստացանք, և արդարեւ մեր ալ առաջին Զեքու եղաւ այդ թերթին մէջ՝ թեթեւ ակնարկութիւն մ'անգամ չտեսներն հրատարակութեան և բաժանորդութեան պայմաններուն վրայ: Պ. Պարոնեան չսիրեր քալել արդէն կոխուած և հոտած հողի կամ աղբի վրայ. իր բնատիպ բնաւորութիւնն, որու տեսակներն զժրադողէն հետզհետէ կ'նուազին մեր Ազգին մէջ, իր զգուանքն մարդկային շինութիւն, կեղծ և սուտումնուտ ձևերու, պայմաններու և թեքթեքումներու վրայ՝ կ'նետեն զինք մարդերէ դուրս՝ կենդանիներու մէջ, այն-

պէս որ պիտի սկսի խօսիլ այդ անբան էակներու հետ, անտարբեր
կոյս շատ բանաւոր դատումներ և կծու դատեր մեզի տալու համար՝
Իր խօսակիցներն են ամեն դատու և կարգի կենդանիներ՝ բաց ի մար-
դէն, թէև իր ներքին նպատակը մարդն է, հայ մարդն և իր մո-
լորմունքն, որոնք իր դիւթիչ դրչին ներքե այլ և այլ լեզու, ձե-
և ոճ պիտի առնուն և հասկացողին Ծէֆաղն թափանցիկ նկար մը
պիտի ընծայէ, և ստէպ դառն խաբէ պիտի փոխուի : . . :

Յաջողութիւն Ծէֆաղին, և քիչ մը խելք Հայ հասարակութեան
որ այդ Ծէֆաղին անտարբեր չմնայ, որ վերջէն չայ : Բաղբիս մէջ
բաժանորդ դրուիլ փափաքողը կրնայ դիմել Աբւ. Մահալայ խմբագրու-
թեան :

ՎԱՐԺԱՐԱՆ

ՄԱՆԿԱՅԻՆ ՎԱՐՈՒՄԱՆ ԱՄՍՈՒՅԻՐ

Վաղուց զգալի էր մանկավարժական թերթի մը պէտքն, և թէ՛
պէտ զանազան փորձեր եղան այս պէտքը լեցնելու, և Դաստիարակ
Դպրոց ու Մանկավարժական անուն հրատարակութիւնները լոյս տե-
սան, սակայն այլ և այլ պատճառներով դադար առին : Ուրախ
ենք, որ անցեալ տարուայ Օգոստոսի ամսէն սկսեալ Պ. Ն. Խոս-
րովեան՝ այնքան փորձերէ ետք՝ արիութիւն ունեցաւ հրատարակել
արդէն Ազգին ծանօթ հմուտ մանկավարժներու օժանդակութեամբ
Վարժարան ամսագիրն՝ որ կ'շարունակուի : Այս թերթին նպատակն
է՝ նպաստել Հայ ուսումնարանի, Հայ ուսուցչի և Հայ ուսանողի կա-
ցութեան բարոյսին : . . :

Թէև փոքր ինչ ուշ՝ յաջողութիւն և յարատեւութիւն մաղթե-
լով մեր պաշտօնակցին, Աբւ. Մահալայ մտադիր է աւելի երկար
խօսիլ այդ ամսագրին ուղղութեան վրայ :

Փափաքելի էր որ ամեն ուսուցիչ և ուսանող ստորագրուէր այժ
կարևոր ամսագրին որմէ կրնայ օգուտ քաղել, և քաջալերել Հրա-
տարակին շարունակելու զորժ մ'որ մանաւանդ մեր Ազգին համար
քան ամեն թերթ պիտանի կրնայ համարուիլ :

Վարժարանը կ'հրատարակուի Թիֆլիս, տարեգինն է 5 ռուբլի 5

ԹԱՏԵՐԱԽԱՂ ՏՈՒՆԷՆ ԴՈՒՐՍ

ՏԵՍԻԼ ԺԴ.

ԿԱՄՍԱՐ ԿԱՆՆԵՆ:

ԿԱՄ. Ի՞նչ անխոհեմ տղայ է սա Բագարատս. ո՞րքան վշտացուցեր է մեր Պ. Ռուստոմին սիրտն . . . : Է՛, շատ կ'սիրեմ այդ թշուառականն՝ իր բոլոր պակասութիւններուն չնայելով . . . Ռուստոմն ալ բարի մարդ է . . . եւ ո՛րչափ ներողամիտ . . . բայց ի՞նչպէս համոզեմ այն պինդ գլուխը . . . չհասկնար թէ ի՞նչ մեծ շահ եւ ապագայ պիտի ունենայ, երբ միանգամ յաջողիմ . . . իմ անբաւ հարստութեամբս Յրասխածորը դրախտ պիտի դարձնեմ . . . Մե՛ղք որ կինս այս փառքին չհասաւ . . . Աստուած ողորմի հոգուն . . . : Ո՛վ կայ դուրսը, եկէ՛ք . . . նայիմ պիտի կարենա՞մ դարձնել իր գլուխը . . . եկէ՛ք . . . ո՛վ կայ դուրսը . . .

ՏԵՍԻԼ ԺԵ.

ԿԱՄՍԱՐ, ՋԱՔԱՐԻԿ Լ ՀԻՐԻԿ Լ-ԼԵԼԷ:

ՀԻՐ. Ո՛ր էիր, հա՛յր. քեզի կ'փնտռեմ երկու ժամ է:

ԿԱՄ. Ի՞նչ կայ, ա՛ղջիկ . . .

ՀԻՐ. Ա՛լ աղջիկդ չեմ . . . օրհնութիւնդ տուր ինձ . . . վաղը պիտի՛ կարգուիմ:

ԿԱՄ. Պիտի կարգուի՞ս, աղջիկ. այդչափ շո՛ւտ. դեռ մօրդ սուգն ունիս . . . ինե՛նդ ես:

ՀԻՐ. Գիտուն եւ ազատամիտ աղջիկի համար՝ ո՛չ սուգ կայ եւ ո՛չ ժամանակ: Աղոնք նախապաշարմունք են . . . :

ԿԱՄ. Է՛յ, չե՞ս ամէնար, ա՛ղջիկ:

ՀԻՐ. Ամօթն ի՞նչ է . . . ես ազատ ծնայ, ազատ պիտի . . . կարգուիմ . . . եւ ուզածս պիտի առնեմ . . . :

ԿԱՄ. (Ճեկուսի ժպտելով) Մեր աղջիկը քիչ մը համարձակ մեծցաւ . . . բանահիւս է . . . ի՞նչ ընես, քաշելու է: (առ ՀԻՐԻԿ) Գոնէ քիչ մը համբերէիր, որ հարմնիքն Յրասխածոր ընէինք . . . :

ՀԻՐ. Վո՛րչ, խելքիդ մեռնիմ, հա՛յրիկ, մինչեւ որ այդ խնձորն հասուննայ, իմ մազերս պիտի ճերմկին . . . : Ի՞նչ. պառանամ նէ պիտի կաջգուիմ . . . :

ՋԱՔ. Հա՛յրիկ, չէի՞ ըսեր քեզի. կ'տեսնես, հասկցած ջրգլժղ չէ:

ՀԻՐ. Նորէ՛ն սկսար, մուկի՛ ծագուկ . . . :

ԶԱՔ. Հապա ատեն մը կ'ըսէիր, դու, կա'տուիկ, որ մարապետ պիտի ըլլիս, որ գիրքերուդ հետ պիտի կարգուիս, քու նշանածներդ են Լամարդին, Պայրն, Հիւկօ . . . հիմակ ա'յսչափ նշանած կ'գոհես մէկ հատիկի համար . եւ ի՞նչ նշանած . մէկ աչքը կոյր է, պիսին կէսը մուկը կերեր է, ականջին մէկ կտորը՝ կատուն . կրտած հաւի մը կ'նմանի . այս բաւական չէ, օտարական մ'է, եւ հայերէն չգիտէ . . . խերը տեսնես :

ՀԻՐ. (ոտքերը գետինը զարնելով) Հի'մակ կու լամ, հայրիկ . սա խելին խօսք պիտի հասկցնես . հիմակ երեսները պիտի ֆանկոտեմ . . .

ԿԱՄ. Քայց, ա'ղջիկս այդ այլանդակ նշանածն ո՞վ ընտրեց քեզի համար . . . :

ՀԻՐ. Քարեկամդ Պ. Ռուստով . . . :

ԿԱՄ. Օ՛հ, այն ատեն իրաւունք ունիս : (առ Զաքարիկ) Ծօ՛ղուն ուրիշին գործին ի՞նչ կ'խառնուիս :

ԶԱՔ. Իրաւ է, որ ես ալ իմ գործս ունիմ . ինծի ալ օրհնութիւնդ տուր, հայրիկ :

ԿԱՄ. Ծօ՛ղ զո՛ւ ալ կ'կարգուիս :

ԶԱՔ. Ես համալսարան պիտի երթամ որ այք բէն սորվիմ . . . :

ԿԱՄ. Ծօ՛ղ այս տեղ չես կրնար բան սորվիլ :

ԶԱՔ. Հապա քու գիտուններդ ինծի յարմար բան մը չգտան, մէկ երկու ժամ կ'ուռնէին ետեւ : Այս տեղ մնալով բեռնակի'ր պիտի ըլլիմ . . .

ՀԻՐ. Հիմակ ի՞նչ ես որ . . . պա'րոնիկ . . .

ԶԱՔ. Լեզուդ քեզի քաշէ . . .

ԿԱՄ. Է՛յ, լո՛ւռ . . . ծօ՛ղ ո՞վ ըսաւ որ . . . համալսարանն երթաս :

ԶԱՔ. Պ. Ռուստով :

ԿԱՄ. Է՛յ այն ատեն խնդիրը կ'փոխուի . . . զոնէ սպասէիր որ Երասխա՝ ձոր երթալէն ետեւ ուսումդ սկսէիր :

ԶԱՔ. Ի՞նչ . իմ թոռներո՞ւս հետ . . .

ԿԱՄ. Ուրեմն կ'օրհնեմ ձեզ, զացէ՛ք . . . քայց Քաղարատ ո՛ր է . . .
Պրբո՛ւն, Մուշի՛կ, եկէք . . . : Դուք զացէք . . . Աստուած հետերնիդ :
(Դուռս կ'եւնես,)

ՏԵՍԻԼ ՓԶ.

ԿԱՄՍԱՐ, ԱՐԲՈՒՆ և ՄՈՒՀԻԿ .

ԱՐԲ. և ՄՈՒՀ. (զատ դռներէ մտնելով) Մե՛զ կ'կանչէք, տէ՛ր իմ :

ԿԱՄ. Ո՛ր էք, ա՛նպիտաններ :

ՄՈՒՀ. Դռները կ'պահպանէինք, տէ՛ր իմ :

ԿԱՄ. Ծօ՛ղ, որո՞ւ դէմ :

ԱՐԲ. Ձեզի դէմ, տէ՛ր իմ :

ԿԱՄ. Ինծի՛ր դէմ. եւ ինչո՞ւ :

ՄՈՒՇ. Որպէս զի չփախչիր, եւ ժամանակէն առաջ Երասխաձոր չերթար:

ԿԱՄ. Ծօ՛ւ ո՞վ տուաւ ձեզի այդ հրամանը:

ԱՐԲ. Պ. Ռուստոմ. . . . Ռուստի քիչ մ'առաջ՝ ներսէն դուրս կ'պահպանէինք զոճներն, հիմակ զրսէն ներս կ'պահպանենք, որ ո՛չ մարդ մտնէ եւ ո՛չ ելնէ:

ԿԱՄ. Պատուած ձեզի շնորհ տայ: Խեղճ էք. սխալ հասկցած էք **Պ. Ռուստոմ**ին պաշտուէրը:

ՄՈՒՇ. Է՛ այս տեղ ո՞ր խօսքն, քայլն, նպատակն շիտակ են, տէր իմ. . .

ԿԱՄ. Վախճամ, որ Ռազարատն ալ եկած եւ զոճները զոց զտնելով՝ զացած է:

ԱՐԲ. Շատ հաւանական է որ **Պ. Ռուստոմ** մասնաւոր դիտմամբ պատուիրեց որ զոճները զոց պահենք եւ չբանանք:

ԿԱՄ. Ի՛նչ այլանդակ բաներ կ'ըսէք: Արդեօք լուր մ'առի՞ր Ռազարատի վրայ:

ՄՈՒՇ. Երբ զրան երկամբը շինել տալու համար քիչ մը դուրս ելայ, շատ քանակորժ ծայրեր ականջիս զարկին, տէ՛ր իմ:

ԿԱՄ. Ի՛նչ լուրեր, պատմէ՛:

ՄՈՒՇ. Ըսին թէ մէկ բանի ծիաւորներ զինեալ յանկարծ **Պ. Ռազարատը** յափշտակելով՝ հեռու տեղ մը տարեր բանտարկեր են, բայց որդիդ յաջողքի է խոյս տալ . . . մինակ չգիտցուիր թէ ո՛ր է . . .

ԿԱՄ. Է՛ ո՞վ կ'յանդգնի որդիս բանտարկել. ի՛նչ յանցանք գործած է . . .

ՄՈՒՇ. Կարելի է . . . լի է . . . լի է . . . **Պ. Ռուստոմը:**

ԿԱՄ. Անկարելի՛, անկարելի բան: Իրաւ միասին կրի՞ մ'ունեցան . . . բայց **Պ. Ռուստոմ** ոխակալ մարդ չէ, թէեւ զօրաւոր մարդ է . . .

ԱՐԲ. Ո՞վ գիտէ . . .

ԿԱՄ. Ո՛հ, իմ յո՛յսս, իմ զաւա՛կս . . . Արդեօք յուսահատութենէ զըլխուն ծի՛ռն մը բերաւ . . . չեմ կարծեր: Հապա որո՞հ հետ պիտի երթամ Երասխաձոր . . . Շո՛ւտ, շո՛ւտ երթանք զինք փնտռենք . . . :

(Աճնքը դուրս կ'ելեն.)

ՏԵՍԻԼ ՓԷ.

ՌՈՒՍՅՈՒՄ ասանկէն և որոնք :

ՌՈՒՍ. Ա՛խ, ժամանակին իմացայ պատրաստուած որոգայթը . . . այնքան խնամրով ու ճարպիկութեամբ շինած շէնքս, բաղդս, մէկ վայրկենի մէջ պիտի փլէր, եթէ արթուն չըլլէի . . . բայց Ռազարատ պարապ գլուխ չէ . . . քիշտ վախ ունէի իրմէ . . . եւ իրօք՝ բոլոր զաղտնի թղթերս եւ մանաւանդ ճօրն ինքնագիր վէկ տոմսակը գտնելով՝ ինչպէս որ իմացայ, իմ կործանմանս

դատավճիռն իր ձեռքն ունէր . . . Ի՞նչ ըսեմ ես այն տխմար Կաղմոսին . . . Իսկոյն իմ որոգայթս լարեցի . բռնեցի զինք իմ մէկ քանի զաղտնի գործակալներուս ձեռք . արդէն մոռ թանտն էր, եւ ձեռքը զտնուած թղթերը բռնի պիտի առնէին, բայց կ'իմանամ որ բանտէն փախեր է եւ քաղքին մէջ մուրացկանի հագուստով կ'պտըտի . . . ո՞ր, չգիտեմ . . . Ի՞նչ մտատանջութիւն . . . կ'կատողիմ, ձեռքէս սահեցաւ որսը . . . բայց դեռ յոյս ունիմ. իմ զէնքս պատրաստ է . . . այս անգամ վերստին լրագիրները զայն կ'սրեն զըրջով . . . անտարակոյս այդ մուրացկանը պիտի գայ գտնէ իր հայրն եւ ամեն բան պիտի յայտնէ . . . այս է իր միակ փափաքը . . . Ս.յն ժամանակ . . . (ականջ կ'դնէ) Լուստո՛ւմ, Ռուստո՛ւմ . . . ոտքի ծայն կ'լսեմ . . . ո՞վ է այն . . . ո՞վ . . . :

ՏԵՍԻՆ ԺԸ.

ՌՈՒՍՅՈՒՄ Է ԿԱՄՍԱՐ.

ԿԱՄ. (առտորհօք) Ս.՛խ, ո՞ր ես, բա՛րեկամ, քեզ փնտռելէն հոգիս բեռանս եկաւ . . . Ի՞նչ լուր, կ'աղաչեմ, Քազարատին վրայ . ես սեւ սեւ լուրեր կ'առնեմ, սորոյց են . . . : (աչքերը կ'էջուէն և կ'սրէ)

ՌՈՒՍ. Ի՞նչ ցաւս պահեմ . . . ես ալ չկրցայ արտասուքս բռնել, երբ սա լրագրին մէջ կարդացի թէ . . . ա՛հ, սիրտս չդիմանար, թշուա՛ռ հայր. դու եթէ կարող ես, կարդա՛ս սա տողերը (լրագրին անոր կ'տայ)՝ եբբ աչքերուն արտասուքը սրբեւրով) :

ԿԱՄ. (կ'կարդայ) «Ստոյգ աղբիւրէ կ'իմանանք, որ Վսեմապատիւ եւ գեառահանճար Կամսար պէյին երէց որդին, Ս.զնուաշուք Պ. Քազարատ, ծով-«եզը պտըտելու միջոցին դաւաճան մը վրան կ'յարծակի եւ զինք կարեւէր «վիրաւորելով՝ մարմինը ծովը կ'նետէ . . . »: Ս.՛խ, որդեակ իմ . . . (կ'եանայ լրագրին, և ձեռքովն երեսը կ'ծածկէ) Ձեմ կարող շարունակել. հոգիս կը հատնի, Պ. Ռուստում . . .

ՌՈՒՍ. Թշուա՛ռ հայր . . . զոնէ քաջութեամբ ծախեր է իր կեանքը . . . որդիդ, Կամսար աղա, դիւցազնի արիւն ունէր . . .

ԿԱՄ. Ի՞նչ ըրեր է . . .

ՌՈՒՍ. Շարունակէ՛ . . . (լրագրին կ'տայ) :

ԿԱՄ. (կ'շարունակէ ընթերցումը) — . . . «Կամսարականաց քաջազն տոհմին արժանի թոռն՝ Քազարատ, թէեւ վիրաւոր, իսկոյն ծովէն դուրս կ'ջատ-«կէ, կ'բռնէ մարդասպանը եւ ոստիկանութեան յանձնելէն ետեւ՝ վերստին «ծովը կ'նետուի՝ ըսելով. — «Ս.յս վէրքս մահաբեր է. իմ ճակատագիրս է՝ «ծովուն յատակը լուալ մարմինս եւ ծովերուն փորն իմ գերեզմանս ընել . . . »: «— Ի՞նչ վսեմ խօսք . . . Ձերթ ասուպ, որ ընդ հորիզոնն սլանայ՝ ընկաւ քնա անհունութեան ծոցն: Մեր ստացած վերջին տեղեկութեանց նայելով՝ «մարդասպանն ոստիկանութեան բանտէն խոյս տուեր է, եւ այժմ ծպտեալ կը

«պտըտի քաղքին մէջ»։ — (Կ'եստի) Ո՛հ, ինչպէս սիրտս կտոր կտոր կ'ըլլի . . . վերջին օրերն ի՞նչպէս գէշ կ'վարուէի խեղճ Ռազարատիս հետ
այս բանս աւելի կ'տանջէ սիրտս . . . ա'լ ի՞նչ ընեմ ես Երասխաճորն . . . :
Քայց ուրիշ կերպ լսած էի ես իր վրայ ըսին որ՝ որդիս բռնի բանտը
դրեր են :

ՌՌԻՍ. Լազգիքները սուտ չեն խօսիր . վերջին լուրն աւելի հաւանական
կ'էրեւի, Լամսար աղա: Լ'երեւի նաեւ որ որդիդ դուրսը թշնամի ունէր . . .
Մեր նուիրական պարտքն է գտնել մարդասպանը . . . եւ տարակոյս չունիմ
որ պիտի գտնենք . . . : Ս. յսօրունէ սուրդ մի՛ հաներ մէջքէդ . . . պէտք
պիտի ըլլի . . . անօրէնին արիւնը պիտի ծծեմ, որ անմեղ մը, Լամսարա-
կանաց յուսատու եւ հոտաւէտ մէկ ծաղիկն անզոյաբար հնձեց . . .

ԿԼՄ. Ս՛հ, Պ. Ռուստում, հոգի, շունչ չմնաց վրաս. չեմ յուսար որ այ-
սուհեւեւ երկար ապրիմ . . . Ռատի՛ դու, դո՛ւ պիտի լուծես վրէժս . . .

ՌՌԻՍ. Հոգ մի՛ ընեւ . . . վրէժինդրութեան ժամը կ'մօտի . . . Ինչպէս
իմացայ, այն անզգամ մարդասպանն՝ քու կենացդ դէմ ալ կ'դաւաճանէ . . .

ՏԵՄԻԼ ԺԹ.

ԿԼՄՍԱՐ, ՌՌԻՍՅՈՄ, ՄԻՐԱՅԻՆԻ ԺԵ ԴԵՐՆԻ ԺԵՊ :

ԿԼՄ. Ո՛վ է այն . . .

ՄՌԻՐԱՅ. Խեղճ մուրացկան մ'որ կարելոր լուրեր ունի հաղորդել քեզի,
քու որդւոյդ վրայ:

ՌՌԻՍ. Լասկածելի է ա'յդ մարդն. (Կ'առաջ) Սարբո՛ւն, Մուշի՛կ, Լադ-
մո՛ս, եկէ՛ք . . . :

ՏԵՄԻԼ Ի.

ԱՌԱՋԻՆՔ, ԱՐԲՈՒՆ, ՄՌԻՇԻԿ, ԿԼԴՄՈՍ :

ՌՌԻՍ. Դո՛ւրս հանեցէք սա մարդը . . .

ՄՌԻՐԱՅ. Ես խօսք մ'ունիմ միայն, թոյլ տուր, դու անօրէն . . . (գլխա-
տին տակէն դաշջն մը հանելու վրայ է):

ՌՌԻՍ. Ս՛հ, Լամսար աղա, այս է զաւակդ սպաննողը. այս է . . . ըսի .
. . . քու արեանդ ալ ծարաւի գագանը . . .

ԿԼՄ. (սուրն յանկարծ քաշելով վրան կ'յարձակի որ զարնէ) Ո՛ անօրէն,
որդւոյս արիւնը վրէժ կ'գոչէ ա'՛ո փոխարէն (ըսելով քայլ մը
էջառնէ, երբ մուրացկանը շուտ մը հագուստը վար կ'ձգէ, և ձեռքը տամսակ մը
բռնած ցոյց տալով՝ նոյն ինքն Բաղարատ երևան կ'երևէ):

ԲԱԳ. Հա՛յր իմ, ահա՛ այս տոմսակը վրէժ կ'պահանջէ . . . (պահ մը՝ Ռուստում քար կտրած, կամար՝ բոլորովին շուարած և աչքը՝ Ռուստումի վրայ զայրոյթով սևեռած, Բագարատ՝ հօրը ոտքն ընկած, և միւս բոլոր դերասաններն՝ հիացման մէջ՝ անշարժ կեցած):

ԿԱՄ. Ելի՛ր, ո՛տր ելիր, որդեակ. (որդին կ'զրկէ մէկ ձեռքով և միւս տոմսակն առած կ'կարդայ) — «Ռուստում իմ տունս փլեց, զաւակներս իզմէ բաժնեց, խեղճ ամուսինս խաբեց՝ Ֆեֆէնայէ մը հրապոյրով, եւ հիմակ իմ կեանքս թռնաւորեց . . . ես կ'մեռնիմ . . . Պարոն՝ Կամար, պահպանէ՛ զլուիդ, պահպանէ՛ Բագարատս . . . օձ մը կայ տան մէջ . . . :

«Բագարատ Կեդր»

«ՇՈՒՇԱՆ»

(առ Ռուստում) Է՛յ, հրէ՛ջ . . . ի՛նչ անդունդ բերիք ձգեցիր զիս. հիմակ կը բացուին աչքերս . . . կ'տեսնեմ լոյսը, այս զաւկիս շնորհիւ, որու սիրտը մազ մնաց պիտի ծակէի այս սրովս . . . : Երաք կնոջս զլուիսը, աւերակ դարձուցիր տունս, զաւակներս իզմէ առիր, եւ կ'ուզէիր որ այս Բագարատս ալ ձեռքս մորթեմ . . . : Է՛հ, լցա՛ւ անօրէնութեանդ չափն . . . ա՛ռ վարձքը (Ռուստումն վրայ կ'վազէ և՝ սուրն առնելով՝ անոր կուրծքը կ'մղէ) ՍԵՄ. պէս պիտի սատակին իմ տանս թշնամիներն . . . :

ԱՄԵՆՔԸ. (միաբերան) Ընկա՛ւ անօրէնն :

(Վարազոյրը կ'իջնէ):

ՆԵՐՍԻՍԻԱՆ ԶԳԻՆԵՆԻՍ Ս. ՄԵՐԱՅԵԱՆ ԿԱՐԺԱՆԻ ԿԱՆՈՒՄԻՆԻ ԱՐԽԵՐԵՅ ՄԵՆՅԱՆ :

1882 Յուլիւն 1.

Մ. Մ.

ԳԱԻԱՌԱԿԱՆ ԵՐԳ

Գեր. Գ. Վ. Սրուանձտեանց՝ իր զանազան զբաղմանց մէջ՝ առաջնորդական, քննչական և այլն, ժամանակ կ'զտնէ նաև հաւաքել զաւառական վէպեր, զըրցներ և երգեր, որ մեծ արժէք ունին անշուշտ բանասիրին առջև : Արդէն՝ ոչ միայն իր վարած պաշ-

եռններուն համար ի Տիգրանակերտ, ի Բաբերդ, ի Վան, ի Բաղէշ և յԱլին անուն ունի Գեր. Սրուանձտեանց, այլ և ծանօթ է մանաւանդ իր մի քանի բանահիւսական և տեղագրական գործերով որ իր զրական արժէքն ակն յայտնի կ'ըլլանեն : Գրոց Բոսցն, Հնոց Նորոց, Թորոս Աղթարն ոմլ չէ կարգացած : Բոլորն ալ հետաքննին մոքի և սահուն գրչի արդիւնք են և միանգամայն զաւառական գրականութեան ժողովրդային կենդանի նմուշներ, հայ լեզուի ճոխութեան պատճառներ, պատմական ու գիցարանական նշխարներու գեղեցիկ հաւաքածոյք :

Գեր. Սրուանձտեանց՝ իր քննութեանց պաշտօնն աւարտելով՝ իր վիճակն՝ յԱլին դարձած է և կ'գրէ մեզ՝ յուղարկելով նաև մի քանի երգեր՝ որոց մին այս անգամ կ'հրատարակենք յօժարակամ՝ քաջ գիտնալով որ հաճելի պիտի լինի ընթերցողին և խորհրդածութեան նիւթ բանասիրին :

« . . . Հասկացողին շատ քնքոյշ է այս երգ, կ'գրէ մեզ մեր քարեկամն : Մանաւանդ երբ բնիկներու բերնով կ'երգուի և երբ կարծիք երիտասարդներէ ու կարմիր հարսերէ խառն կ'պարեն, թե թեկի, ծնկածալ, միջքածալ, գլխաճօճան : Մենք տեսանք այդ պարը Շատախի հայերով, Հոգւոց Վանից տանիքը դիշերուան լուսնակով, ուր եկած էին յուխտ, և հոգւոյ ուրախութեան հետ քիչ մ'ալ մարմնաւոր ուրախութիւն կ'ընէին : Չեմ կրնար պատմել այն տպաւորութիւնն զոր կրեցի այդ տեսարանին առջև : Անձեացեաց ապառաժներով պատուած խոր ձորի մը մէջ, Տիգրիս ծըծըւալով ալէփայլիկ կ'ընթանայ մօտէն : Տրդատը յաւիտենական քունը կ'ննջէ ջրին ափը, հոն է գերեզմանը : Հին, մթին, ահաւոր, լուին, բայց և հրաշիւք մեծահոգակ Վանքն Հոգւոց կամ Հոգեաց, իւր չորս կողմը դազանները և աւազակները, կամարին տակ՝ ժամ ու պատարագի սեղան. տանիքը երամ մի կայտառ անձինք : Ծեր, պառաւ, այր, կին, հարս ու փեսայ, աղջիկ, մանրիկ ճճեր, խաղ, պար, մատաղ, կրակ, բոց, մուխ, տղոց ճգլտոց, խորովածի հոտն ու տըժտըժոց — մէկ կողմն ալ կային բազմալ քահանայ, վարդապետ, եպիսկոպոս, կաթողիկոս եայլն : »

Այս նկարագրող ոճով կ'ներկայէ մեզ Գեր. Նամակագիրն դաւառական պարզ կամ նահապետական կենաց մէկ պատկերը :

Աւասիկ պարերգը,

ՄՈՒԱՅԻ ՀԱՅՈՑ ՀԱՐՍԱՆԵՍՑ ՊԱՐ

Մոկաց սաբեր
Պէտ պէտ բարեր,
Պէլ¹ չէր լուսեր
Արեւն առեր:

Հէվարն² էրե³
Բէրի զահ է⁴,
Ջուար տարէր
Ճարոջս, վահ է⁵:

Աչկունք կուլեր.
Սիրտն ուրախ էր:

Սըրտին մեռնիմ
Սէր կէր 'ի նէ⁶,
Սչիչ մեռնիմ
Պեղ կէր 'ի նէ:

Տէնեմ սարեր
Սէյրան տ'էնեմ,
Տիջնեմ կալեր
Հէրան տ'էնեմ:

Սիրող չ'ունիմ
Պատճառ կ'էնեմ,
Սգաբ լաճոմ
Խոզին խանեմ:

Սս րե⁷ մեռնիմ
Սպտալի ծուռ,
Բաս ան կան զաս⁸
Շիւար ու ծուռ:

Սխշար էսին⁹
Քո եարն էրէ,
Սլամն էսին
Քո եարն էրէ:
— Խըզար¹⁰ էրէ,
— Իմ տուն չ'էրէ:

¹ Դեռ: ² Երեկոյ: ³ Եկաւ: ⁴ Ու-
խար կ'իւրեւ ժամ: ⁵ Հողւոյ ձայն:
⁶ Սէր կայր ի նա: ⁷ Բեզ: ⁸ Հէրեք
է շուռ զաս: ⁹ Ասին: ¹⁰ Հազար:

Սնան կարն օր
Էրկէն զիշեր,
Չամ լոս սլառկիմ
Չի քուն չի գէր:

Սխշար էսին
Քո եար ծուռ էր.
Սլամ էսին
Քո եար ծուռ էր.
— Խըզար ծուռ էր,
— Մէջ իմ սրտին լալու դուր էր:
Չի կը կըպէր
Սս րե զընեմ:

Բարակ մանած,
Էրկէն խինած¹¹,
Մանեմ մանեմ,
Կըտրաւ մանած:

Գարուն էրե
Խինած չը կայ,
Սս քո սիրուն
Վառայ մըրկայ:

Տակ մ'էլ կըտրեմ,
Բուռ մ'էլ փընջեմ.
Սգաբ լաճուն
Սէր օրօխեմ:

Տօ' ազար լաճ . . .
Տօ' Մոկացի . . .
Վա'յ Մոկացի . . .
Թա'ւ Մոկացի . . .

Հինգ էծ ունիմ
Յօթ ութ ուլով,
Կաթ կը կըթեմ
Պոմշու տիկով:

Էգի մ'ունիմ
Քե նըմանակ,
Պըտուղ բըռնէ
Նեցուկն 'ի տակ:

¹¹ Հինած:

Երթամ քաղեմ
Կողովներով,
Բերեմ լըցեմ
Կարաններով:

Ծաղկուն աւել,
Ծակ ծակ քարեր.
Եւս գիշերուն
Լուսնակն առեր:

Երկու պըստիկ
Դօստձեմ հարեր,
Գամին էլեր
Զէն մէկ տարեր:

Էն մէկ տը տամ
Զար գըրողին,
Թորկեմ երթամ
Խետ սիրողին:

Սիրող պառկեր
Մէջ խոտնոցին,
Ձեռնիկ ծոցին
Սփն երեսին:

Խաբար տարէք
Մօրձորընչին,
Սղջիկ գընաց
Խետ կըտըրճին:

Տարա՞նք, տարա՞նք,
Սոխնք տարա՞նք.
Կրէխանօ՞ր, նանանօ՞ր.
Կրէխանօ՞ր, նանանօ՞ր:

Մէր խարեցինք
Սալու լաւով,
Խէր խարեցինք
Թօփ մի շալով:

Եկին եկին
Մոկաց խարսներ,
Մոկաց խարսներ
Երկնուց աստղեր:

Եկենք խասանք
Մեր ճոշ աղբիւր
Պար բոլորած
Գեղի խարսհուր:

Մեր ճոշ աղբիւր
Էր կամարով,
Հէմ կամարով
Հէմ քընարով:

Զարկէք խաղցէք,
Էնկտիք տըղէք,
Գաղցր ու բաղարջ,
Խոնկ մոմ խանէք:

Տէրտէր կանչէք
Դայ բուրվառով.
Պըսակն օրհնէ
Սւետըրնով:

— Ստտուած բարի վայելում տայ.
— Ստտուած մէկ բարձի ծերացուցէ:

Ի՞նչ հաւատքն էր ընդօրինակում:

ՍՐՈՒԱՆՁ. Գ. Վ.

ՄԱՐՍԻԼԻՈՅ ՀԱՅ ԳԱՂԹԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆ ԵՒ ԻՐ ՄԱՏՈՒՈՐ

Ազնիւ բարեկամ,

Բաւական ժամանակ առաջ՝ Աբէ. Մահմէտ Մարսիլիոյ Հայ մատ-
րան վրայ մի քանի տեղեկութիւններ տուած էր, կ'փութամ այսօր

լրացնել զանոնք՝ այն շքեղագիր քաղքին հայ զաղթականութեան վրայ ուրիշ նոր լուրեր տալով, որ անշուշտ հեռաքնակ ազգայնոց ուշադրութիւնը պիտի դրաւեն և հաճոյք պատճառեն :

Երբ ատաջին անգամ՝ 1877ին՝ քաղաքս կ'դառնուէի՝ հազիւ 20 հայազգի կային, 8 հոգի Տաճկաստանէն և 12՝ Ռուսիայէն, այժմ՝ 100ի կ'հասնի անոնց թիւը, որ հետզհետէ կ'աւելնայ : Գիւրին է երևակայել թէ՛ ո՞րքան մեծ եղաւ ուրախութիւնս՝ երբ վերստին քաղաքս զալով՝ տեսայ այդ հայ զաղթական խումբն, և զիտեցի մանաւանդ անոնց մէջ ընդհանրապէս արթնցած ազգասիրական ոգին և զդալի յառաջգիմութիւն մը վաճառականութեան մէջ : Եւ իրաւի՝ հայ վաճառականներն՝ Ֆրանսայի այս վաճառաշահ և համբաւաւոր քաղքին մէջ՝ ատաջին կարգը կ'ընեն իրենց խոհեմ և լուրջ ընթացքով, ինչպէս նաև իրենց ունեցած ընդարձակ յարաբերութիւններով :

Ոչ միայն հայրենասիրական՝ այլ առևտրական ասպարէզին մէջ՝ Մանչեսթերի հայ զաղթականութեան հանրածանօթ համբաւը գերի վեր կ'փայլի, և հետևապէս չեմ յանդիմիր առ այժմ անոր հետ համեմատել տեղւոյս հայ զաղթականութիւնն, սակայն այս համեմատման ունիմ որ քանի մը տարիէն վերջը՝ Մարտիլիոյ հայք՝ իրենց ընտիր ընթացքով պիտի յաջողին անոնց առևտրական վիճակին հաւասարիլ, անշուշտ եթէ զօրծունէութեան նպաստեն նաև յաջող պարագաներն ու բաղլը :

Քաղքիս Հայոց մէկ մասը յարաբերութիւն ունի Թուրքիոյ ամեն վաճառաշահ քաղաքներու հետ, ուսկից դարի, եղիպտացորեն, բամպակ, այծի և այլ կենդանեաց մորթեր կ'ընդունի, ինչպէս նաև չամիչ, որ տարիներէ ի վեր՝ այսինքն Ֆրանսայի այդիներն ֆէլեպէրայի պատճառաւ աւրուելէն ի վեր՝ շատ բռնուած է, և ուրիշ վաճառքներ, այնպէս որ ներաբերութիւնն՝ Հայոց ձեռօք, մեծ կարևորութիւն ստացած է : Միւս կողմէ՝ Ռուսաստանի Հայք ընդարձակ վաճառատեղիներ ունին, և մանաւանդ Թիֆլիսի հետ յարաբերութիւն ունեցողներն անչափ ապրանք կ'ընդունին և զդալի շարժում մը կ'տան Ֆրանսայի վաճառականութեան մէկ ճիւղին : Ականատես հայ մը ստուգիւ կ'գմայի այդ վերջիններուն զօրծունէութիւնն և ըրած ընդարձակ առևտրական զօրծողութիւնները դիտելով : Բուրդի, շերամի (cocoen) և ֆրանսիական (frison) հակեր ահագին քանակութեամբ կ'ընդունին, և Ֆրանսացիք անգամ կ'զար-

բնական և կ'սոստովանին թէ՛ անկարող են շահամրցիլ Ռուսաստանի
չայոց հետ տուրևառի այդ ճիւղին մէջ : Հսկայաքայլ կ'յառաջեն
սնունք, մեծ հռչակ հանելով՝ արդէն հռչակաւ որ շահաստանի մը
մէջ, որ հարաւային Ֆրանսայի վաճառականութեան ամենէ բանուկ
դուռն է :

Սակայն պարտիմ նաեւ ըսել՝ թէ մեծ եղաւ իմ ցաւս երբ այդ-
քան առևտրական ճարտարութեան հետ ազդային կարևոր խնդիր-
ներու մասին կերպ մ'անտարբերութիւն գիտեցի Ռուսաստանցի Հա-
յոց մէջ : Գրեթէ թոյլ, անզգայ ընթացք մը կ'բռնեն մինչև իսկ
կրօնական գործերու, և յատկապէս նորահաստատ մատրան առջև :
Արածես թէ տեղափոխելով՝ իր կրօնասիրական զօրաւոր զդացում-
ներով անուանի Ռուսարնակ Հայն, փոխած է նաեւ այդ զգացմունքն,
և իր հոգևոր պարտաւորութեանց ուղղութիւնը : Մեր Ռուսաստան-
ցի ազդայինք, շաբաթը մի անդամ իսկ չեն յաճախեր մատուռն :
որու խօսքն իրենց տալտուկ կ'պատճառէ, նոյնպէս նիւթապէս չեն
հաճիր օժանդակել այդ հաստատութեան, զոր ոչ այնքան կրօնական
որքան ազգային միութեան տեսակէտով նկատել պէտք է : Քաջա-
յայտ է Ձեզ, որ կրօնամոլութիւնը կամ անպատեհ կրօնասիրու-
թիւնը չէ որ կ'գրգէ զիս խօսելու այսպէս, այլ բարձրացոյն նկա-
տում մը, այս է օտարութեան մէջ ունենալ կեղբոն մ'ուր մշա-
կութիւն և զարգանան միշտ ազգային ոգին և հայրենասիրական ե-
ռանդն և պատկառելի գիրք մը պահել օջառներու առջև, և այս
կնիւրոնը կրնայ լինիլ միայն մեր եկեղեցին, որ արդէն հոգևորա-
պէս մեզ կ'կապէ : Ռուսահայոց ընթացքն այնքան աւելի ցաւալի
է որքան որ իրենք կ'կազմեն հայ գաղթականութեան մեծադոյն մա-
սը, որու աջակցութեան կարօտ է հայկական մատուռն, որպէս զի
միշտ կանգուն մնայ : Այլ սակայն այս մատուռն իր զոյութիւնը կը
պարտաւորի գլխաւորապէս Թուրքիոյ Հայոց, որ ցարդ ամեն ճիւղ
կ'թափեն այդ հաստատութիւնն անխախտ պահելու : Ձեմ ուզեր
խօսիլ ասոնց ըրած զոհողութեանց վրայ, այլ բաւ է ըսել, որ
մատրան հոգն անոնց վրայ է, անոնք փոյթ սարին Ա. Պօլոյոյ ազ-
գայիններէ օժանդակութիւն ստանալ, ինչպէս նաեւ Բարիզի ազգա-
յիններէ, որ իրենց առատաձեռն նուէրներ չըլացան՝ խոստանալով
բաժն տարի նորոգել զոյացած նպաստը : Այս առթիւ՝ չեմ կրնար
բնութեամբ մի քանի Ռուսաստանցի վեհանաճ Հայերն, որ քաղքէս
բնիցներու ատեն յօժարակամ մատնակից եղան հանդանակութեան,

Թէ՛ և պարտաւորութիւն մը չունէին, և թերեւ այս առատասիրտ ընթացքն օրինակ կ'ըլինի մեր Մարտիրոսեան Ռուսաստանցի Հայոց։

Կարեւոր է նաև տեղւոյս քաջանային վրայ մի քանի դիտողութիւններ ընել, զոր անտարակոյս Ամեն. Ս. Պատրիարքը նկատողութեան առնելու պիտի հաճի։ Մատրան հաստատութենէ քիչ ժամանակ ետք՝ մինչդեռ ժողովուրդն Ազգային Պատրիարքարանէն հոգեւոր հովիւ մը խնդրելու համար որոշում մը պիտի ընէր, բաղդախդիր քահանայ մը, Տ. Սահակ Իւթիւճեան անուն, իմանալով որ Մարտիրոս մատուռ մը հաստատուած է՝ ամուսնութեան խնդիր մը պատրուակ բերելով՝ կ'ներկայի, և առանց Ամեն. Ս. Պատրիարքին կողմէ վկայագիր կամ կոնգալ ունենալու, և Հայ դաղթականութեան մեծամասնութեան հակառակ՝ կ'յաջողի մի քանի պաշտպաններ դռնելով հաստատուիլ։ Նոյն միջոցին ազգայինք նամակով կ'ըլմեն Կ. Պոլսոյ Պատ. Կրօնական ժողովին՝ խնդրելով տեղեկութիւն այս կրօնաւորին վրայ։ Այս դիրն անպատասխանի մնալուն՝ վերստին կ'կրկնուի խնդիրն, բայց ի զոր։ Հոգաբարձութիւնն ակամայ կ'ստիպուի թողուլ այդ ինքնակոչ կրօնաւորին որ մատրան մէջ քահանայութեան պաշտօնը շարունակէ՝ մինչև ցնոր տնօրէնութիւն. սակայն Տ. Սահակ՝ այս թոյլտուութենէ օգուտ քաղելով՝ կ'շտապի ընտանիքն ևս բերել տալ և այսօր դրեթէ 4000 Ֆրանք տարեկան թոշակ կ'ընդունի, և ինչո՞ւ. շաբաթը մի անգամ Պատարագ ընելու և յետիւ՛ն դանդաղութեան մէջ ապրելու, առանց ո՛ր և է բարոյական և ազգային ազդեցութեան իր հօտին վրայ, որ զլիսովին դժգոհ է, և այդ քահանային պատճառաւ թերեւս դժուրութիւն և կուսակցութիւն դոյանան։

Արդ՝ կ'հարցնեմ Ձեզ, բարեկամ, միթէ այսպէս պէտք էր վարուիլ Մարտիրոս Հայ դաղթականութեան հետ Կրօնական ժողովն, որու վրայ պիտի ծանրանայ անշուշտ ամեն պատասխանատուութիւն՝ եթէ այս անտարբեր կամ թերեւս ինձ անծանօթ նպատակի մը համար բռնած ընթացքէն մեծ անպատեհութիւններ պատահին։ Այնքան եռանդով և հայրենասիրական ոգով սկսուած գործի մը քաջալեր և դէժ բարոյապէս ձեռնադրու զտնուելու տեղ՝ Ազգ. Պատրիարքարանն և ոչ իսկ պատասխան մը կ'ուզէ՛ Հոգաբարձութեան նամակին . . . : Գէթ այդ ինքնահրաւէր քահանայն ունենար մի քանի բարեմասնութիւններ որ Հայոց անուան օտարներու առջև պատիւ բերէր, ո՛չ։ Տղէտ, անկիրթ անձ մ'է, բոլորովին զորի կրթ-

նախան, ազգային և սահմանադրական խնդիրներու տարրական հըմ-
տութենէ իսկ, և բնապէս խաղալիկ մի քանի անձերու ձեռքը . . .
Ձեզի կ'ընդունի իմաստասիրել այս տխուր վիճակին հետեանքը . . .

Մարտիլիոյ պէս վաճառաշահ և նշանաւոր քաղքի մը Հայ զաւ-
թականութիւնը պէտք ունի խոհական, ուսումնական, հմուտ վար-
դապետի մ'որ զինք արժանապէս ներկայացնէ, ինչպէս նաև Հայու-
թիւնն օտարներուն առջև և մեր Ազգին անունը բարձրացնէ, մինչ-
դեռ այդ քահանայն իր ընտանիքով նիւթապէս և իր խոր տղիտու-
թեամբ բարոյապէս փնտս ունի մեզի և մեր հիմնարկութեան :

Այնպէս կ'երևի որ՝ եթէ այս անդամ ևս Ամեն Ս. Պատրիարքը
սոյն տողերը նկատողութեան առնելով պարտ ու պատշաճը չտնօրնի-
նէ տեղւոյն Հայ զաւթականութեան մեծազոյն մասին հաւանու-
թեամբն, այդ Գաղթականութիւնն Ազգ. Պատրիարքարանէն ան-
կախ պիտի դործէ, միայն կարևոր է նկատել որ այդ անկախու-
թիւնը կրնայ սուղի նստիլ Ազգ. Պատրիարքարանի, եթէ միայն յի-
շէ որ Մարտիլիոյ զաւթականութիւնն էր որ 25000 ֆրանք եր-
բեմն իրրև նպաստ ուղարկեց Սովետոյ Յանձնաժողովոյն :

Գիրս գոցելէն առաջ՝ կ'փութամ նաև իմացնել, որ նախկին Հո-
գաբարձութիւնը հրաժարած լինելով, քուէից մեծամասնութեամբ
հեռեեալ անձինք Հոգաբարձու ընտրուեցան, Պարոնայք Ղ. Զա-
քիւհան, Գ. Հայրումեանց, Յ. Սէլեան և Օ. Մանուկեան :

Հաճեցէք ընդունիլ, սիրելի բարեկամ, իմ յարգանայ հաւաստին :

Մարտիլիա, 13 Յունվար 1883.

* * *

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Վերոյգրեալ նամակը՝ զոր ուղղած է մեզ Ազնիւ բարեկամ մը՝
հրատարակելէն ետեւ՝ այս առթիւ՝ աւելորդ չհամարիր խմբադրու-
թիւնս մի քանի խորհրդածութիւններ ընել, որ թերևս նպաստեն
հիմնապէս լուծելու խնդիր մ'որ եւ բոլորակ դաղթականութեանց
հոյեւոր հովուութեան կ'պատկանի :

Առևտրական, ուսումնական և այլ պէտքեր ու յարաբերութիւն-
ներ օրէ օր աւելնալով՝ Հայք սկսած են Եւրոպայի վաճառաշահ
քաղաքներու մէջ շատնալ և ումանք՝ ընտանեօք հաստատուելով՝ նոր

և աւելի յարատեւ դաղթականութեանց հիմունքը դրած են : Աւայ
են՝ Մանչեսթեր, Բարիզ, Մարսիլիա, Վիէննա : Այս դաղթակա-
նութիւններն իրենց կրօնական պաքտաւորութեանց կատարման հետ
ազգային սղին անկորուստ սլահելու գովանի հողածութեամբ և հայ-
րենասիրութեամբ, նոյնպէս օտար բարեկիրթ ժողովրդոց մէջ ի-
րենց կրօնական և հայկական յատկանիշներով ներկայանալու բա-
րեխորհորդ նպատակաւ ումանք մատուցներ կանգնած են և այլք՝
հաստատել կ'ուզեն ու հովիւներ պահած են և կ'պահեն : Իսկ ա-
մենք կ'փափաքին որ այս հոգեւոր հովիւները լինին արժանաւոր,
աւսումնական, լեզուագէտ և բանիբուն մարդիկ, որպէս զի Ազգին
պատիւը բարձրացնեն, և այս մտք՝ պատրաստ են լաւ վարձատրել
հովիւները :

Սակայն ցարդ փորձը ցցուց որ Հայ դաղթականութիւններն իւ-
րենց հաստատուն կամ պատահական հովիւներուն համար շատ բան
տուին, ասոնք ալ միայն իրենց քսակը լեցնելու հոգն ունեցան,
իսկ փոխարէն Գաղթականութիւն և Ազգ ոչ ինչ չափին՝ թէ բա-
րոյական, թէ կրթական և թէ ազգային շահերու նկատմամբ, և
անտարակոյս այս դրութեամբ բան չշահելէ զատ՝ Տ. Սահակի պէս
բաղդախնդիրներ պիտի աւելնան և մինչև իսկ նորակազմ, հիմնադ-
րութիւն և դաղթականներ կուտակցութեան մատնելու պիտի յա-
ջողին, ինչպէս որ կ'երևի Մարսիլիոյ մէջ անոր նշաններն, և շատ
հաւանական է որ Ռուսաստանցի Հայոց մեծ մասին անտարբերու-
թեան պատճառը, չէ թէ մեր Ազնիւ թղթակցին կարծածին պէս,
ազգային ոգւոյ պակասութիւնն է, այլ այդ քահանային ապօրէն
պաշտօնավարութիւնն, ասիկարութիւնն ու տղիտութիւնը, որով
բնապէս չէ կարող համարում գրաւել և բոլոր ազգայինները շա-
հածել սիրոյ ու միաբանութեան մէջ, Բայց միայն մեր վերապոյն
յիշած քաղաքները չեն որ հոգեւոր ընտիր հովուի կամ Առաջնոր-
դի պէտք ունին. կան նաև Ռումանիոյ, Մաճառստանի և Լէհաս-
տանի Հայք որ կ'փափաքին անշուշտ իրենց ազգայնութեան սարերքը
պահպանել քաջ հովուի մը միջոցաւ : Ազգային Պատրիարքարանը
մերթ ընդ մերթ այցելուներ կ'ուղարկէ այն կողմերն, թերևս պայ-
մանագրի մը համեմատ, այլ ոչ մնայուն Առաջնորդ՝ անտարակոյս
այս նկատմամբ որ Առաջնորդի պատճառելիք ծախքէն ազատ մնան
Արդ՝ ոչ միայն անտեսապէս միշտ սուղի պիտի նստի Եւրոպայի
Հայ դաղթականաց մասնաւոր հոգեւոր հովիւ մը սլահելն, այլ և

Հատուկ դժուարին է դնել ամեն հայաբնակ քաղաքներու համար կրօնաւորներ որ պահանջուած ամեն ընտիր հանգամանքն ունենան: Ուստի կ'առաջարկենք որ Անդլիա, Ֆրանսա, Վիէննա, Ռուսմանիա ընտիր Հայոց զաղթականութիւններն մէկ վիճակ կազմեն և ամենուն վրայ մէկ ընդհանուր Առաջնորդ կարգուի: Այլ Առաջնորդն իր իշխանութեան ներքեւ ունենայ քահանաներ ու վարդապետներ, որ մէն մի զաղթականութեան հոյեան պարտաւորութեանց փարսապին՝ իսկ ընդհանուր Առաջնորդն շրջանով այցելէ իր եւրոպական թեմերն և՛ ըստ կարգի և պարագայի, իւրաքանչիւրին մօտ մի քանի ամիս մնալով՝ հովուէ, քարոզէ և անոնց կրօնական պէտքերը հոգայ՝ պատասխանատու մնալով Ազգային Պատրիարքարանի: Արդ՝ Առաջնորդն ամենուն, այլ ոչ միայն վրայ գլխովին բեռ մը կ'ընի, վասն զի պարտի ինք ընդունիլ՝ ամեն թեմի կարողութեան համեմատ՝ զրեթէ ի բաց առեալ Ռուսմանիան, տարեկան թոշակ, որ ոչ միայն իր պիտոյքն հոգայ այլ և իւրաքանչիւր եկեղեցւոյ կամ մատուռան քահանայի ապրուստը: Աւելորդ է երկար խօսիլ Առաջնորդի ընտրութեան և իւրաքանչիւր թեմի դրամական մասնակցութեան եղանակին վրայ: Առ այժմ՝ բաւ է ըսել, որ այդ ընտրութիւնը կրօնայ կատարուիլ Հոգաբարձութեանց կողմէ՝ Ազգային Պատրիարքարանի ներկայած եռապատիկ ընտրելեաց ցանկի մը վրայ, իսկ մէն մի թեմի նիւթական մասնակցութեան բաժինը՝ Ազգային Պատրիարքարանի բանակցութեամբ որոշել: Այսպէս՝ ոչ միայն տնտեսական այլ և ազգային տեսակէտով կ'շահին զաղթականութիւններն, և ընտրելի Առաջնորդն կրօնական ու քաղաքական կարեւորութիւն ստանալէն զատ՝ Ազգին ալ ըստ արժանւոյն կ'ներկայէ Եւրոպայի առջև:

Այս մեր առաջարկն ոչ միայն օգտակար է ամեն տեսակէտով, այլ և գործադրելի: Ազգային Պատրիարքարանն մեծամեծ հոգերէ կ'ազատի, զաղթականութիւնները կ'որստեան վտանգէն, և միութեան կասն կ'ամրապնդի Հայաստանեայց եկեղեցւոյ Եւրոպայի և Արեւելքի զաւակաց մէջ՝ միշտ Ազգային Պատրիարքարանի իրաւասութեան ներքեւ:

Այս մեր առաջարկը կ'ենթարկենք Ամեն Ս. Պատրիարքի խորին ուշադրութեան, նոյնպէս Եւրոպայի Հայ զաղթականաց:

Մեր 1882 տարուան Բաղաժական ընդհանուր տեսութիւնն՝ տեղոյ պակասութեան պատճառաւ՝ յաջորդ թուով պիտի հրատարակուի:

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ

ՀԱՆԳԻՍՏ

ՎՍԵՄԱՇՈՒՔ ՅԱՆՈՐ ԷԹԷՆՏԻ ՍՊԱՐԹԱԼԵԱՆՔ

Հայ ազգին հին տարւոյն վերջին օրը կորոյս իր մէկ ընտիր զաւակն՝ առոյգ հասակին մէջ, և նոր տարին սկսաւ սույ սփռելով բոլոր հայութեան վրայ : Վսեմաշուք Յակոբ էֆ. Սպարթալեան իւր վերջին շունչն յանկարծ աւանդեց Դեկտեմբերի 31ին՝ երեկոյեան դէմ, թէ և նոյն օրն՝ ուրախ և զուարթ իր բազմաթիւ գործաւորներուն՝ Վաղանդի առթիւ՝ առատ պարգևներ շնորհելէն ետեւ՝ կ'դառնար իր ապարանն և իրաւամբ կ'յուսար վայելել ընտանի շրջանին մէջ՝ իր նահապետական պարզութեամբ, խնդաղին սիրտեօրու և դոհունակ դէմքերու բարեմաղթական արտայայտութիւններն, բարեկամներու և սրտակիցներու ջերմաղին շնորհաւորութիւններն :

և նոր տարին մտնել նոր եռանդով և նոր մեծաշեն խորհուրդներով՝ որոց իրացման ժամանակ անմասն չպիտի մնար անշուշտ և Ազգն, զոր այնքան կ'սիրէր նա : Եւ սակայն անակնկալ և անխնայ մահն վրայ հասաւ, կորցեց այդ զղայուն և գորովագութ հայրն իր դերպաստանին ծոցէն, յափշտակեց Ազգէն բարերար մ'որ այնքան յարգ, պատիւ ու կշիռ ունէր իր մէջ : Նոր տարեմուտի ցընծութեան և խնդակցութեան ձայներն յանկարծ տրտմութեան և ցաւակցութեան շշուշներու և հաւաչներու փոխուեցան քաղքիս ամեն հասարակութեանց մէջ՝ որոց առջև Վսեմ. Յակոբ էֆ. պատկառելի և բարեգործ զօրութիւն մ'էր, իսկ Հայոցս մէջ՝ հսկումի և արտասուաց :

Եթէ Սպարթական Վսեմ. Յակոբ էֆէնտիին առ հասարակ հանրօրում գործերն անձանօթ և անտես իսկ մնացած լինէին ցարդ, եթէ ապաշնորհ մարդիկ իսկ պոնուած լինէին՝ անզղայ և անտարբեր անոր առատասիրտ հոգւոյն և մարդասիրական գործերուն առջև՝ իր աղետալի մահն և իր յուղարկաւորութեան շքեղ հանդէսն պիտի համոզէին այդպիսի թերահաւատներն անգամ, որ մեղք տալուն պարտք կորուսան՝ սովորական մարդու, լոկ ազգային անհատի մը, համբաւաւոր վաճառականի մը, բարձր մեծատան մը կորուստը չէր, այլ աւելի մեծ, աւելի շքեղ անձնականութեան մը գորշմն ունեցող՝ արեւելեան համազղային մարդասիրի, ժողովրդասէր Բարերարի մը մահը : Եւ իրաւի՝ ազգաց մէջ չկայ զօրութիւն մը, չկայ շահատակութիւն մ'որ այնքան յուզէ, ոգեւորէ, զրաւէ, առանց կրօնի խտրութեան, ամեն սիրտերու համակրանքն, զգրդէ ժողովրդաց ամեն կարգի անձանց հոգւոյն թեւերն, որքան այն ժողովրդասիրական բնազդն և զղայմունքն, հանրային աղէտից հաղորդ՝ զթաւու և զարման տանելու պատրաստ վեհանձնութիւնն, փոյթ չէ թէ այս վեհանձնութիւնը միայն ոսկիի, կամ հանձարի, կամ գիտութեան և կամ քաղաքականութեան դէմքով երևի : Եւ Վսեմ. Յակոբ էֆ. Սպարթական մարդասէրի, ժողովրդասէրի հանգամանքն դերազանցապէս ունէր, ունէր գեղեցիկ փառասիրութիւն մը, բարիք ընելու տենչն, որ մեծ հոգիներու բաժինն է : Եւ ահա աւելի ասոր մէջն էր, այս բարոյական յատկութեան մէջն էր, իր ընկերային զօրութեան և վայելած համակրութեան գաղտնիքն, քան թէ իր ճոխութեան և ուրիշ մոտային հանգամանաց մէջ : Գրականութեան, պերճութեան, քաղաքագիտութեան մէջ՝ շատ ականաւոր մարդոց

վրայ մահուան քօղն իջած է, սակայն անոնց յիշատակը չէ ելած
 տեղանքաբարէն վեր, ժողովրդեան սրտին և մտքին վրայ չէ ըրած
 այն ներգործութիւնը զոր ըրած են և կ'ընեն անոնք որ իրենց հա-
 սարակային գործերու նպատակ ընտրած են չէ թէ փառամոլու-
 թիւնն, եսականութիւնն, ինքնահաճութիւնն ու ցուցամոլութիւնն,
 այլ իւրաքանչիւրն իր շրջանին մէջ մարդկային տառապանաց սփո-
 փումն, տղիտութեան ջնջումն և իրաւանց յաղթանակն, այլ և
 այլ միջոցներով, հարստութեան, իմացականութեան, հայրենաստի-
 րութեան և քաղաքականութեան զօրութեամբ: Իր սահմանին մէջ՝
 Վսեմ. Յակոբ էֆ. Սպարթալեան զործադրեց ու հռչակեց այդ
 սկզբունքն, որու աղբիւրն ջերմ քրիստոնէութեան, բարեպաշտու-
 թեան և ողորմասիրութեան ներքին զգացմունք, արդիւնքն ընկե-
 րային վերաշինութեան և զարգացման հռչակումն էր: Եթէ արդէն
 իր բարերարութեանց և մեծագործութեանց հոյակապ արձաններն,
 ազգային մեծաշէն Հիւանդանոցը, առատաձեռն պարզեւներն, հա-
 սարակաց ճամբաներն ու պողոտաներն, ջրի աղբիւրներն և ամեն
 աղօթողու ձեռնարկներու համար ընծայած նիւթական նպաստներն,
 որով թէ՛ Ազդին, թէ՛ Տէրութեան և թէ՛ քաղքիս ամեն հասարա-
 կութեանց ջերմադին երախտադիտութեան, շքանշաններու և ան-
 կեղծ համակրութեան արժանացաւ՝ կ'վկայեն բարձրաձայն որ նա
 արդարեւ գերընտիր անձ մ'էր, հաւատարիմ իր անհատական, ծնո-
 ղական, ազգային ու քաղաքային պարտաւորութեանց, ոչ նուազ
 շքեղ վկայութիւն մ'էր իր ժողովրդասէր բնաւորութեան՝ քաղքիս
 ամեն ազդի հասարակութեանց վշտակիր յուզմունքն և տխրադին մե-
 ծարանքն այն սգալի դաղաղին շուրջն, որ կ'ամփոփէր իրենց սի-
 րելի, խոնարհ, մեծահոգի քաղաքացոյն դիակն . . . :

Անմահ փառաւորութեամբ կատարուեցաւ այս յուզարկաւորու-
 թեան հանդէսը: Գեր. Առաջնորդն, բոլոր քահանայական դասն,
 ազգային Վարչութեան մարմիններն, ակաւաւոր ազգայիններ, Հան-
 դույեւոյն մեծագործութեանց աջակից Հարազատն, Վսեմ. Յով-
 հաննէս էֆ. Սպարթալեան, և իր ազգատոհմի անդամներն, Յու-
 նաց Առաջնորդի փոխանորդն, Վառապարութեան բարձրատիճան
 անձինք, գեսպանական մարմինն, նոյնպէս առեւտրական և այլ
 ընկերութեանց ներկայացուցիչներ, Մեսրոպեան վարժարանի սանե-
 րէն խումբ մը, ոստիկանութեան վաշտ մը, և ամեն հասարակու-
 թեանց, հայ, յոյն, հրէայ, մահմէտական, խուռն բաղմութիւն

մը , որոց ամենուն կերպարանքին վրայ տրտմութեան զղալի նշան-
ները կ'երևէին , կ'կազմէին յուղարկաւոր տխուր թափորն , որ որո-
շեալ կարգով՝ քարտփին վրայ Սպարթական ապարանէն յառաջա-
նալով՝ հասաւ մինչև Ս. Ստեփաննոս եկեղեցին , ուր կրօնական
սարսրողութիւնն ու աղօթքը կատարուէին ետև՝ Գեր. Առաջնորդն
չկրնալով սկսած դամբանակը շարունակել՝ անհամար բազմութեան
աղմուկէն , հետևեալ օրուան թողուց այդ պաշտօնն , ինչպէս որ
պիտի ճար և Հանգուցելոյն մարմինն նոյն գիշեր Եկեղեցւոյ մէջ ,
և կիրակի օր՝ ազգային Վարչութեան որոշման և բոլոր հայ ժողո-
ւրդեան բաղձանաց համեմատ , պիտի ամփոփուէր Սպարթականց
խրաշէն ազգային Հիւսիսեանոցին մէջ : Իսկ նոյն միջոցին՝ Յունաց
Եվանկելիքօն վարժարանի գլխաւոր դասատու , Պ. Քարօլիտիս՝ ար-
տօնութիւն խնդրելով՝ յունարէն լեզուաւ դամբանական ճառ մը
կարդալու յաջողեցաւ , որով Հանգուցելոյն բարեպաշտական ոգին
և ընտիր արարքը կ'զովարանէր , նոյնպէս Այի Եօրկի Եկեղեցւոյ
դպրապետ՝ Պ. Խ. Իքօնօմիտիս՝ տաճկերէն ճառ մ'արտասանեց : Թե-
տոյ ազգային Առաջնորդարանի Դիւանապետ , Մեծ. Ս. Պալապան-
եան , Ազգ. Վարչութեան կողմէ՝ բեմն ելաւ և յաջողեցաւ լսելի
ընել իր ձայնն դամբանական մը կարդալով , այնուհետև ժողովուրդն
իր վերջին տխրալին ողջոյնը տալով Հանգուցելոյն դադաղին առ-
ջև ցրուեցաւ :

Հետևեալ օրն՝ կիրակի , Գեր. Առաջնորդն Տ. Մեղ. Մուրա-
եանց հանգիստաւոր Պատարագ մատուցանելէն ետև՝ խիստ ընտիր և
պերճ դամբանական մը խօսեցաւ Վսեմ. Հանգուցելոյն վրայ , մի-
առ մի յիշելով անոր բարեմասնութիւններն , որով նա թէ՛ ընտա-
նեկան , թէ՛ ազգային և թէ՛ ընկերական շրջանի մէջ՝ անքան սէր ,
համակրութիւն , անուն և բարձր գիրք կ'վայելէր : Ս. Առաջնորդին
դամբանականին իմաստն , որչափ որ կրցանք նոյն սրտայոյղ և տը-
խուր ժամուն ըմբռնել , այս էր թէ՛ Վսեմ. Յակոբ Էփ. Սպար-
թական՝ իր առևտրական հմտութեամբ և ուշիմ գործունէութեամբ
հասած էր նիւթական բարձր կացութեան մը . ինք կ'մարմնաւորէր
ինքնօգնութեան ոգին և ցոյց կ'տար թէ ինչպէս աշխատութիւնն և
յաջող պարագաներ կրնան բարձրացնել մարդու ընկերական վի-
ճակն : Բայց ոչ այնքան իր ճոխ հարստութեամբ , որքան իր ներ-
քին բարոյական ընտիր զգացմունքով , քրիստոսասէր հեզ ոգւով ,
ընթանցիրական զեղեցիկ յատկութիւններով և ողորմասէր ու հայ-

րենասէր տրամադրութիւններով երեւելի էր Յակոբ Սպարթալեան։
Իր մեծ հարստութիւնն՝ ի բնէ՝ իր այլ և այլ անհատական, ազ-
գային, քաղաքային պարտաւորութեանցը հաւատարիմ դտնուելու
ձկտումներուն օժանդակ գտնուեցաւ, այնպէս որ իրեն համար եր-
ջանկութիւն մ'էր ընել ու գործադրել ինչ որ արդէն հոգեվին կը
սիրէր։ Իբրեւ ճշմարիտ հայ, էր նաև գործվալիւ հայր, որ կ'պա-
հէր հայկական պարզութիւն ու խոնարհութիւն իր ընտանի շրջա-
նին մէջ՝ անմասն մնալով ստէպ ճոխութեան տուած ամբարտաա-
նութեան և մեծամտութեան հրապուրանաց, դաստիարակել ու կրթ-
թել կ'տար իր զաւակունքն այն ուսմանց մէջ որոյց ինք ծարաւի
էր, մեծին ու փոքրին հետ իբրեւ հաւասարակից կ'վարուէր և ստէպ
թշուառներուն ու կարօտելոց հետ կ'աեակցէր, նիւթապէս կ'մխի-
թարէր։ Իր անհուն ողորմասիրութիւնն յաղեցնելու համար էր որ
հոյակապ Հիւանդանոցով մ'օժտեց Ազգը. միշտ ազդօզուտ և հանրօ-
գուտ խորհուրդներով իր սիրտն ու միտքը կ'զբաղէին, և չէր ան-
տարբեր ազգային յառաջգիմութեան և վերաշինութեան խնդիրնե-
րու։ Մանր, վաղանցուկ բաներու ու ձեռնարկներու հետամուտ չէր
նա, ինչ որ ընէր, կ'ուզէր որ հաստատ, լաւ, օգտակար լինի.
փառասէր էր նա, բայց այդ փառասիրութիւնը յօգուտ Ազգին,
յօգուտ հասարակաց կ'ձկտէր. աշխարհաշէն էր նա, և իր շինել
տուած շէնդ՝ ապարաններովն, պողոտաներովն, աղբիւրներովն իր
բնիկ քաղքին զարդացման կ'մասնակցէր։ Իբրեւ անհատ և իբրեւ քա-
ղաքացի՝ իր պարտաւորութեանց մէջ անթերի, ընկերութեան մէջ
վարի և անուռ, Տէրութեան առջև համբաւ և կշիռ ունէր իր մա-
տուցած ծառայութեանց, իր հիւրասէր, մարդասէր բնավորութեան
շնորհիւ, ինչպէս կ'վկայեն հասարակաց համակրութիւնն, զոր զրա-
ւած էր, և Տէրութենէ ընդունած շքանշաններն, որու արժանի
հանդիսացած էր։ Սակայն այսքան գործունէութեամբ, այսքան մեծ
հոգւով, այսքան ազդօզուտ խորհուրդներով հռչակուած Յակոբ է-
ֆէնտին այսօր ահա անշունչ և անկենդան կ'երևի մեր առջև, թող-
լով անմահ յիշատակ մեր սրտերու և հայ Պատմութեան մէջ։ Բայց
դեռ աւարտած չէր իր ասպարէզն, դեռ կէս ճամբան հասած էր,
յիսունը եօթ տարուան հասակին մէջն էր, և արդեօք ինչ մեծ
բաներ ունէր դեռ նա կատարել։ Եթէ այսքան զգալի է այդ կո-
րուստն Ազգին համար, հապա ո՞րքան առաւել բարեպաշտ, ազ-
նուասիրտ մօր մը հայմար, որ իր ծերութեան հասակին մէջ սիրուն

և պատուակիր որդւոյ մը մահուան ականատես լինելու սև բազմն ունեցաւ, հապա ո՛րքան ծանր հարուած մ'է՛ իր հոգեկից Հարազատին, իր խորհրդակից և զործակից եղբօր և բարեգործութեան ու հայրենասիրութեան մէջ համազօր և համապատիւ՝ Վսեմ, Յովհաննէս էֆ. Սպարթալեանի, հապա ինչ դառն կորուստ իր ազնուատուն զերդաստանին և բոլոր սիրայօգ որդւոց և ազգականաց, որ այսօր դառնադառն արտասուօք կ'ողլան ազնուաշուք որդի մը, ընտիր եղբայր մը, բարեղութիւն հայր մը ։ Գեր. Առաջնորդն սրտաշարժ խօսքերով միայնութիւն հայցելով Սպարթալեան մեծաշուք ազգատոհմին՝ յարեց թէ Վսեմ, Յակոբ էֆէնտին կ'թողու արհաւիր յաջորդներ որ իրեն անուան և փառաց արժանի պիտի լինին և պիտի յաւելուն հայրենասիրական և մարդասիրական զործոց շարքն, որոց արդէն մասնակից էր իր Հարազատն Վսեմ, Յովհաննէս էֆ. Սպարթալեան, և պիտի շարունակէ նա անշուշտ իր դերդաստանին զեղեցիկ աւանդութիւններն և ընտիր յիշատակաց տարբը ։

Գեր. Առաջնորդն իր քարոզն աւարտեց՝ ինքն իբրև հասարակաց հայր՝ իր երախտադիտական զգացմունքն յայտնելով Վսեմ, Հանդուցելոյն, և զովելով ջերմապէս Հայ հասարակութեան ամեն կարգի անհատներն, որ քաջ ճանչելով Վսեմ, Յակոբ էֆ. Սպարթալեանի Ազգին մատուցած ծառայութիւնն ու շնորհներն՝ ոչ միայն իրենց ջերմ համակրութեամբ կ'յարգեն անոր յիշատակն՝ այլ և Ս. Լուսաւորչի եկեղեցին՝ իր կառուցած Հիւանդանոցին մէջ՝ իր մարմինն ամփոփելու բաղձա՛քը յայտնելով՝ ցոյց կ'տան որ դիտեն զնհատել մեծ Բարերարի մը զործերն, որ ոչ միայն Ջմիւռնիոյ՝ այլ բոլոր Հայոց պատուարեր են, և այդ երախտադիտութեան զղաղումն ժողովրդեան բարոյական մէկ ընտիր յատկութիւնն երևան հանելով հանգերձ՝ նոր նոր բարերարներ վերածնելու առիթ պիտի լինի . . . :

Եկեղեցւոյ աւարտմանէ ետք՝ Հանդուցելոյն մարմինն Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցին փոխադրուեցաւ՝ խուռն բազմութեամբ, և թաղուեցաւ ազգային Հիւանդանոցի յատուկ պարտիզին մէջ, որ ճիշտ մատրան զիմացը կ'գտնուի ։ Յետոյ Գեր. Առաջնորդին հետ՝ Վսեմ, Յովհաննէս էֆ. և Հանդուցելոյն որդիքն ու Սպարթալեանց զերդաստանին միւս անդամներն Խորհրդարանը քաջուեցան և Արդոյ Դ. Նշան Միրզայեան կարգաց հետեւեալ վշտակցական Ուղերձը .

Գերապատիւ Սրբազան Հայր , Վսեմափայլ Յովհաննէս Էֆ.
Սպարթալեան և Տեառք Հանդիսականք ,

Զմիւռնացի Հայրս , համայն Հայութիւնը , նոյն իսկ ընդհանուր
մարդկութիւնը Վսեմ. Յակոբ Էֆ. Սպարթալեանի մահուամբ հո-
յակապ Բարերար մի , կարեւոր անգամ մի և հաղուադիւտ անհատ
մի կը կորուսենք :

Վսեմ. Յակոբ Էֆ. Սպարթալեան այն հազուադիւտ անձանց դա-
սուն կը վերաբերէր՝ որք իրենց գործոց , արժանեաց և ճարտարու-
թեան զաւակն լինելով՝ ամեն արդեւք և խոչնդոտն առաժուր կը
տապալեն և ժողովուրդեան դասալարգերէ հետլհետէ արագարար մի
այնպիսի նախանձելի բարձրութեան կը դիմեն՝ ուր շատ քիչեր կըր-
նան ժամանել և աւելի քիչեր կրնան նոյն բարձր դրից վրայ ինք-
զինքնին արժանաւոր ցոյց տալ :

Վսեմ. Յակոբ Էֆ. Սպարթալեան և իւր համապատիւ Հարա-
զատն Յովհաննէս Էֆ. Սպարթալեան հանրութեան օգտակար լի-
նելու անհուն փառասիրութեամբ և մեծամեծ խորհուրդներով յղա-
ցած՝ նախ՝ երկարժամանակեայ տաժանելի աշխատութեամբ , մի այն-
պիսի ճոխութեան և հարստութեան կը տիրանան՝ զոր ստանալու
ցանկալն իսկ ցնորք կը համարուի շատերու : Հանրութեան օգտա-
կար լինելու էական պայմաններէ զայս ապահովելով՝ շատերու պէս
չեն սոնքար , չեն հպարտանար . այլ կ'զղան թէ նոյն ճոխութեան
և կարողութեան բարձրութենէ իբր պարտաճանաչ անգամ Ազգին ,
իբր ճշմարիտ քրիստոնեայ և պատուաւոր քաղաքացի պարտաւորու-
թիւններ ունին կատարելիք : Այլ սակայն պարտաւորութեան ճա-
նաչումի և նոյն պարտաւորութեան գործադրութեան մէջ ահագին
վիհ մը կայ : Շատ հարուստներ , հասարակ ժողովուրդ , վերջա-
պէս քիչ շատ ամեն կիրթ ճաշակի տէր անձինք կ'զղան և գիտեն
թէ մարդս առ ընկերն , առ տառապեալն , առ Ազգն և առ ընդ-
հանուր մարդկութիւնն օգտակար լինելու անձխտելի պարտաւորու-
թիւններ ունի . բայց քանիննր կրնանք զոնել որ պարտաւորու-
թեան այս ճանաչումի հետ նաեւ գործնական մեծամեծ զոհողութիւն-
ներ ալ յանձն առած լինին : Ափսոս , շատ քիչեր , և այնչափ քիչ՝
որ կրնանք ըսել թէ իւրաքանչիւր դարեւոր շրջանի մէջ Հայրս հա-

զիւ ուրեմն մէկ երկու հատ տեսնելու և կամ նոցա դործոց վրայ լսելու բարեբաղդութիւնը կ'ունենանք :

Անհատական և ընդհանուր յառաջադիմութեան անխուսելի պայմանն եղող պայքարն՝ այս վսեմախոհ Հանդուցելոյն ամբողջ կենաց շրջանին մէջ իրմէ անբաժան եղաւ : Պայքար՝ անկախ դրից տիրանալու, պայքար՝ ազդեցութիւն և մեծութիւն ստանալով՝ Ազդին օգտակար հանդիսանալու, պայքար՝ մեծամեծ զոհողութիւններով տառապեալներ և թշուառներ սփռելու, պայքար՝ յաշարկոտ թշնամեաց և քսու բերաններու դէմ, քանի որ ասոնք՝ աւաղ, ստոյգ բարձրութեան և վեհութեան գէտակն ունեցողներու հոգիով թաներն են այս աշխարհիս մէջ : Այլ սակայն Բարոյն յաղթանակը քանի՞ շնացոցիչ եղաւ : Ի բաց առեալ իրենց թաղուն կամ յայտնի բազմութիւ կարօտեալներու ըրած մեծագումար օգնութիւններն, ի բաց առեալ սովու, հրդեհի և այլ բարենպաստի հանգանակութեանց իրենց առատ նպաստներն, ի բաց առեալ վարժարանաց շինութեան, աղքատ աշակերտաց զգեստներու և այլ բազմութիւ ազդօրուտ ձեռնարկներու իրենց շնորհած մեծ նուէրները՝ մի միայն Ս. Լուսաւորչեան ազգային Հիւանդանոցին ի հիմանց դեղեցկադիր կառուցումը՝ առանց բացառութեան, ամենու բերանը օրհնութեան, շնորհակալեաց և երախտագիտութեան մրմունջներով լեցուց : Գարձուցէք ձեր հայեացքը միանգամ, Տեաւրք, սա հոյակապ շէնքին վրայ և ըսէք ինձ խնդրեմ, իշխանական պալատ մ'է սա, թէ անտէր թշուառաց և հիւանդաց յատկացած ապաստանարան մը : Այս շէնքին սքանչելի վսեմութեան և վեհութեան մէջ յստակապէս կը տեսնուի զայն կառուցողաց սրտին սքանչելի վսեմութիւնը և վեհութիւնը : Սորա կառուցման համար ո՛չ որ և է ազգայինէ մը շիւղ մը և ո՛չ ազգային արկղէն թանկ մը պահանջուեցաւ : Տառապեալ, անապաւէն հիւանդն անդ հանգստաւէտ ապաստանարան մը գտնելով իւր վեհանձն Բարերարաց ձեռքերը կը համբուրէր : Հայքս՝ շնորհապարտութեամբ և սրտի զեղմամբ աշքերնիս արտասուք լըցուած, լռեկայն կը մաղթէինք Աստուծոյ որ այսօրինակ հոյակապ Բարերարի մը հովանին յամայր ամս մեր վրայէ անպակաս ընէ : Օտարը տեսաւ և սքանչացաւ, և ամեն ոք, թէ ազգային և թէ օտար, հիացմամբ խոստովանեցան թէ ամբողջ Զմիւռնիոյ մէջ ուր հարուստք բազմութիւ են, չկայ և չդտնուիր այնպիսի անձ մը՝ որ վսեմ, Հանդուցելոյն և իւր Հարազատին նման տառապելոց և թըն-

ուսուցող օգտակար լինելու համար այսքան մեծամեծ զոհողութիւնս
ներ ընելու չափ առատասիրտ, վեհ և ազնուական հոգի մի ունենայի:

Քանի մը տարի Ասեմ, Հանգուցելոյն վաճառատան մէջ ի միջի
այլ և այլ պաշտամանց նաև՝ արտաքոյ վաճառականութեան, մի
միայն ազդային շրջանակի նկատող իւր անձնական դրութեանց քար-
տուղարութիւնն ընելով՝ քանի՛ քանի՛ անդամ հիացմամբ դիտած
եմ՝ այս մեծանուն Հայրենասէր Հանգուցելոյն ազդային յառաջնա-
դիմութեան և տառապելոց օղնութեան մասին իւր անսահման փա-
փաքը, իղձերը և յօժարամտութիւնը: Իւր մեծահոգի սրտին և աշ-
խարհաշէն բնաւորութեան բաւական ծանօթ լինելով ի մօտուսմ
կրնամ հաւատի կերպիւ ըսել որ եթէ Նախախնամութիւնը հա-
ճէր դեռ ժամանակ մը նորա կեանքը մեզ խնայել՝ իւր կատարած
գործերը՝ որոնք արդէն իսկ վսեմ և մեծ են, թերևս պիտի նսե-
մանային իւր ապագայ ազդողութեան գործոց և ձեռնարկներու մօտ:
Քի այս անձին սրտին իղձերը և մտաց ձկտումները երբեք հան-
գիստ չէին գտներ: Հազիւ ուրեմն բարեգործութիւն մի կը գործէր
և ահա զայն մոռնալով՝ նորանոր բարեգործութեանց առիթներ կը
փնտռէր:

Երկար ժամանակէ ի վեր իւր քայքայեալ առողջութեան պատ-
ճառաւ թէ և ազդային պաշտօններէ գործնական կերպիւ մեկուսա-
ցած՝ այլ սակայն Արդոսի աչքերով ի բացուստ կը հսկէր ազդա-
յին գործոց վրայ, և ամենափոքր երկպառակութիւն մի, ամենա-
փոքր անհամաձայնութիւն մի նշմարած ժամանակ՝ իւր բոլոր ազդե-
ցութիւնը ի գործ կը դնէր հերձուած, հակառակութիւն և երկ-
պառակութիւն բառնալով՝ ազդայնոց մէջ սէր, միաբանութիւն և
ներդաշնակութիւն տիրապետել տալու: Իւր բարոյական ազդեցու-
թիւնը այնքան մեծ էր Ջմիրունացի Հայոց վրայ՝ իւր խօսքը և ազ-
դային օգտին նախանձախնդիր կամքը իրաւամբ այնքան պատկառելի
որ նոյն հետայն ամեն խռովութեան և անհամաձայնութեան կնճիռ-
ներ յօդս կը ցնդէին: Յաճախ իւր բերնէ լսած եմ թէ մեր Ազ-
դին համար ներքին խռովութիւնք և վէճեր առելի աղետաբեր են
քան հրդեհներն, զի սոցա փնտրելու իրաւական լինելով՝ դարմանելի
է, այլ վէճք և խռովութիւնք Ազդին մէջ հերձուած և երկպառա-
կութիւն կը ձգեն, և ասոնցմէ ալ հետեւելիք աղէտներու որքան
ծանր լինելը ոչ ոք կրնայ նախատեսել:

Ասեմ, Հանգուցելոյն և Ամենապատիւ Ներսէս Սրբազան Պատմ.

ընթացին մէջ եղած փոխադարձ սէրը և մտերմական համակրութիւնը այնքան տարապայման էին՝ զոր բերնով բացատրելն անհնար է : Այս երկու ճշմարտապէս վեհ, ճշմարտապէս Հայրենասէր Անձինք՝ թէ և ի բացուստ՝ այլ սակայն իրենց կորովամտութեամբ քաջ զնահատած էին միմեանց արժանիքը : Երբ Ասեմ. Հանդուցեալը տառապելոյ մը դատին կամ ուրիշ որ և է ազդօղուտ նպատակի մը դործադրութեան համար՝ որու կարգադրութիւնը Զմիւռնիոյ մէջ անհնար կը լինէր, Սրբազան Պատրիարքին կը յանձնարարէր՝ յաճախ տեսած եմ՝ Ս. Պատրիարքին առ Հանդուցեալն յղած դրուութեանց մէջ այսօրինակ պարբերութիւններ. « Զեր Ասեմափայլութեան նման ազգային Հոյակապ Բարերարի մը կողմէ ինձ եղած յանձնարարութիւններ միշտ՝ ինձ ներկայեալ այլ և այլ խնդրոց մէջ, առաջնակարգ տեղին կը բռնեն, և աներկմիտ եղիք որ Զեր յանձնարարութիւնը երկրորդելու ծանրութիւնը միշտ խնայեմ Զեր Ասեմափայլութեան » :

Ափսոս, բիւր ափսոս, համայն Հայութեան պարծանաց պարծանք եղող այսօրինակ հոյակապ Անձի մը կորուստը կ'ողբանք այսօր : Կորուստ մը, որ կարի յոյժ զգալի եղած է Զմիւռնացի Հայոցս ամենէ բարեկեցիկէն մինչև յետին թշուառին վրայ, կորուստ մը, որ հաւասարապէս ամենու աչերէ դառն արտասուք կը հոսեցընէ, կորուստ մը . . . բայց ոչ, Ասեմափայլ Յակոբ Էֆ. Սպարթալեան կ'ապրի իւր չքնաղ յիշատակներով, կ'ապրի նա յանձն իւր Հարազատին, ազգային հոյակապ բարերար Ասեմ. Յովհաննէս Էֆ. Սպարթալեանի, որու այս գառնակսկիծ կորստեան համար յերկնուստ մխիթարութիւն հայցելով հանդերձ՝ խնդրենք Ամենակարողէն որ ցխոր ծերութիւն՝ Նորա երջանկաբեր հովանին Զմիւռնացի Հայոցս վրայ անսպակաս լինի : Ասեմափայլ Յակոբ Էֆ. Սպարթալեան կ'ապրի և պիտի վերակենդանանայ յանձինս Իւր հօրամոյն զաւակաց, որոց ազգային ասպարիզին մէջ առած նախկին քայլերն արդէն իսկ սկսած են իրենց անունը հուշակել : Պիտի ապրի՝ Նա ցորչափ տառապեալ, անապաւէն հիւանդն Նորա շնորհիւ կառուցեալ հիւանդանոցին մէջ ապաւէն և դարման գտնելով՝ օրհնութեան և շնորհակալութեան մրմունջներ յղէ Իւր յիշատակին : Պիտի ապրի՝ Նա գէթ մանանխոյ հատի չափ հաւատք, խիղճ և զգացում՝ ունեցող ամեն Հայոց սրտին մէջ : Օրհնութեամբ պիտի յիշատակուի իւր անունը դարուց ի դարս, ինչպէս կը յիշատակուին

Պէգճեան, Լազարեան, Տատեան, Մուրատեան և Ռաֆայէլեան անուններն, զի Սպարթալեան անունն իսկ այս մեծանուն Հայկազն Բարեբարաց շարքն անցած է :

Պ. ՆՇԱՆ ՄԻՐՁԱ

Ազգային Հիւանդանոցի վերաշինութեան չորրորդ տարեդարձը ներկայ ամսոյս 16ին, այս է՝ Տեառն Անուանակոչութեան օրն լինելով՝ ըստ սովորութեան՝ կիրակի՝ տարեդարձի հանդէսը կատարուեցաւ ի պատիւ Սպարթալեանց : Սակայն քանի՜ տխուր էր այս հանդէսը՝ բաղդատմամբ միւս տարիներուն՝ երբ Վսեմ. Յակոբ էֆ. Սպարթալեան մեր մէջն էր և իր կենդանի շնչով կ'ոգևորէր ամեն բան : Հիմակ կ'հանդչի այն տեղն՝ ուր թշուառութիւնն կ'իմնամուրի և կ'պատսպարուի, և ուր ինք ստէպ անձամբ դալով կ'մոխթարէր թշուառն ու հիւանդը :

Գեր. Առաջնորդն՝ յետ ժամերգութեան՝ քահանայից և դպիրներու գասուն հետ ելաւ արդէն պատրաստուած սրահն՝ ուր ներկայ կ'գտնուէին Վսեմ. Հանգուցելոյն ազգականքն, Պատ. Հոգաբարձութիւնն և Ազնիւ Հոգաբարձուհի Տիկնայք, նոյնպէս ուրիշ ազգայինք և տիկիներ : Այսին նաև Մեսր. և Հռիփս. վարժարաններու ուսանողաց երկու խումբ տղայոց և աղջկանց, և դասատուներն ու վարժուհիներ : Յետոյ՝ Մեծ. Ս. Պալապանեան՝ Պատ. Հոգաբարձութեան կողմէ՝ ճառ մի կարգաց՝ որ Հիւանդանոցին Վսեմ. Հիմնադրին բարեմասնութիւնները թուելով՝ կ'արտայայտէր Հանդիսականաց զգացած տրտմութիւնն : Ապա Մեսրոպեան սանուց կողմէ՝ հետևեալ ճառը կարդացուեցաւ .

Գերապատիւ Սրբազան Հայր
և Մեծարոյ Հանգիսականք ,

Այս օրուան եկեղեցական շքեղ հանդէսն և ազգային հանդիսաւոր համախմբութիւնն չ'ունի նպատակ ո՛չ աշխարհակալ դիւցազնի մը, ո՛չ քաղաքագէտ հանճարի մը և ո՛չ անձնազոհ նահատակի մը յիշատակն տօնել, տարեդարձն փառաւորել . այլ աւելի վսեմ, այ

եւելի բարձր նպատակ մը կ'համախմբէ զմեզ այսօր այս գլխաւոր յարկին տակ և կ'մղէ զմեզ շքեղ հանգիստաւարտութեամբ տօնել և փառաւորել Բարեգործական հաստատութեան մը տարեգարձն և այս բարեպաշտեհ առթիւ յայտնել նաև երախտագիտական սուրբ զգացումներ առ Բարերար Հիմնադիրս սոյն ազգային օգտակար հիմնադրութեան : Ահա նոյն իսկ այս գլխաւոր յարկն է , այս թըշուառաց ասպատարանն է , այս ազգային մեծ տունն է այդ բարեգործական հաստատութիւնն , ուր կ'ապաստարուին անոք և անտէրուն թշուառներ , կ'գարմանուին անտէր հիւանդներ և կ'խնամուին բնկեցիկ և անօրինական որբեր : Որչափ վսեմ է թշուառին օգնել , ազգատին ողորմիլ , կարօտելոց՝ գլխաւորն և կարեկցութեան ձեռն կարկառել , որբերն խնամել և պաշտպանել , այնքան անմահ և անմահաց կ'մնայ աշխարհի վրայ անունն , այնքան անջնջելի կ'գորշ մոռի սրտերու մէջ՝ յիշատակն այն մեծ մարդուն , որոյ սիրտն ու ձեռքերը կ'բացուին մի միայն իւր նմաններուն օգնելու և ազգատին ողորմելու : Այս մեծ մարդն , այս անզուգական Բարերարն , այս ազգատին անբաժան բարեկամն՝ նոյն ինքն Ասեմաշուք Յակոբ էֆ. Սպարթաւեանն է , Հիմնադիրն այս գլխաւոր յարկին , որ այսօր , աւաղ , յաւիտենական քունը կ'ննջէ նոյն իսկ իւր կառուցած յարկին ներքև և այն թշուառաց աչքին առջև , որք այսօր իսկ այս ողորմութեան յարկին տակ լիովին կ'վայելեն նորա բարիքներն և ցորչափ տեսնեն նորա շիրիմն իրենց աչաց առջև՝ երախտագիտական զգացումներով իրենց սիրտն և արտասուքով իրենց աչքերը պիտի լեցուին և ցլեանս նորա յիշատակը պիտի օրհնեն : Այլ սակայն հանգուցեալ Ասեմ. Յակոբ էֆ. Սպարթաւեանն ո՛չ թէ միայն թշուառաց և ազգատաց երախտագիտական զգացումներու վրայ իրաւունք կ'ստանայ , այլ և իւր ազգասիրական գործօն զգացումներով , մարդասիրական օգնաշատ ձեռնարկութիւններով և մանաւանդ ժողովրդասէր ոգով համայն Հայ ազգին երախտագիտութեան բարձր պիտի մնայ միշտ : Թէև Հայ ազգի չունի , մեծազօր ժողովրդոց նման , կարողութիւն մահաբաժան և կոթողներ կանգնելու այսպիսի ազգային անզուգական Բարերարի մը համար , սակայն բուն սիրտ մ'ուր Պարոսեան կիճերէն աւելի՝ երախտագիտական ասեմնաջերմ զգացումներ պիտի անմահացանեն Ասեմ , Հանգուցեալոյն անունն ու յիշատակը :

Եւ եթէ ասկէս կ'մխիթարուինք , տեսնելով որ Հանգուցեալոյն Հարաւոր

զատն Վսեմ: Յովհաննէս Էֆ. Սպարթալեան, որ ազգային Հիւանդանոցի շինութեան մասնակից եղած է, ըստ ամենայնի օժտուած է իւր ողբացեալ Հարազատի բոլոր ձիրքերով, բարեմասնութիւններով և ազգասիրական ու ողորմասէր զգացումներով, իբրև զլուխ խոհական և ուշիմ Սպարթալեան դերգաստանի, անտարակոյս պիտի շարունակէ միշտ Ազգին վրայ զթասէր ակնարկ մը ձգել, դարմանել անոր աղէտքն և յարատեւել այն բարերարութեանց մէջ որով իր անունն կ'փառաւորուի և կ'օրհնուի երախտագէտ Ազգիս մէջ:

Ի դէպք Մէքս. Սանտոյ.

Այնքան զգացողութեամբ և տրամադին յուզմամբ արտասանեց Պ. Տիգրան Պարտիզպանեան այս ճառն որ սիրտը փղձկեցով սկսաւ արտասուել: Այս զգայուն աչակերտին արտասուքն՝ Հանգիսականաց արդէն դառն վշտով լի սիրտն այնքան շարժեց՝ որ զրեթէ ամենուն աչերն լցան: Ի վերջէ Հռիփսիմեան սանուհեաց կողմէ ևս Օր. Մարիամ Տամկաձեան վշտագին այլ յստակ ձայնով արտասանեց չետազայ քերթուածը.

ՄՐՄՈՒՆԶԲ ԵՐԱԽՏԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԱՌ.

ՎՍԵՄԵՇՈՒԹ ՀԵՐԱԶԱՏՍ ՏԵԿՈՐ ԵՒ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԷՓԷՆՏԻԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐՍ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀՈՅԱԿԱՊ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՅԻ

ԶՄԻՌՆԻՈՅ

Երբ ծրմեան սառնամանի
Համակ ծածկէր լերանց կատար,
Եւ Հիւսիսի փոթորկալիւր
Հնչէին հողմը կատաղաբար.

Զարհուրելի՛ սոյն ժամու մէջ
Մարդ մի հիւանդ եւ անտէրունչ
Զըզած վըրան ցնցոտիներ՝
Դողայր ջրտէ ամենաշունչ:

Թշուառութեան մէջ հալ եւ մաշ
Մարմինն հիւծած գո՛գ կիսամեռ,
Երե՛ս գունատ. հէ՛ք կերպարան,
Սարսըռային ոտքն ու ծեռքեր:

Սոյն ընկեցիկ խեղճ արարած
Զունէր խըղիկ պատտալարան,
Ոչ որ անոր նշմայր երբէք
Բարձր արձակէր կարեկցութեան:

Աստուած կարծես զայն անիծեր,
Մարդիկ փախչին անկէ հեռի,
Ականողիքն հեղեղօրէն
Հոսէր արտօսար դառնաղի:

Համայնից սիրտը են քարացեր,
Նորա ծայնին ականջը են խուլ,
Չարաբաստիկն աչերն յձեր
Յառած՝ գոչէր. «Մա՛հ, ե՛կ, զիս կո՛ւ»:

Միթէ չէ՞ սա մեր նրմանին
Չէ՞ սա հոգի մի բանական,
Չէ՞ մի արդեօք սա յօրինուած
Դրեմած ձեռին այն աստուածեան:

«Քանի՞ հարուստը մեծափարեամ
Չայն տեսնելով՝ ի դառն վիճակ,
Տե՛ս, չեն յօժարք, ա՛խ, կարկառել
Ձեռն օգնումեան, կան անզգայր:

Ինկա՛ւ թշուառն, աւա՛ղ, գետին,
Յոգի գոգցես կայ ապաստան,
Հառա՛չ յետին սրտին խորէն
Հանէ. մարդիկ անտես մընան:

Սոյն միջոցին Աստուած վերէն
Դիտէր. թէ ո՞վ հիբին օճան
Մարդոց մէջէն պիտի վնի,
Եւ արձակէ աչք զընդունեան:

Հոլաթեւան մի Զւարթուն
Կեցած յձեր՝ իր ձեռք բռներ,
Երկու պրսակ կարի շըբեղ,
Որոց ճաճանչ աչք խտրութէ:

Հա՛ մօտեցան գորովալից
Երկու անցորդը նոյն թշուառին
Չայն վերցուցած զետնէ՝ խընամ
Կարեկցարար նրմա տարին:

Սամարացոյն պէս զայն բերին
Մեծակառոյց իւրեանց պանդոկ,
Սոյն գրեմարկու անձանց զըլուխ
Քոյրեց Սերուրն այն պերճ պըսակը:

Այս երկու վեհ մարդիկն էին
Հսպարթաւեան երկու եղբարք,
Սեպուր Յակոբ եւ Յովհաննէս,
Յատկեթական Հայոց պարծանք:

Չեզ երանի՛, Առաքինիք,
Ծընունդը օրհնեալ Հսպարթաւեան,
Ըզ Չեզ կնքեց Հայր թշուառաց
Երկրի վըրայ Աջն աստուածեան:

Ո՛հ, հոս սարսուռ ոճի՛ իմ անձ
Երբ կը յիշեմ վերջ օր տարւոյն,
Յոր յուզեցաւ քաղաքն Դգմիր
Երբ հասաւ բօթ մեզ յանկարծոյն:

Մեռա՛ւ Սեպուհն Սպարթաւեան
Մեծահաւատն Յակոբ մեծ մարդ,
Կայծակնահար եղան համայնք,
Հեղին աչեր արտօսը առատ:

Թըռա՛ւ Ազգիս մեծ Քարերար,
Անզուգական այրն վեհապանծ,
Մարդ՝ յորոյ սիրտ Աստուած իւր մատ
Դըրած՝ այնպէս էր՝ ստեղծած:

Երկինք օրհնած էր այս սիրտ վեհ
Լիացուցած՝ զայն իւր շնորհօք,
Յորոց յաճայն ողորմութիւն
Բղխէր զերթ գետ հիբաց անոր:

Բնութիւնն անգամ զայն օժտած էր
Կերպարանաւ մի փառացի
Որոյ նրման շատ քիչ անգամ
Մարդկան սեռի մէջ զըտանի:

Այս կերպարան պատկառելի
Համազգեստով, նշաններով
Մէծիտիլէ՛, Օսմանիլէ՛
Չարդարուած էր, բա՛րձըր պատուով:

Այս կերպարան երբ ներկայէր
Մեծ Ժողովոց մէջ զանազան,
Տայր շուր եւ փայլ հոն արդարեւ,
Չա՛յն իւր ազգու յիր եւ ի բան:

Աւա՛ղ, անթիւ իւր բարեաց չափ՝
Չեղաւ շատուր իւր կենաց թիւ,
Ի տիւս յիտուն եւ եօթ ամաց
Թըռա՛ւ Երկինք Հոգին ազնիւ:

Թէ այսօրուան ի սոյն կաճառ
Կը պակսի անծն մեծահաւատ,
Այլ կը հրճուի անմահ հոգին
Հայի յայս յարկ աչօք զըւարթ:

Հաւատարիմ կեցաւ Տիրոջ
Մինչեւ մարմնոյ իւր շունչ յետին,
Նորա ձեռքէն շըբեղ պրսակ
Առած՝ վայլէ փառք երկնային:

Ո՞վ դու, Ոգի ազնուական
Դոր որ շնչես զօղ կենսունակ,
Կենդանի՛ են ի սիրտ Ազգիս
Առաքինի քո յիշատակը:

Լենդանի՝ ես սոյն յարկին մէջ
Յոր ամփոփին այսչափ թշուառք .
Լենդանի՝ ես մեր հոգւոց մէջ
Զոր Քեզ ձօնեմք անմահ արձանք :

Լենդանի՝ յանձն Հարազատիդ,
Լենդանի՝ 'քո պեժն՝ գերդատտան,
Որոց հետ մեք կ'ողբամք կորուստ
Քարերարիդ՝ անգուգական:

Սիրեցիր Ազգդ ու Հայրենիք,
Սիրեցիր նոյն ըզ Մարդկութիւն,
Բացիր անոնց սիրտը առատ,
Քեզ վարձ՝ Նրկնի՛ց Նրանութիւն :

Ապերախտ՝ չաք՝ որ չը ցօղեր .
 Ապերախտ՝ սիրտ՝ որ Բեզ չ'օրհներ .
 Զէ ճմարիտ Հայ արդարեւ
 Որ կը մոռնայ քո բարիքներ :

Հանգի՛ր այնտեղ Անմահից հետ
Յոր կը շողայ Լոյս մշտնջեան ,
Կեանքըդ անթիւ բարեօք էր լի,
Վայլէ՛ այժմ կեանք անանցական :

Եւ դու, Եղբայր, Համագուցելոյն,
Եւ սիրեցեալ Որդեակը Նորին,
Խոնարհելով Երկնից առջեւ
Օհ. օրհնեցէ՛ք ըզ կամբ ¹¹Երին:

Բա՛ւ արտասուէք. չէ մեռած նա.
Աստուած սրբեց նորա արտասուք.
Բա՛ւ արտասուէք, Նա այն տեղ է,
Ուր չը կայ վիշտ եւ ո՛չ մի սուգ:

Ո՛վ Տէր, այսօր մեր շնորհապարտ
Արտեր առ Բեզ բարձրացուցած՝
Երկարատեւ կեանք կը մաղթենք
Գերդաստանի Հսպարձայեանց:

Պահէ՛ զանոնք արկածներէ
Սուրբ Հոգիովդ մըխիթարէ,
Հանգուցելոյն նըման Ա.գգիս
Առարկինի անձեր շնորհէ:

ᐅ ᓃᐅᓃᓃ ᓃᓃᐅᐅ. ᐅᓃᓃᓃᓃᓃᓃ.

Այնուհետեւ Գեոր. Ս. Առաջնորդին այս տխուր հանդէսն աւարտեց՝ Վսեմ. Հանդուցելոյն յիշատակն օրհնելով, և անոր զերգաստանին մխթարութիւն և երկար կեանք մաղթելէն ետեւ՝ օրհնեց նաեւ Պատ. Հոգաբարձութիւնն և Ազնուասիրտ Հոգաբարձուհի Տիկնայքն, որ այն ազդային հաստատութեան բարոք մատակարարութեան, յաբրութեան և ամեն պիտոյից հայթայթման համար չեն խնայեր ջանք և աշխատութիւն և այսպէս՝ Վսեմ. Հիմնադրին նպատակն ու յիշատակն գործնապէս յարգելով՝ Ազգին շնորհակալեաց արժանի կ'հանդիսանան :

Ա. Զ Դ

ՊԱՅՄԱՆԲ ԲԱԺԱՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ

Ա — Այնպէս Սահմանը կ'հրատարակուի ամիսը մի անգամ, իւրաքանչիւր ամսուն վերջը:

Բ — Տարեկան բաժանորդագինն է 4 արծաթ մէճիտ հեռաբնակ բաժանորդաց համար, և $3\frac{1}{2}$ մէճիտ՝ Օւիւռնիոյ բաժանորդաց համար:

Գ — Գաւառներու համար բաժանորդագրութիւնը կ'ընդունուի ի գրատան Պատ. Տնօրէն ժողովոյ Միաց. Ընկերութեանց, Կալաթա, Կէօէ օղլու խան, թիւ 13, և այս Գործակալութեան ձեռք կ'ուղարկուին թերթերը գաւառական բաժանորդաց:

Դ — Այն գաւառական բաժանորդներն որ կ'փափաքին ուղղակի ընդունիլ իրենց թերթերը, պարտին իրենց հասցէն հաղորդել Խմբագրութեան, կամ Այլ. Սահման Գործակալաց, ուղարկելով նաև տարեգինն իրական դրամի կամ թղթագրոշմի ձևով: Այդն կարող են ընել Կ. Պօլսոյ և այլ հեռաբնակ բաժանորդք:

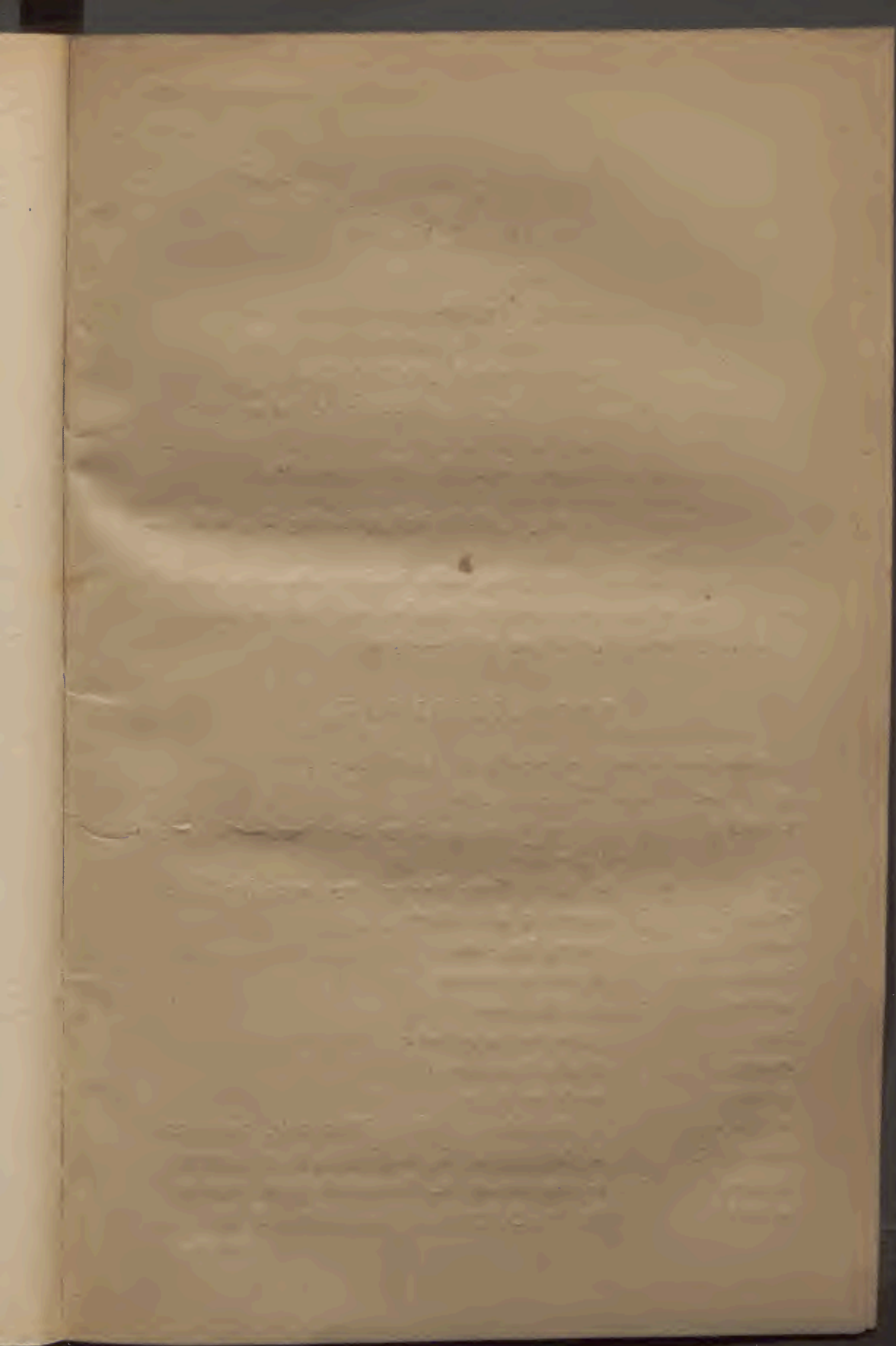
Ե — Կ. Պօլիս բաժանորդութիւնը նորոգել կամ գրծուիլ ուղող ազգայինն պարտի զիմել Սեժ. Յ. Օլինճիրճեանի գրատունն՝ Մահմուտ փաշա, թիւ 239, կամ Սեժ. Նշան Պէրպէրեանի՝ Բալլապատի Սահմանի գրատունն, Սուլթան համամ, թիւ 14, և բաժանորդագինն ԿԱՆՍՏԱՆՎ Վճարելու պայմանաւ իրաւունք պիտի ունենայ ընդունիլ կանոնաւորապէս իր թերթը:

Չ — Ազգային Ուսուցիչներու համար Այլ. Սահման տարեգինն է միայն $2\frac{1}{2}$ արծաթ մէճիտ:

ԽՍԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Այլ. Սահման

Խմբագիր-Տնօրէն Մ. ՄԱՄՈՒԲԵԱՆ

ՊԱՍԿ

(ՉՈՐՐՈՐԴ՝ ՏԱՐԻ)

1883

ԳՐԱԿԱՆ, ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԿԸ ՀՐԱՊԱՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՒ ԵՐԵՎԱՆԻ

Տարեկան բաժանորդագրինն է 4 ռուբլի:

ՊԱՅՄԱՆՔ ԲԱԺԱՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ

Արեւելեան Մամուլ տարեգրինն է իզմիրի համար 3 1/2 արծ. մեծ. իսկ դուրսերու համար 4:

Խմբագրութեան վերաբերեալ ամեն նամակ, մեղադիր պէտք է ուղղել սուրբ Խմբագիր-Տնօրէն Մ. Մամուրեան, Կիրիտ խան:

Այնպէս նամակ կամ ծրար չընդունուիր:

ԳՐՐԾԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Բաժանորդ գրուիլ ուզողք կրնայ դիմել նաեւ,

ԶՄԻՒՆԻՒՄ առ Խմբագիր-Տնօրէնն:

Կ. ՊՕԼԻՍ Գրատուն Տնօրէն Ժողովոյ Միաց. Ընկ. Կալէն, Պէտքերէն
Խան, Բէ- 13:

Ս. Մեծ. Յ. Զէնճիբճեան. Մահմադ փաշա փողոց, Բէ- 239:

ԳԱՀԻՐԵ » Կարապետ Շէրիտճեան:

ՆԻԿՈՄԻԴԻՍ » Խոսրով Էսքիճեան:

ՍԱՄՍՈՆ » Մ. Մ. Բաղրատունի:

ՏՐԱՊԻԶՈՆ » Ս. Էթմէքճեան:

ՀԱԼԷՊ » Կարապետ Գրիգորեան:

ՄԱՐԱՀ » Յ. Տէր Ղազարեան:

ԿԵՍԱՐԻԱ » Խոսրէն Ֆրէնկեան:

ՄԱՐՍԻԼԻԱ » Ս. Միրզայեանց: M. S. Mirzayantz. MARSEILLE.

ՄԱՆՉԵՍԹԵՐ » Յ. Յովակիմեան: O. Ovaghimian Esqre MANCHESTER

ԼՈՆՏՈՆ » Յ. Մաքսուտով: A. Maxoudoff Esqre. LONDON

ԹԻՓԼԻՍ » Հովէրդով: Agence de journeaux de M. Chaverdow
TIFLIS.